

www.socrateskongresi.org

CONGRESS BOOK

SOCRATES

3. ULUSLARARASI

EĞİTİM, İŞLETME, İKTİSAT

VE SOSYAL BİLİMLER

KONGRESİ

24 - 26 Aralık 2021
Kiev - Ukrayna

Issued: 28.12.2021

ISBN: 978-605-71182-4-0

SOCRATES 3RD INTERNATIONAL EDUCATION, BUSINESS, ECONOMICS AND SOCIAL SCIENCES CONGRESS

*Edited By
Dr. leman Kuzu*

ORGANIZING COMMITTEE

Head Of The Organizing Committee.: Dr. Gültekin Gürçay
Member Of The Organizing Committee: Dr. Leman Kuzu
Member Of The Organizing Committee. Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Member Of The Organizing Committee. Dr. Zehra Fırat
Member Of The Organizing Committee. Dr. Amaneh Manafidizaji

*All rights of this book belong to Academic Sharing Platform Company Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.*

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academic Sharing Platform – 2021 ©

Issued: 28. 12. 2021
ISBN: 978-605-71182-4-0

ABOUT CONGRESS

SOCRATES 3RD INTERNATIONAL EDUCATION, BUSINESS, ECONOMICS AND SOCIAL SCIENCES CONGRESS

DATE – PLACE

DECEMBER 24-26, 2021

KIEV – UKRAINE

ORGANIZATION

SOCRATES JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY SOCIAL STUDIEDS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – India –Azerbaijan – Hungary – Iran - South Africa – UK- Ukraine

PRESENTATION

Oral presentation

LANGUAGES

Turkish, English, Russian

SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA - Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV - Ufa State Petroleum Technological University

Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə - Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO - Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA - Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV - oca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Ürdün Devlet Üniversitesi

Dr. Zehra FIRAT

Doç. Dr. Abbas GHAFARI - Tebriz Üniversitesi

Prof. Dr. Ariz Avaz GOZALOV - oskova Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA - Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA - Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev - Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA - Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

ISSN 275 Dr. Bouaraour Kamel - Ghardaia Üniversitesi - 2015

Dr. Nadire KANTARCIOĞLU

Prof. Dr. Ergün KOCA - Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU - Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU - İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA - Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA - Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI - Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDİBAEV - Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA - Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA - Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE - Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA -Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA - Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN - Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ - Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI - St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG - Wuhan Üniversitesi

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

SOCRATES

3rd International Health, Engineering and Applied Sciences Congress
3rd International Education, Business, Economics and Social Sciences Congress
December 24 -26, 2021 - Kiev

SOCRATES

**3rd International Health, Engineering and Applied Sciences Congress
3rd International Education, Business, Economics and Social Sciences Congress
December 24 -26, 2021 - Kiev**

CONGRESS PROGRAM

Online (with Video Conference) Presentation

Meeting ID: 852 5620 3939

Passcode: 241221

SOCRATES
3rd International Health, Engineering and Applied Sciences Congress
3rd International Education, Business, Economics and Social Sciences Congress
December 24 -26, 2021 - Kiev

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

SOCRATES
3rd International Health, Engineering and Applied Sciences Congress
3rd International Education, Business, Economics and Social Sciences Congress
December 24 -26, 2021 - Kiev

Meeting ID: 852 5620 3939		Passcode: 241221	
24.12.2021		HALL: 1	
		SESSION: 1	
	10:00 – 12:00 (Turkey Local Time)	MODERATOR: PROF. DR. ADNAN TÖNEL	
Authors	Topic title		
ASSOC. PROF. DR TUNCAY ERCAN SEPETCİOĞLU	A Brief History Of Migration In Aydin City In Turkey Starting 19th Century And Onwards		
DORUKHAN FIRAT AKTÜRK BAHADIR ÖZTÜRK	El Dokuması Eski Halıların İşlenerek Yeniden Değerlendirilmesi Uygulamaları Ve Sorunları		
PROF. DR. ADNAN TÖNEL DOÇ. DR. BANU AYTEN AKIN	Sessiz Performans Ve John Cage		
PROF. DR. ADNAN TÖNEL	Salgın Sonrası Tiyatronun ‘Yeni Normal’i		
BARIŞ AYDIN MERVE ULUTAŞ	Çizgi Karakter Tasarım Eğitiminde Tasarım Basamakları Ve Örnek Bir Tasarım		
BARIŞ AYDIN ABDULKADİR KADIRHAN	Enstalasyon Çalışmalarında Bir İmge; Sandalye		
F.Ü.F.D.YEGANƏ QÜRBƏT QIZI QƏHRƏMANOVA	Şumer, “Avesta” Və Orxon-Yenisey Əlifbalarının Genetik Kökləri		

SOCRATES
3rd International Health, Engineering and Applied Sciences Congress
3rd International Education, Business, Economics and Social Sciences Congress
December 24 -26, 2021 - Kiev

Meeting ID: 852 5620 3939		Passcode: 241221	
24.12.2021		HALL: 2	
		SESSION: 1	
	10:00 – 12:00 (Turkey Local Time)	MODERATOR:	PROF. DR. MEHMET ÖZBAŞ
Authors		Topic title	
HAKAN İBİLİ PROF. DR. MEHMET ÖZBAŞ		Türk Eğitim Sistemi Ve Teknolojik Değişim	
PROF. DR. MEHMET ÖZBAŞ		Covid-19 Pandemisinin Temel Eğitim Sürecinde Yarattığı Eşitsizlikler Üzerine Düşünsel Bir Analiz	
HEAD TEACHER SHİKHBABAYEVA AYGUN SHİKHBABA G.		Attitude to science in Islam	
SEVİM ÇETİN RENAN ŞEKER		5E Modelli Stem Eğitiminin Ortaokul 6.Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilimleri Akademik Başarılarına Etkisi	
FATMA NUR ÖRÜCÜ RENAN ŞEKER		Fen Bilgisi Eğitimi Öğretmen Adaylarının Fen Bilgisine Yönelik Motivasyonlarının, Öz-Düzenlemelerinin, Tutumlarının Ve Teknolojiye Yönelik Tutumlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi	
ARŞ. GÖR. ÖZGÜR BAYRAKTAR		Cumhuriyet'in Temel Taşlarından Birisi: Sinoloji Bölümü	
F.GÜL KOÇSOY		Subversion Of 'Ideal Mother Myth': D.H. Lawrence's "The Rocking-Horse Winner"	

SOCRATES
3rd International Health, Engineering and Applied Sciences Congress
3rd International Education, Business, Economics and Social Sciences Congress
December 24 -26, 2021 - Kiev

Meeting ID: 852 5620 3939		Passcode: 241221	
24.12.2021		HALL: 1	
		SESSION: 2	
	14:00 – 16:00 (Turkey Local Time)	MODERATOR:	ŞAFAK ÖZHAN KOCAKAYA
Authors	Topic title		
ASSISTANT PROFESSOR K.R.PADMA READER, K.R.DON P. H. NECEFGULİYEVA	Antibacterial Activity Of Jackfruit Waste And Its Promising Health Benefits		
CIGDEM ER CALISKAN KUBRA OZTURK VATIMETOU ETHMANE HARUN CIFTCI	Adeziv Bağırsak Tıkanıklığında Tedavi Optimizasyonu		
ARZU GÖLGE MERİÇ ŞİMŞEK	Investigation Of The Elemental Contents Of Some Endemic Medicinal Aromatic Plants		
HANDAN KARAOĞLU	Ice Cream Production Using Double Emulsion		
HANDAN KARAOĞLU	Amfibilerin Eğitim Ve Deneysel Araştırmalar Bakımından Önemleri		
ŞAFAK ÖZHAN KOCAKAYA	Amfibilerin Eşsiz Yenilenme Kabiliyetlerinin İnsan Sağlığına Katkılarına Dair Bir Araştırma		
ŞAFAK ÖZHAN KOCAKAYA	Chemical Components Of Lavandula Angustifolia Against Sars-Cov-2		
ŞAFAK ÖZHAN KOCAKAYA	Potansiyel Bir Tedavi Olarak Toremfeninin Moleküler Modelleme Çalışmaları		

SOCRATES
 3rd International Health, Engineering and Applied Sciences Congress
 3rd International Education, Business, Economics and Social Sciences Congress
 December 24 -26, 2021 - Kiev

Meeting ID: 852 5620 3939 Passcode: 241221 24.12.2021 HALL: 2 SESSION: 2	
	14:00 – 16:00 (Turkey Local Time) MODERATOR: MAHDI KARIMI
Authors	Topic title
MARIA LUBOMIRA KUBICA	Legal Doctrine on Rylands v. Fletcher: One more time on Feasibility of a General Clause of Strict Liability in the UK
NADIJA MAKSIMENTSEVA	Distinctive Features of Legal Relations in the Area of Subsoil Use, Renewal and Protection in Ukraine
FAHAD ALANAZI ANDREW JONES	A Method to Enhance the Accuracy of Digital Forensic in the Absence of Sufficient Evidence in Saudi Arabia
ROXAN VENTER	Enforcement of Decisions of Ombudsmen and the South African Public Protector: Muzzling the Watchdogs
MAHDI KARIMI	The Role of the Accused’s Attorney in the Criminal Justice System of Iran, Mashhad 2014
ABDELHAFEZ ABDEL HAFEZ	Dependency Theory on Examining the Relationship between the United States and the Middle East: In the Case of Iran, Saudi Arabia, and Turkey

CONTENT	
CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
ORAL PRESENTED PAPERS IN THE CONGRESS	
Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU	1
A BRIEF HISTORY OF MIGRATION IN AYDIN CITY IN TURKEY STARTING 19TH CENTURY AND ONWARDS	
Dorukhan Fırat AKTÜRK & Bahadır ÖZTÜRK	2
EL DOKUMASI ESKİ HALILARIN İŞLENEREK YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ UYGULAMALARI VE SORUNLARI	
Adnan TÖNEL	15
SALGIN SONRASI TİYATRONUN ‘YENİ NORMAL’İ	
Adnan TÖNEL & Banu Ayten AKIN	26
SESSİZ PERFORMANS VE JOHN CAGE	
Bariş AYDIN & Merve ULUTAŞ	33
ÇİZGİ KARAKTER TASARIM EĞİTİMİNDE TASARIM BASAMAKLARI VE ÖRNEK BİR TASARIM	
Bariş AYDIN & Abdulkadir KADIRHAN	50
ENSTALASYON ÇALIŞMALARINDA BİR İMGE; SANDALYE	
Abdelhafez Abdel Hafez	52
DEPENDENCY THEORY ON EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN THE UNITED STATES AND THE MIDDLE EAST: IN THE CASE OF IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY	
HAKAN İBİLİ & MEHMET ÖZBAŞ	53
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ VE TEKNOLOJİK DEĞİŞİM	
Mehmet ÖZBAŞ	60
COVID-19 PANDEMİSİNİN TEMEL EĞİTİM SÜRECİNDE YARATTIĞI EŞİTSİZLİKLER ÜZERİNE DÜŞÜNSEL BİR ANALİZ	
Shikhbabayeva Aygun Shikhbaba g.	68
ATTITUDE TO SCIENCE IN ISLAM	

Sevim Çetin & Renan ŞEKER	79
5E MODELLİ STEM EĞİTİMİNİN ORTAOKUL 6.SINIF ÖĞRENCİLERİNİN FEN BİLİMLERİ AKADEMİK BAŞARILARINA ETKİSİ	
Fatma Nur ÖRÜCÜ & Renan ŞEKER	80
FEN BİLGİSİ EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ FEN BİLGİSİNE YÖNELİK MOTİVASYONLARININ, ÖZ-DÜZENLEMELERİNİN, TUTUMLARININ VE TEKNOLOJİYE YÖNELİK TUTUMLARININ BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	
Özgür Bayraktar	81
CUMHURİYET’İN TEMEL TAŞLARINDAN BİRİSİ: SİNOLOJİ BÖLÜMÜ	
F.Gül Koçsoy	91
SUBVERSION OF ‘IDEAL MOTHER MYTH’: D.H. LAWRENCE’S “THE ROCKING HORSE WINNER”	
Maria Lubomira Kubica	97
LEGAL DOCTRINE ON RYLANDS V. FLETCHER: ONE MORE TIME ON FEASIBILITY OF A GENERAL CLAUSE OF STRICT LIABILITY IN THE UK	
NADIYA MAKSIMENTSEVA	98
DISTINCTIVE FEATURES OF LEGAL RELATIONS IN THE AREA OF SUBSOIL USE, RENEWAL AND PROTECTION IN UKRAINE	
Fahad Alanazi & Andrew Jones	99
A METHOD TO ENHANCE THE ACCURACY OF DIGITAL FORENSIC IN THE ABSENCE OF SUFFICIENT EVIDENCE IN SAUDI ARABIA	
Roxan Venter	100
ENFORCEMENT OF DECISIONS OF OMBUDSMEN AND THE SOUTH AFRICAN PUBLIC PROTECTOR: MUZZLING THE WATCHDOGS	
MAHDI KARIMI	101
THE ROLE OF THE ACCUSED’S ATTORNEY IN THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM OF IRAN, MASHHAD 2014	
Yeganə Qürbət qızı Qəhrəmanova	102
ŞUMER, “AVESTA” VƏ ORXON-YENİSEY ƏLİFBALARININ GENETİK KÖKLƏRİ	

A BRIEF HISTORY OF MIGRATION IN AYDIN CITY IN TURKEY STARTING 19TH CENTURY AND ONWARDS

Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU¹

Aydin city and its environs, in the West of Turkey, have witnessed many population movements and migration types throughout history, and especially those from the 19th century when the Ottoman Empire was in the process of disintegration to the Republican Period, were the source of the demographic structure of today's Aydın. However, the immigrations to Aydın province were not limited to these, during the Republican period, especially from the Balkans (mostly Greece, Bulgaria and the former Yugoslavia), thousands of people settled in the city center and rural areas. What's more, especially non-Muslim population of this area had to leave Turkey and migrated to Greece, the USA and the other countries. The last mass migration we can notice happened in last decades and the refugees especially from Syria, Iraq, Afghanistan and Iran have migrated to the city; and also a small group of migrants has come to Aydın from the Ukraine, Russia, the Great Britain. This paper aims to list all in chronological order, and explores the main characteristics of these migrations, their reasons and results, and the migrants' adaptation process.

Key Notes: *Migration, Turkey, Aydın city, settlement, adaptation*

SOCRATES
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY
SOCIAL STUDIES

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

¹ Assoc. Prof. Dr.; Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Economics & Administrative Sciences, Nazilli Aydın Turkey, ORCID No: 0000-0002-9906-1529

EL DOKUMASI ESKİ HALILARIN İŞLENEREK YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ UYGULAMALARI VE SORUNLARI

Dorukhan Fırat AKTÜRK¹, Bahadır ÖZTÜRK²

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, 0000-0002-0123-2271

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, 0000-0001-8492-3459

ÖZET

Türkiye’de el halısı sektörü 1990’ların ortasından sonra ucuz uzak doğu halıları ile rekabetle karşı karşıya kalmıştır. Malzeme ve üretim maliyetleri nedeniyle Türkiye’de el halısı üretimi yapmakta zorlanan bazı tüccar ve üreticiler, uzak doğudan el halısı ithal etme veya üretimlerini buralara kaydırma yollarına başvurmuş ve bu süreçte bir süre için ithalata dayalı ihracat gerçekleştirmişlerdir. Türkiye’de üretiminin zorlaşması ile el halıcılığı bitme noktasına gelmiştir. Bu sırada sektör, eski el dokuması halıları birtakım işlemlerden geçirip yeniden satarak bir çıkış yolu bulmuştur. Bu halılar dış piyasada oldukça talep görmüş ve kısa sürede kendi modasını oluşturarak tasarım açısından makine halısı sektörünü bile etkilemiştir. Sektörün bu işe girişmesini ve büyümesini sağlayan ana neden, Türkiye’de 1950’lerden itibaren özellikle iç tüketim için yapılan yüksek miktardaki el halısı üretimleridir ve bu üretimlerden dolayı evlerde güncel dekorasyona uymayan, âtıl durumda bulunan milyonlarca metre kare halı bulunmasıdır. Bu halılar yeni halı üretiminden çok daha ucuza temin edilebilmekte ve işlendikten sonra maliyetinin katlarca üstünde döviz cinsinden satılabilmektedir. Tüm bu ticari avantajlarının yanında sektörün birtakım çevresel, iş güvenliği, mali denetim, kültürel tahribat ve benzeri sorunları bulunmaktadır.

Bu bildiriye, güncelliği devam eden eski el dokuması halıların işlenerek yeniden değerlendirilmesi uygulamaları konusunda, geleneksel Türk sanatları açısından kapsamlı bir yayın olmaması nedeniyle, sektörde patchwork ve vintage olarak adlandırılan halılara yapılan işlemler, halının temininden satışına kadarki aşamalarıyla anlatılmaktadır. Ayrıca bu işlemlerin halılara verdiği zararlar ile işlemler sırasında gözlenen ve bu halıların ticaretindeki sorunlar üzerinde durulmuştur. Bildiri, Dorukhan Fırat Aktürk’ün “Halı Sektöründe Güncel Bir Akım: Eski El Dokuması Halıların İşlenerek Yeniden Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezi kaynak alınarak hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Halı sektörü, el dokuması eski halılar, patchwork halı, vintage halı.

1. GİRİŞ

2000’lerin başından itibaren, el dokuması yeni halı üretim maliyetlerinin yüksekliği, ucuz Uzak Doğu halılarıyla rekabet, makine halısı üretimlerinin çok artması gibi nedenlerle üretimin azalması sonucunda; piyasada âtıl durumda bulunan ve çok daha ucuza temin edilen eski el dokuması halı potansiyelini gören bazı halı üreticileri, tüccarları ve tamircileri bu halıları fiziksel ve kimyasal işlemlerden geçirerek yeniden değerlendirme yolunu geliştirmişlerdir.

Türkiye’de geliştirilen ve bir akım yaratan eski halıların işlenerek yeniden ticari olarak değerlendirilmesi, sektöre hem tasarım ve dekor açısından, hem de atıl durumda olan bir potansiyelin değerlendirilmesi açısından yeni bir kapı açmıştır. Bu iş kolu ilk başta yıpranmış, bütünlüğünü yitirmiş halıların sağlam kısımları kullanılarak, havlarının kısaltılması, renklerinin soldurulması, canlı renklerde boyanması, çeşitli şekillerde kesilip yeniden kırkyama gibi birleştirilmesi ve patchwork halı olarak satılmasıyla ortaya çıkmıştır (İHİB, 2014). Bu halılar aşırı talep görecer piyasada yer edinmiştir. Günümüze geldikçe modaya uygun olarak farklı işlemler geliştirilerek, işlemler sonunda da oluşan eskitme görünüm nedeniyle “vintage”, “boyalı”, “ağartılmış” gibi adlar olarak ilerlemiştir. Bazı çevresel sorunları olmakla birlikte, ürüne yüksek katma değer ve görsel değişiklik getirdiği için bu değerlendirme yöntemi ileri dönüşüm (upcycle) olarak tanımlanabilir. Sektörde bu işlemler yıkamacı olarak adlandırılan işletmeler veya kişiler tarafından yapılmaktadır.

Patchwork, birçok ülkenin geleneksel sanatında olduğu gibi Türk el sanatlarında da özellikle yorgan yüzü, yatak örtüsü, duvar panosu, yer yaygısı olarak kullanım alanı bulan ve ülkemizde kırkyama veya kırkpare olarak bilinen el sanatıdır (Özpulat, 1994:38). Çeşitli sebeplerle büyük oranda hasar görmüş, parçalanmış ya da bütünlüğünü yitirmiş eski el dokuması halıların sağlam kısımları çeşitli geometrik şekillerde kesilip, kırkyama gibi birleştirilerek yeni bir kompozisyonda halı haline getirilmesi sonucu ortaya çıkan ürünlere sektörde patchwork halı denilmektedir (Görsel 1). Patchwork halıların sektörde çok fazla popüler olması, bu görünüme sahip tasarımları olan makine ve dijital baskılı halıların da çok fazla miktarda üretilmesine neden olmuştur.

SOCRATES
JOURNAL OF
DISCIPLINARY
STUDIES

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

Görsel 1. Farklı renklere boyanmış halılarla oluşturulan patchwork halı
(<https://www.viteauxoriginals.nl/en/patchwork-rugs/537-vintage-patchwork-rug-204x307cm.html>, Erişim Tarihi: 08.06.2021)

Vintage halılar, eski el dokuması, sağlam ve onarılabilecek halılar ile büyük halı parçalarının birçok işlemden geçirilmesi, hav uzunluklarının kısaltılması, soldurulması ve isteğe göre renklerinin değiştirilmesi sonucu ortaya çıkan halılardır. Bu işlemlerdeki ana amaç eski el dokuması halılara görsel olarak aşınmış ve eskitilmiş bir görünüm verilmesidir. Bu halılar, istenilen renklerde boyanabildiği gibi, en çok tercih edilen renkler gri, mavi, sarı (Görsel 2), turkuaz ve buz mavisidir (Apex Halı). Bununla birlikte bazı halılara ise tercihen boyama işlemi uygulanmadan sadece mevcut renkleri soldurularak eskitme görünümünü verilebilmektedir

(Görsel 3). Patchwork halılarla birlikte vintage halılar da dekoratif olarak oldukça ilgi görmüş, büyük miktarlarda üretilip satılmıştır. Tıpkı patchwork halılarda olduğu gibi vintage halıların da görünümüne sahip makine ve dijital baskılı halılar sektörde üretilmekte ve ilgi görmektedir.

Görsel 2. Sarı renge boyanmış vintage halı

(<https://bademlerzemin.com/urunler/vintage-hali/anadolu-el-dokuma-klasik-hali-fh1030/>, Erişim Tarihi: 05.06.2021)

Görsel 3. Pastelleştirilmiş vintage halı

(<https://www.apexhali.com/collections/vintage-halilar/products/apex-vintage-naturel-23395-217-x-310-cm>, Erişim Tarihi: 08.06.2021)

Bu eski halı işleme sektörünün ana kaynağını âtil durumda evlerde bulunan el dokuması her türlü eski halı oluşturmakla birlikte, Isparta tipi halıların ayrı bir yeri vardır (Görsel 4). Isparta tipi halıların tercih edilmesine ise çok fazla üretilmiş olmaları ve bunların benzer desen karakteri taşımaları, ayrıca bu halıların işlemlerde iyi sonuç veren çözgü ve atkısının pamuk, ilmelerinin ise yün olmasından kaynaklanan yapısal özellikleridir. El dokuması eski halıların yeniden değerlendirilmesi sektöründe yalnızca Isparta tipi değil, eski halı kapsamında her türlü el dokuması halı işlemlerden geçirilerek değerlendirilmektedir. Bu tip ticari ve yöresel

karakterde üretilen halılar da katıldığında Türkiye’de el halısı üretimi azalmış olsa dahi yeniden ticari olarak kullanılabilir milyonlarca metre kare potansiyel halı evlerde beklemektedir.

Görsel 4. Bir Isparta halısının işlemler uygulanmadan öncesi ve sonrası

(Dorukhan Fırat Aktürk, 01.06.2021)

Bu bildiriye kaynaklık eden çalışmada yapılan hesaplama göre, 1958 ile 1979 yılları arasında yalnızca Isparta’da üretilen Isparta tipi el dokuması halı miktarı 30.665.000 m²’dir. Bu halıların önemli bir kısmının ihraç edildiği düşünülmektedir. (Aktürk, 2021: 30). Buna rağmen bu yılların öncesinde ve sonrasında, Türkiye’de Isparta haricinde başka yerlerde de iç piyasa için el halısı üretildiği düşünüldüğünde evlerde azımsanamayacak miktarda çok eski el halısı bulunduğu tahmin edilmektedir.

İşin ticari boyutuna bakıldığında, ilk başları toptancılara çalışan işletme ve atölyeler zamanla online satış kanallarına entegre olarak direkt satışla ihracat da gerçekleştirir duruma gelmişlerdir. Maliyet ve satış arasındaki fark bire beş ile bire on arasında değişmektedir (Aktürk, 2021: 77). Son on yıldır el halısı ticaretinin neredeyse %90’ı bu tür halıların satılması ile oluşmaktadır. Türkiye’de mevcut stokların tükenmesi, vintage, patchwork, boyalı halı, ağartılmış halı gibi ürünlerin modasının yavaş yavaş geçiyor olması nedeni ile bu alanda da ticaretin bitmek üzere olduğu sektör temsilcileri tarafından söylenmektedir (Yıldız, 2021). Bu işle uğraşanlar ise eski el halısı ithalatına izin verilmesi ve satış kanallarının denetime bağlanarak açılması durumunda Türkiye’nin jeopolitik konumu ve bu alanda hazır iş gücü potansiyeli nedeniyle çok büyük bir sektör haline gelebileceğini belirtmektedirler (Aktürk, 2021, s. 69).

Halıların güncel moda uygun ve satılabilir duruma getirilmesini sağlayan bu işlemlerin yapıldığı en önemli merkez Aksaray’a bağlı Sultanhanı ilçesidir. Sultanhanı dışında başta Demirci, Uşak, Kayseri, Malatya, Konya, Antalya Döşemealtı ve İstanbul’da da bu işlemlerin yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışma kapsamında yalnızca Sultanhanı ilçesinde uygulanan işlemler anlatılmaktadır.

2. HALILARIN TEMİNİ VE UYGULANAN İŞLEMLER

El dokuması halılara yapılan işlemler, çoğunlukla eski halılara yapılmaktadır. Eski halı, 1880 yılı sonrası üretilen çoğu el dokuması halı için kullanılan tabirdir (Sponer, 1988: 196). Bir kaynakta ise 40 ila 99 yıl önce üretilmiş el dokuması halılar eski/yaşlı olarak tanımlanmaktadır (Oriental Rugs Experts, 2011).

İşlemlerin yapıldığı eski halılar, sektörde toplayıcı adı verilen kişiler tarafından, Anadolu'nun her yerinden, sokak sokak dolaşarak, kullanım eşyası veya para karşılığı toplanmaktadır. Bu eski halı toplama işi de sektörün gelişmesi ile ayrıca bir iş kolu haline gelmiştir. Bu toplayıcılar topladıkları halıları direkt işletmelere satabildikleri gibi, daha fazla kazanmak için belirli zaman ve yerlerde veya online düzenlenen halı mezarlarına da götürebilmektedirler (Aktürk, 2021: 23-24). Bununla birlikte ev kullanıcıları ve tüccarlar ellerinde bulunan ancak beğenmedikleri halılara da bu işlemleri yaptırabilmektedirler.

Eski halılara uygulanan işlemler sonucunda halıların havları kısılmakta, renkleri solmakta, farklı renklere boyanabilmekte ve halılarda bütünsel olarak homojen, monokromatik, kullanılmış hissi veren patine etkili, uyumlu bir görsellik elde edilebilmektedir. Bu şekilde eskitilmiş, aşınmış görüntüye sahip tek parça halılar vintage halı olarak adlandırılmaktadır. Bu etkilerin alınabilmesi için halılara, fiziksel ve kimyasal işlemler uygulanmaktadır. Genellikle sağlam ve onarılabilecek küçük hasarlı olan halılar vintage, parçalanmış halılar ise patchwork halı işlemlerine tabi tutulmaktadır. Patchwork ve vintage halılara uygulanan işlemler Çizelge.1'de gösterilmiştir (Aktürk, 2021: 45).

Çizelge 1. Patchwork ve vintage halılara uygulanan işlemler

İşlemler	Vintage Halı İşlemleri	Patchwork Halı İşlemleri
	Sağlam ve Onarılabilecek	Parçalanmış
Sırt yakma	X	X
Toz Dolabı	X	
Yıkama	X	X
Kurutma	X	X
Tıraşlama	X	X
Soldurma İşlemleri	X	X
Boyama	X	X
Konfeksiyon İşlemleri		
Tamir	X	
Kenar İşlemleri	X	
Overlok	X	X
Kalıp Çıkarılması ve Kesimi		X
Kompozisyon		X
Birleştirme		X
Sırt Bezi Dikimi		X
Kalite Kontrol	X	X

Halılara yapılan işlemler kısaca tanımlanacak olursa;

Sırt Yakma: Halının sırtı olarak adlandırılan arka kısmındaki tüylenmelerin ve çıkıntı ipliklerin pürmüz kullanılarak yakılıp temizlenmesidir. Ev tipi tüpe bağlı olan pürmüz, halıya belirli bir mesafe uzaklıktan, uzun süre sabit bir noktaya tutulmamasına özen gösterilerek, ateş halı yüzeyinde gezdirilerek sırt yakma işlemi gerçekleştirilmektedir. İşlem sırasında pürmüzden çıkan ateşin halının saçaklarına temas ettirilmemesine özellikle dikkat edilmektedir.

Toz Dolabı: Halıların, tahta veya metalden yapılmış kurutma makinesine benzer bir hazne içerisinde belirli hızlarda dönerek ve birbirine çarparak üzerlerinde birikmiş toz ve pisliklerden arındırılmasına toz dolabı/dolap/dolaplama denilmektedir. Elektrikle çalışan bu dolaplara konulan halılar silkelenmekte, yumuşamakta, sertlikleri alınmakta ve kullanılmış olmasından kaynaklı olarak dökülecek olan havları dökülmektedir. Yalnızca sağlam ve onarılabilecek halılara bu işlem uygulanmaktadır.

Yıkama: Üzerinde herhangi bir kir ya da leke bulunan halılar, halı şampuanı ile köpürtülerek yıkanmakta ve tazyikli suyla durulanmaktadır. Dönüşüm sürecinde, farklı uygulamaların yapıldığı halılara, birden fazla tekrarlanabilen yıkama işleminden sonra halılar kurutma aşamasına aktarılmaktadır.

Kurutma: Santrifüj adı verilen makineye katlanarak konulan halıların oldukça yüksek devirde döndürülerek suyunun sıkılması, daha sonra kalan nemin yere serilerek veya asılarak kurutulması işlemidir.

Tıraşlama: Halının yüzeyinde bulunan havların düğüme kadar sınırdan kesilmesi işlemidir (Görsel 5). Bu işlem için masaüstü ya da yer tipi tıraş makinelerinin yanı sıra küçük el tıraş makineleri kullanılmaktadır. Silindir şeklinde bıçaklardan oluşan makine başlıkları sayesinde halının yüzeyi düzgün bir şekilde, kesim çizgileri oluşturmadan tıraşlanabilmektedir. Talebe göre kimi vintage halılarda kabartmalı bir yüzey yaratmak amacıyla halıdaki bazı desenlerin içi ya da çevreleri tıraşlanarak farklı görünüm de sağlanabilmektedir.

Görsel 5. Masaüstü silindir bıçaklı tıraş makinesiyle havların kısaltılması

(Dorukhan Fırat Aktürk, 01.03.2021)

Soldurma İşlemleri: Halıların renklerinin doygunluğunun azaltılması, pastelleştirilmesi işlemidir. Halıların pastelleştirilmesi sektörde genellikle iki seviyede derecelendirilmektedir. Bunlar yarım kırma (Görsel 6) olarak adlandırılan ve renk doygunluğunun göz kararı yarıya düşürüldüğü ve beyazlatıldığı seviye ile antik kırma (Görsel 7) olarak adlandırılan ve halının tüm renklerinin neredeyse belli olmayacak seviyede soldurulmasıdır. Talebe göre ara değerlerde soldurma da yapılmaktadır. Halılara yalnızca soldurma yapılmışsa bunlar ağartılmış veya ağartılmış vintage halı olarak adlandırılmaktadır.

Görsel 6. Yarım kırma vintage halı

(<https://bademlerzemin.com/urunler/vintage-hali/dogal-kirmizi-el-dokuma-eski-hali-fh1093/>, Erişim Tarihi: 05.06.2021)

Görsel 7. Antik kırma vintage halı

(<https://bademlerzemin.com/urunler/vintage-hali/bej-naturel-el-dokuma-hali-eskitme-vintage-hali-1377/>, Erişim Tarihi: 05.06.2021)

Soldurma işlemi su dolu dikdörtgen büyük bir kazanda yapılmaktadır (Görsel 8). Kimyasal olarak ilk başta “hidro ilacı” olarak adlandırılan sodyum hidrosülfid kullanılmaktadır. Hidro ilacı kimyasal boyarmaddeler üzerinde etkilidir ve el dokuması eski halıların büyük çoğunluğu bu kimyasalla pastelleştirilebilmektedir. Ancak kazana giren doğal boyalı halılar ile polyester ilmeli halılar hidro ilacından çok etkilenmemektedir. İşletmelerde halılar üzerinde boyar madde analizi yapılmadığı için, sodyum hidrosülfitli kazana hemen hemen tüm halılar girmekte ve alınan sonuca göre diğer soldurma işlemlerine başvurulmaktadır.

Görsel 8. Hidrosülfitle soldurma işlemi

(Dorukhan Fırat Aktürk, 01.03.2021)

Hidro ilacı kullanılarak yapılan soldurma işlemlerinden sonra halılar sadece tazyikli suyla yıkanarak bu kimyasaldan arındırılamamaktadır. Halı üzerinde kimyasal maddenin kalması halıya zarar verebildiği gibi kullanım ömrünü kısaltmaktadır. Bunu önlemek için halılar sodyum metabisulfit bazlı başka bir kimyasalla yıkanarak nötrleme işlemi yapılmaktadır.

Doğal boyar maddeli halılar ile koyu renkli halıların soldurma işlemi için kozmetik alanında saç rengini soldurmakta kullanılan ve saç ilacı olarak adlandırılan kıvamlı, oksiden içerikli bir kimyasal kullanılmaktadır. Saç ilacıyla soldurma, soldurma işlemleri arasında en maliyetli olanıdır.

Kimyasal boya ile renklendirilmiş polyester ilmeli halılara ise havları kısıldıldıktan sonra yazın güneşe serilerek ve arada üzerlerine su serpilerek soldurma işlemi yapılmaktadır.

Boyama: Rengi soldurulan halılara uygulanmaktadır. Boyama işlemi dikdörtgen biçimli büyük bir kazanda mordan olarak sülfürik asit ve istenilen rengi verecek olan pigment toz boya salt veya farklı renklerle karıştırılarak uygulanmaktadır (Görsel 9). Dökülen boyanın miktarı yıllardır bu işlemlerin sürekli tekrarlanarak uygulanmasının tecrübesiyle göz kararı olarak belirlenmektedir. Bu nedenle hiçbir halının rengi ve tonu bir diğerine tamamen benzememektedir. Halı 30 ile 60 dakika aralığında kaynamaya devam eden boya kazanında bekletilmekte, istenilen renk ve ton elde edilirse kazandan çıkartılmakta, yıkama ve kurutma işlemi yapılmaktadır. Eğer halı istenilen renge ulaşmamışsa, halı tekrar kazana alınarak biraz boya eklenerek ya da daha uzun süre kaynama sürecinden geçirilerek tam olarak boyayı absorbe etmesi sağlanmakta, daha sonrasında yıkama işlemi yapılmaktadır. İşletmeler talebe göre halıları boyamaktadırlar. En çok tercih edilen renkler gri, sarı, turkuaz, buz mavisi ve siyahtır. Sektörde boyanmış halılara boyalı halı veya boyalı vintage halı denmektedir.

Görsel 9. Boyama işlemi

(https://www.youtube.com/watch?v=Lvyu9_pc7bw, Erişim Tarihi: 09.06.2021)

Konfeksiyon İşlemleri

Vintage ve patchwork halıların tekstil işçiliği gerektiren işlemleri halı sektöründe konfeksiyon işlemleri olarak adlandırılmaktadır.

Vintage Halılara Uygulanan Konfeksiyon İşlemleri:

Tamir: Halı üzerinde küçük miktarda, fazla emek gerektirmeyen hasarlı bölgenin bir çerçeveye gerilip, dokuma tekniği ve renge göre belli olmayacak şekilde onarılması işlemidir (Görsel 10). Halı yüzeyinde delik veya yırtık bulunuyorsa onarımı için ilk olarak hasarlı bölge çivi veya zımbayla ahşap bir çerçeveye gerilmektedir. Daha sonra tığ veya iğne kullanılarak, halının bütünselliğinin sağlanmasına yardımcı olabilecek renk ve hammaddeye sahip ipliklerle çözgü, atkı ve düğümler atılmaktadır.

Görsel 10. Halının tamiri
(Dorukhan Fırat Aktürk, 01.03.2021)

Kenar İşlemleri: Halıların kenarlarında bulunan dökülmeye müsait atkı ve çözgü ipliklerinin sökülerek alınması, kenarda bulunan onarılması maliyetli parçaların kesilerek atılması, halı kenarlarının dağılmaması için baş kısımlarına zincir yapılması bu aşamada gerçekleştirilmektedir. Halının boyutu bu işlemlerle bir miktar küçülmektedir.

Overlok: Halı kenarlarının düzgün görünmesi, sökülmemesi ve dağılmaması amacıyla özel bir makine ile yapılan sabitleme dikişidir. Bu işlem elde de yapılabilmektedir.

Patchwork Halılara Uygulanan Konfeksiyon İşlemleri

Kalıp Çıkarılması ve Kesimi: Genellikle 40x40 cm ve 40x60 cm olmakla birlikte, talep edilen ölçü ve şekilde kalıp halının sağlam ve kullanılabilir kısımları üzerine yerleştirilmekte, etrafı tebeşirle çizilerek kesilecek parçanın kenarları belirlenmektedir. Daha sonra çizilen çizgilerin üzerinden elektrikli rulet kesiciyle kesim işlemi yapılmaktadır (Görsel 11).

Görsel 11. Kalıp çıkarılması ve kesimi
(Dorukhan Fırat Aktürk, 01.03.2021)

Kompozisyon: Kesimden sonra talep edilen ölçüye göre patchwork halının kompozisyonu yapılmaktadır. Kompozisyon, farklı halıların parçalarından ve renklerinden oluşturulabildiği gibi aynı halıdan parçalarla da oluşturulabilmektedir.

Overlok: Kompozisyona göre ayarlanan parçaların her bir kenarının dağılmaması için vintage halılarda olduğu gibi overlok uygulanmaktadır.

Birleştirme: Parçaların birbirine dikilmesi işlemidir. Bunun için çoban dikişi olarak bilinen teknik uygulanmaktadır. Bu işlem tamamen elde tığ ya da iğne kullanılarak yapılabildiği gibi aynı zamanda makine ile de uygulanabilmektedir. Bu işi evlerinde yapan kadınlar bulunmaktadır.

Sırt Bezi Dikimi: Bütün işlemleri biten patchwork halıların arkasına, birleştirilen parçaların bütünlüğünün bozulmaması ve düzgün bir görünüm için sırt bezi dikilmektedir. Sırt bezi için genellikle pamuklu kumaşlar tercih edilmektedir.

Kalite Kontrol: Vintage ve patchwork halıların bütün işlemleri tamamlandıktan sonra satış ve teslimat öncesinde yapılan kontrol işlemidir. Bu aşamada halıların yüzeyi ve sırtı incelenip sorun görülürse tamiratı yapıldıktan sonra sevkiyatı gerçekleştirilmektedir (Aktürk, 2021: 47-69).

4. ESKİ EL DOKUMASI HALILARIN İŞLENEREK YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ SEKTÖRÜNDE GÖRÜLEN SORUNLAR

Bu sektörde uygulamalarda gözlenen sorunlar; eski el dokuması halılara yapılan fiziksel ve kimyasal işlemler nedeniyle halıların yapısında oluşan tahribat, kültürel değere sahip nitelikli el dokumalarının yok olması, işlemlerin çevreye verdiği zarar, iş güvenliği ve mali denetim eksikliğidir.

Eski el dokuması halılara yapılan işlemler nedeniyle gözlenen sorunlara bakıldığında, ilk görülen sorun halıların yapısında oluşan tahribattir. Öncelikle bu halılar fiziksel ve kimyasal işlemlerden geçmektedir. Bu işlemlerle halılar yapısal olarak zarar görmektedir. Halıların tıraşlama sırasında hav yüksekliği düğüm hizasına kadar düşürüldüğü için kullanıma bağlı olarak çok hızlı bir şekilde dökülecek ve ömrü oldukça kısılacaktır. Bununla birlikte soldurma işleminde kullanılan sodyum hidrosülfite de işletmeciler tarafından halıya zararlı olduğu belirtilmekte ve bu kimyasalın halıdan arındırılması için başka bir kimyasal olan sodyum metabisülfite nötrlenmesi gerektiği söylenmektedir. Ancak bazı işletmelerin maliyeti artırması nedeniyle bu kimyasalı kullanmadıkları, bu tip halıların maksimum ömrünün 4 yıl olacağı belirtilmektedir. Soldurma işlemlerinde kullanılan diğer kimyasal kıvamlı oksidanın ise saçlara zarar verdiği gibi yün liflerinin yapısını bozması ve kırılmalara neden olması kaçınılmazdır. Ayrıca boyama işlemi için kullanılan sülfürik asit de çok tehlikeli bir kimyasal olarak halılara zarar vermektedir. Yapılan işlemlerin halılara zarar vermesi ve ömrünün kısalması, düşük değerde olan bir ürünün fiyatını ve satılabilirliğini çok arttırdığı için, göz ardı edilebilir. Bununla birlikte yöresel karaktere sahip, doğal boyalı, nitelikli el dokuması halıların 50 yıldan fazla kullanılabilecekken bu tip işlemlerle, para için tahrip ediliyor olması ise bu işle uğraşanlar tarafından dillendirilmektedir. Bu da yakın tarihimizde üretilen kültürel bir değerimizin ticari amaçlarla yok olmasına neden olmaktadır (Aktürk, 2021: 76).

Çevresel sorunlara bakıldığında, işlemler süresince halılar birçok defa tonlarca su alma kapasitesine sahip kimyasalla dolu kazanlara atılarak işlem görmektedirler. Bu işlemler sonucunda sık sık atık suların tahliye edilmesi ihtiyacı doğmaktadır. Fakat bu atık sular açılan kuyulara veya kanalizasyon sistemine boşaltılmaktadır. Bunun da bir takım çevresel sorunlara neden olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Sultanhanı Belediyesi'nin arıtma sisteminin bu işletmelerin atık sularında bulunan yün artıkları nedeniyle sık sık tıkanıdığı, yapılan

görüşmelerde bu konuda tespitler yapıldığı ve bu işletmelerin bir merkeze toplanarak atık sularının bertaraf edilmesi için çalışmalar planlandığı öğrenilmiştir (Aktürk, 2021: 76-77).

Sektörde iş güvenliği sorunları da bulunmaktadır. Halılara yapılan işlemler sırasında temel iş sağlığı ve güvenliği konusunda yeterli önlemlerin alınmadığı görülmektedir. Birçok tehlikeli kimyasalın kullanıldığı işlemlerde gözlük ve maske kullanımı bulunmazken çalışanlar önlem olarak yalnızca lastik eldiven ve çizme kullanmaktadır (Aktürk, 2021: 77).

Ticari açıdan bakıldığında ise önemli sorunlardan biri bu halıların satışındaki mali denetim eksikliğidir. Yapılan alan araştırması süresince halıların satışında mali bir denetim olmadığı, kayıt altına alınmadığı ve birçoğunun bireysel kargo gönderim yöntemiyle yurtdışına satıldığı görülmüştür (Aktürk, 2021: 77-78).

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2000'lerin başından itibaren Türkiye'de geliştirilen, piyasada âtıl durumda bulunan ve ucuz temin edilebilen eski el dokuması halıların değerlendirilmesi ilk olarak patchwork halılar ile başlamış ve bir akıma dönüşmüştür. Daha sonra vintage halıların da eklendiği bu akım sonucu oluşan sektörde, eski halılar günümüz dekorasyon ve görsel taleplere uygun şekilde dönüştürülmektedir. Bu halılar ticari olarak oldukça değerlidir ve maliyetinin neredeyse on katı kadar yüksek satış karlılığı bulunmaktadır. Son on yılda Türkiye'nin el halısı ihracatının neredeyse %90'ını oluşturan bu sektörün, işlenecek halı stoklarının tükenmesi, modasının geçmesi gibi sebeplerle azalan taleplerin sonucu ticaretinin bitiyor olduğu sektör temsilcileri tarafından söylenmektedir.

Katma değer yaratmak gibi olumlu yönlerinin yanı sıra dönüşüm sektörünün birtakım sorunları bulunmaktadır. Bunlar işlemler nedeniyle halıların yapısında oluşan tahribat, nitelikli el dokumalarının yok olması, çevreye verilen zarar, iş güvenliği ve mali denetimdir.

Eski el dokuması halılara yapılan fiziksel ve kimyasal işlemler sırasında halılar zarar görmektedir. Bununla birlikte halıların görünümü değişmekte, güncel dekorasyona uyum sağladıkları için satılabilir olmaktadır ve alım maliyetine göre satış fiyatı on kata kadar çıkabilmektedir. Bu açıdan yapılan işlemler üst dönüşüm olarak tanımlanabilir. İşlem yapılan halılar daha çok kimyasal boyar maddelerle renklendirilmiş, ticari üretim halılar oldukları için, yapılan tahribat kâr zarar dengesi açısından göz ardı edilebilir.

Tüm bunların yanı sıra kültürümüz açısından bakıldığında, bu işlemlere yöresel karaktere sahip, doğal boyar maddelerle boyanmış, nitelikli halılar da girmektedir. Bu işle uğraşanların bir kısmı bu halıları tanımakla birlikte birçoğu bilmeden işleme sokmaktadır. Bu arada bilerek, daha fazla para kazanma amacıyla yapanlar da vardır. Bu durum yakın tarihimize ait kültürel bir değerimizin tahrip olmasına neden olmaktadır. Burada kültürel bilinçlendirmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu tip halılar işletmecilere çok nadir gelmektedir ve işletme sahipleri şüphelendikleri halıların kültürel koruma bilinci ile uzmanlara göstererek bu kapsamda açılacak mezarlarla, daha az karla tekrar topluma kazandırma yolunu tercih edebilirler.

Eski halılara uygulanan kimyasal işlemlerde kullanılan tehlikeli maddeler ile aşırı su tüketimi, bunların açılan kuyulara dökülmesi veya kanalizasyon sistemlerine verilmesinin çevreye ne gibi zararlar vereceği düşünülmemektedir. Bu sorunlar, işletmelerin belli merkezlere

toplanması, bu merkezlere kurulacak merkezi bir filtreleme ve arıtma sistemi ile belki çözülebilir. Bu konuların uzmanlarca araştırılması önerilmektedir. İş güvenliği konusunda ise eğitim ve denetimlerin yapılması gerekmektedir.

Genel olarak el halısı sektöründe olmakla birlikte, bu sektörde de hem alış hem de satış işlemlerinde düzenli bir faturalandırma görülmemektedir. Bu da devletin vergi kaybına ve haksız kazançta neden olmaktadır. İşletme sahipleri ihracat yapmaktadırlar ancak yaptıkları ihracat parçalar halindedir. Bu tip satışlarda, yurt dışından yapılacak alımlar için (PAYPAL gibi) güvenli ve az maliyetli ödeme sistemleri Türkiye’de kullanılmamaktadır. İşletmeciler, denetimli olarak bu gibi sistemlere izin verilmesiyle sektörün önünün açılacağını belirtmektedirler.

Sonuç olarak, sektör önündeki engeller kaldırıldığında büyümeye açık, yüksek istihdam ve döviz getirisi potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, çevresel, iş güvenliği, kültürel ve mali denetim açısından sorunları vardır ve bunlar sistemli bir yaklaşımla çözülemeyecek sorunlar değildir.

KAYNAKÇA

Aktürk, D. F., *Halı Sektöründe Güncel Bir Akım: Eski El Dokuması Halıların İşlenerek Yeniden Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2021.

Apex Halı, <https://www.apexhali.com/collections/vintage-halilar>
(Erişim Tarihi: 10 Mart 2021).

Güngör, T., *İzin veriniz de el halısını da üretecek yerde ithal etmeyelim*
<https://www.dunya.com/kose-yazisi/izin-veriniz-de-el-halisini-da-uretecek-yerde-ithal-etmeyelim/7441> (Erişim Tarihi: 12.10.2021)

İHİB, *Domotex Halı ve Yer Döşemeleri Fuarı 2014 Yılı Sonuç Raporu*, 2014.

İHİB, *2019-2020 Yılları Faaliyet Raporu*, İHİB Yayını, 2021.

Oriental Rug Experts, <http://www.orientalrugexperts.com/about-us/>
(Erişim Tarihi: 24.04.2021)

Özpulat, F., *Geleneksel Kültürümüzde Kırkpere*, Tekstil ve Mühendis Dergisi, 1994

Spooner, S.B., *Weavers and Dealers: The Authenticity of an Oriental Carpet*. A. Appadurai, *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

Yıldız, N., İHİB Denetim Kurulu Üyesinden alınan yazılı bilgi, (Erişim Tarihi: 20.11.2021)

SALGIN SONRASI TİYATRONUN ‘YENİ NORMAL’İ

Adnan TÖNEL¹

¹ Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı,
ORCID ID: 0000-0002-3587-3528

ÖZET

Bu çalışma, salgın ve sonrasında tiyatronun ‘yeni normal’ e dair çözüm önerilerini hedeflemektedir.

Heykel veya resim sanatının hammaddesi nesnelere, müziğin notalar ve enstrümanlar, edebiyatın sözcükler, Tiyatro’nun ise insandır. Asırlardır “canlı” olarak üretilen ve yaşatılan, ‘şimdi ve burada’ mottosuyla gerçekleşen, seyirci ve oyuncu arasındaki organik titreşimin kimyasını oluşturduğu tiyatro, bu süreçte “seyirci” ve “mekân” bileşenlerinden uzak kalmıştır. Tiyatronun vazgeçilmez öğeleri seyirci ve mekandır.

Bu incelemede, salgın sonrasında oyuncu ve yaratım kadrolarında yaşanacak değişimler, rejî dili olarak teknolojinin anlatım olanakları, gelecekte sahnelenecek oyunların; dramaturgi, sahneleme, dekor-kostüm, teknoloji gibi teknik özellikler açısından değişimi, Tiyatronun işletmeciliği ve yön alması gereken yeni dünya algısı içerisinde gözden geçirmesi gereken konvansiyonları olduğu sonucuna varılmıştır.

‘Yeni normal’ de yönetmen için önemli olan; sahneye koyduğu oyunda oyuncu-seyirci ilişkisini yaratabileceği dijital mekân düzenlemesini teknolojik olarak hazırlamaktır. Sahnelenen oyunun etkili olabilmesi için, seyirci ile nesnelere iletişimini buluşturup ortaya çıkaracak doğru mekân/ekran tasarımını gerçekleştirmektir. Oyunun seyirciyle bulunduğu mekân ekran ya da salon olsun oyun yönetmenin ellerinde düşsel gerçekliğe kavuşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, Salgın, Seyirci, Dijital Tiyatro

New Normal' Of The Theater After The Epidemic

SINCE 2015

ABSTRACT

This study aims at a new approach by focusing on challenges that theatre faces during and after the pandemic. While the raw materials for a sculptor or an artist are material objects, for music; notes and instruments, for literature; words, the raw material of theatre is human. Performed in the now for centuries and happening right here right now, theatre has been nourished by the chemistry of an organic vibration between the audience and the stage actors. Indispensable elements of the theater are the audience and space.

This study evaluates possible changes in stage actors and other creative members, and the narrative possibilities of technology, investigates probable future changes in the technicalities of theatrical plays in the fields of dramaturgy, performance, set and costume, and technology, and also discusses traditions of practice in theatre management which might require reformulation towards a new understanding of the world.

What’s important in the ‘new normal’ for the director is to organize the digital space technologically where she can create the actor-audience interaction when the play is being

performed, and to design the right space/screen which will detect and highlight the audience-object communication to prove the play effective. Whether it's a stage or a screen, the space where the play is performed will achieve its magical reality through the director.

Keywords: Theater, Epidemic, Audience, Digital Theater

GİRİŞ

'Yeni normal' süreç, Covid 19 virüsünden sonra hayatın normale dönme aşamalarını kapsayan, kontrollü ve temkinli olarak sıkı tedbirlerin toplumsal ve aynı şekilde bireysel açıdan aşamalı uygulanmasını kapsamaktadır ve bu açıdan kişilerin kontrolü sağlıkları için elden bırakmamaları gerekmektedir.

Önceleri hiçbir koruma önlemi alınmadan sosyal hayata devam edilirken artık bu durum değişecektir. Normal süreç derken klasik alışkanlıkları kastediyoruz: El sıkışabiliyorduk, sarılıp öpüşebiliyorduk, tiyatro ve sinemada topluca bir arada yan yana oturabiliyorduk.

Şimdi 'Yeni Normal' ile birlikte artık hepimiz birçok alışkanlığımızı, sosyal alışkanlığımızı değiştirmek durumunda kalacağız.

Mümkün olduğunca temassız yaşamaya alışmak durumundayız. Selamlaşma şeklimizi bile değiştirmemiz gerekecektir. Artık yumruk tokuşturma ya da dirsek tokuşturma ile ilk iletişim kurulacak.

Araştırmamızın problemi işte burada devreye girmekte ve bize şu soruları sormaktadır:

“Salgın’ın ortaya çıktığı tarihten itibaren Tiyatro izleyici olmadan var olabilir mi?”

“Salgın sonrası Tiyatro’nun “Yeni Normal’i nedir ve kabul edilebilir mi?”

Tiyatro olabilmesi için en az bir seyirci gerekir.

(Campbell, 1984, s.7)

İlk soruyu sorarak başlayalım: “Salgın’ın ortaya çıktığı tarihten itibaren Tiyatro izleyici olmadan var olabilir mi?”

Tiyatro ve seyirci ilişkisi; Antik Yunan’dan günümüze, toplumsal ve kültürel yapının gelişimine paralel birçok değişikliğe uğramıştır. Dünya Savaşları, salgınlar, açlık ve yoksulluk gibi sancılı süreçlerde, toplumlar büyük sosyal ve ekonomik yıkıma uğramış ancak tiyatrolar prova yapmaya oyunlarıyla seyirciye ulaşmaya devam etmişlerdir. Mekân olarak küçük bir sahne yeterlidir oyunlarını seyirciyle paylaşmak için. Atmosfer ve mekanlar büyüleyicidir seyirci için.

Seyirciyle dolu bir salonda, sahne üzerinde tek başınıza olduğunuzu düşünün. Bütün ışıkların size dönük olduğu baş döndürücü bir parlaklık içinde salondakilerin ağzınızdan çıkan fısıltıyı bile duymak için nefeslerini tutarak beklediği o müthiş sessizliği (Tönel, 2007, s.11).

Tiyatro her daim somut bir seyirciyle ve ortak mekânda paylaşım içinde olmuştur; hikâye, oyuncu ile hayat bulur ve seyircisiyle aynı mekânı kullanarak geri bildirimli bir iletişim halinde sona erer.

Tiyatro tarihsel gelişiminde sahneleme mekânı olarak; *Çerçeve Sahne, Çerçevesiz Sahne, Açık Sahne, Elizabeth Sahne, Orta Sahne, Yuvarlak Sahne, Arena Sahne*, türleriyle seyirciyle buluşmuş, biraradalık, hikâye paydaşlığı asırlar boyu bu sahnelerde yaşanmış ve yaşatılmıştır. (Fuat, 1994, s.117)

Her tiyatro türü, tiyatrodaki amaçladıklarına hizmet edecek mekânsal organizasyonu gerçekleştirmeye çalışmıştır. Seyirci-oyuncu ilişkisinin önemini vurgulamak adına mekânda oyuncuyu seyirciye yaklaştıran sahne arayışları yeni sahne tiplerini doğurmuştur. Sahne bileşeni olarak nitelendirilen ön sahnenin seyirciye doğru uzatılması bu arayışın bir sonucudur. Seyirciye hikâyenin ulaşmasında oyuncunun- yönetmenin mekâna hükmetmesi, onu bir köprü olarak kullanması baz alınmıştır. (Riba, 1972, s.52)

SEYİRCİ MEKAN İLİŞKİSİ

Sahne Tasarımcı Adolphe Appia düşsel gerçeklik arayışında bulunmak için sığındığımız tiyatrodaki biçimin her şeyden önemli olduğunu savunur. Klasik tiyatro anlayışına göre “Işık, renk ve efekt, vurguyu en güçlü kılan sahne etmenleridir” der. Beynimizin gözlerine hitap eder onun tiyatrosu. Salgın döneminde tiyatronun anlatım olanaklarında zorlandığımız şu günler için Appia’nın zamanları benzetmesi yerinde olacaktır. (Parker, 1996 s. 36)

Appia, sahne üzerinin dört plastik ögesi olan dikey dekor, yatay zemin, hareketli oyuncu ve oyun mekanına ışıklama ile bir bütünlük kazandırmak için yeni öneriler getirmişti. Oyuncunun işlevi adeta bir üst kukla rolünde sahne tasarım etkenlerini uygulayan bir araç olmasıydı. Bu ışıklandırma kuramı geleceğin dijital tiyatro dünyasında ne oranda yaşam bulacak hep birlikte göreceğiz. Appia; ışığın, atmosferi ve ritmin değişimini ifade edebileceğini, gösterebileceğini ileri sürmüş, seyircinin sahnedeki olayın derindeki anlamı ile özdeşleştirilmesi sorununu da ışıkla çözmeyi denemiştir. Bu, yeni bir illüzyon anlayışıydı ve günümüzde ‘yeni normal’ de sahne tasarımcıları için hala ciddi öneriler barındırmaktadır.

Appia, yanılısamacı sahne tasarımına zemin oluşturan İtalyan sahne yapısına da karşı çıkıyordu. Seyirci ile imgelem dünyasının ayrımını onaylamıyordu. İtalyan sahne yapısını Grek Tiyatrosu’ndaki eylem alanının salt görüntüye dönüşmesi olarak görüyordu. “Sahne portalı, bizler için yazgılı olmayan gizemleri, içinden gizlice bakarak yakaladığımız koca bir anahtar deliğinden başka bir şey değil” diyordu. (Appia, 1970, s. 24)

Günümüz Tiyatrosunun kurucularından Bertolt Brecht ise, tiyatrodaki dördüncü duvarı kaldırarak, seyirciyi dördüncü duvar arkasında oyunu pasif bir biçimde seyretme konumundan kurtarmayı başarmıştır. Tiyatrodaki çerçeveyi de kaldıran bu yaklaşım sahne oluşumunda farklı ihtiyaçlar doğurmuştur. Brecht'e göre, “seyircinin oyuna katılması duygusal anlamda değil, düşünsel anlamda olmalıydı. Oyuncular bir 'tüm değişim' geçirmeyerek, oynadıkları kişiyle aralarında bir uzaklık bulundurmaya çalışıyorlar, hatta seyirciyi açıkça eleştiriye çağıran bir tutumla oynuyorlardı.” (Brecht, 1990, s.186)

İçinde bulunduğumuz salgın zamanlarında her türlü toplu etkinlik mekânı gibi tiyatroların da kapalı olma gerçeğinde izole yaşamlarımızda fiziksel mekânı terk etmek zorunda kaldığımızdan dolayı, sanal mekânı, yani internetin olanaklı kıldığı çevrimiçi mekânı kullanmaya başladık. Fiziksel mekândaki seyirci-oyuncu birlikteliği de böylece sanal çevrimiçi mekâna taşınmış oldu. Tek kişilik tiyatrolar, monologlar serisi bu tecrit sırasında sanal ve dijital ortamlar tiyatro seyircisi için en çok rağbet gören ortamlar oldu.

Hikayeler salgın durumlarından beslendi ve alternatif bir iştahla denemeler yapan performansçılar da bu vakitlerde artış gösterdi. “Nedensel yakınlık” ve “düşük teknoloji, tek bir elden çıkmış” gibi karakterize edilen yeni bir tiyatro estetiğinin ortaya çıkmasına tanıklık ettik ve ediyoruz. Tiyatro salonu programlanmış bir yaşamda kendi içinde güvenli bir şekilde çerçevelenmişken buna karşılık, yeni tiyatro, dijital ekranlarda daha çok beklenmedik unsurlar

içeren gerçek bir olay gibi olma eğilimindeydi. Çünkü sinemanın dili ya da ekranın dili üstünden bakıyorduk tiyatro denen şeye.

Araştırmamızın ikinci sorusu şuydu: “Salgın sonrası Tiyatro’nun “Yeni Normal’i nedir ve kabul edilebilir mi?”

2022 yılına yaklaştığımız şu günlerde, tiyatro aktörleri ve seyircileri için ne tiyatro mekânı ne tiyatro seyircisi ne oynanacak prodüksiyonların heyecanlı bekleyişi söz konusu. Salgının ve sonrasında oluşturduğu korku ve bilinmez bir sessizlik tiyatrolarda hüküm sürmektedir. Maalesef 2020-21 tiyatro sezonu hiç yaşanmadı ve yaşatılmadı bizlere. Covid-19 salgınının sahne sanatları üzerindeki etkisi, dünyanın dört bir yanındaki tiyatroların kapalı kapılarıyla küresel olarak daha güçlü hissedildi. Bazı tiyatrolar birkaç ay ve bir yıl da dahil olmak üzere gişe erteledi. Tiyatro prodüksiyonlarının planlandığı gibi tanıtımı yapılamadı veya üretim ve post prodüksiyonu tamamlanamadı. Yeni korona virüs çağı hakkında yazacak tiyatro tarihçileri hiç yaşanmamış bu tiyatro sezonunu yazarken zorlandılar.

Ancak tiyatrocular, müzisyenler, dansçılar ve sahne sanatçıları, yaratıcı arayışlarını bu zorlu ve belirsiz koşullar altında yeniden canlandırmak ve uyarlamak için hızla harekete geçti. Karantina günlerinde birçok kurum, kuruluş ve organizasyon arşivlerini ve etkinliklerini dijitale taşıyarak biraradalık sağlayan yapılar haline geldi.

İnternet ortamında ve sosyal medya mecralarında, Youtube, Instagram, Facebook, Zoom gibi platformlarda teatral performansların canlı akışı patladı. Online olarak görüşmeler, toplantılar, eğitimler, online dersler yapılabilen bu platformlarda şimdi dijital tiyatro denemeleri yapılmaya başlandı. Tarayıcı üzerinden hem mobil ve tablet cihazlarında hem bilgisayarlarda bu gösterileri izlemeye başladık. Zoom’ dan yapılan yayınlara önceden kayıt olmak gerekiyor, bazılarında ücretsiz bile olsa bilet de almak da gerekli. Youtube’ dan olanlara ise direkt bağlantıyı açarak katılabilirsiniz.

Devlet ve Şehir Tiyatroları ile bazı özel tiyatrolar ise Youtube üzerinden daha önce sahnelenmiş ancak teknik konfor imkanları tartışılır düzeydeki oyunlarını seyircilerine ücretsiz olarak açtı. İnteraktiflik ve dijital ekranın çok yönlü kullanımları ile beslenen tiyatro belki dördüncü duvarı yıkmayı bu tür denemelerle bir kez daha deniyor.

SALGINDA TÜRKİYE TİYATROSU

Türkiye’de tiyatronun izole edilerek ‘yeni normal’ değişime mecbur kaldığı bu dönemde, Tiyatro yapımcıları, akademisyenler, sanatçılar salgın nedeniyle karşılaştıkları sorunları ele almak ve sergileyecekleri yeni oyunların içeriği, dijital dünyadan beslenme yöntemleri gibi konularda çeşitler görüşler belirttiler. Yaşanan bu çalkantılı süreçte tiyatronun dijitalleşmeyle veya salgınla nasıl baş edebileceğine dönük, gelecekte nasıl bir tiyatroya dönüşeceğine dair mesleki kaygılar çeşitli platformlarda tiyatro insanları akademisyenler oyuncular tarafından tartışıldı. Birgün Gazetesi’ne konuşan tiyatro sahiplerinin tiyatro işletmeciliği konusunda ilgili görüşleri şu biçimdedir:

° Dostlar Tiyatrosu adına Genco Erkal: “Pek çok alanda olduğu gibi tiyatro da salgından dolayı felç oldu. Birçok şey yakında daha normal bir gidişe dönebilir ama tiyatronun uzun bir süre işlerlik kazanamayacağını düşünüyorum. Aklı başında kimse kapalı yerlerde burun buruna birlikte olmak istemeyecek dolayısıyla uzun bir süreliğine

konser, sinema, tiyatro gibi faaliyetlerin durduğunu göreceğiz. Yapılacak bir şey yok tabii, sağlık her şeyden önemli. Burada pek çok arkadaşımız işsiz kaldı ve ekonomik sorunlarla boğuşuyorlar. Birçoğumuz evine ekmek götüremeyecek durumda. KDV'lerin indirilmesi, vergilerin belli bir süre için affedilmesi ya da ertelenmesi devletin yapabileceği en büyük destek olur. Biz gönüllü olarak insanlardan da destek bekliyoruz. Dünyanın her yerinde seyirciye yapılan çağrı var: “Bizleri yalnız bırakmayın. Bizlerin ve kurumların yaşaması için sizin desteğinize ihtiyacımız var. Küçük de büyük de olsa parasal olarak sizlerin desteğine ihtiyacımız var.” demektedir.

° Ankara Sanat Tiyatrosu adına Hakan Güven: “Yapılacak bir devlet desteği tiyatronun ömrünün birkaç ay daha uzamasını sağlar. Bir salgın nedeniyle yardım almak sevindirici mi? Yoksa ülkenin en köklü tiyatrolarının hakları olan devlet yardımını yıllardır alamaması mı üzücü? Böyle bir yardıma sevinmeli miyiz, bilmiyorum? Bırakın sanatı, insanı öncelemeyen bir sistemin içinde yaşıyoruz. Dünyanın gündemine virüs oturmuşken dilimize yerleşen ‘sürü bağışıklığı’ tanımı, tiyatrolarda da geçerli herhalde: Zayıflar ölsün! Ancak güçlü olabilmek için dayanışmayı yükseltecek bu kampanyaya destek vermek çok önemli.” demekte ve tiyatroya destek verilmesinin altını çizmektedir.

° Moda Sahnesi adına Kemal Aydoğan ise, sanal ortamlardaki oyun videolarının yayımlanmasından tiyatroya fayda gelmeyeceğini düşünüyor, bu yöndeki çabalara “belge değeri atfederek bakıldığı” süre sorun olmadığını söylüyor: “Ama ‘tiyatro budur’ demeye başlarsak orada bir sorun doğmaya başlar. Tiyatro sanatının tanımının olmazsa olmazı, bir mekânda bir seyirci ile bir oyuncunun karşılaşmasıdır. Zaten bu günlerde yüz yüze ilişkinin, dışarısının, karşılaşmaların kıymetini hepimiz kuvvetlice anlamaya başladık sanırım. Aksi yöndeki çabalara tiyatro diyemeyiz. Kapitalizmin bir takım dijital numaralarla bizi ekran başında ikna etmesine izin versek de sanatın kendisi izin vermeyecektir.” diyerek dijital ortamda yapılan/yapılacak türde tiyatro yayınlarının tiyatro sıcaklığını vermekten uzak geçici hevesler olduğunu altını çiziyor (“Tiyatrocular, kalıcı çözümler istiyor”, 2020).

° Tiyatrokare adına konuşan ve benzer görüşleri savunan tiyatro yapımcılarından Nedim Saban’ın “İnsanlar seri üretime değil, yavaş yavaş yok olan butiklere gidecekler. Tiyatro da her hâliyle var olacak, evrilecek ama çevrimiçine hapsolmayacak. Birbirine sarılmayı unutan insanların en basit aşk sahnesi karşısındaki heyecanlarını düşünebiliyor musunuz? Şu anda eski filmlere bakıp birbirine korkusuzca dokunan insanlara öykünüyoruz. Sahnede bunu yapabileceğimiz günlerin hasreti var şimdi. Tiyatro hep aynı güçte yaşayacak.” sözleri ile sürdürüyor düşüncelerini.

° Tiyatronun klasik sahneleme kalıplarının tözünde büyük bir hazinenin yattığına dair göndermelerde bulunan Dokuz Eylül Üniversitesi öğretim üyesi Semih Çelenk; tiyatro sanatını sinemadan, diziden ayıran şeyin “seyirci ile oyuncunun aynı anda, aynı mekânda olması demodeliği” olduğunu vurguluyor. Çelenk bu özel durumu “Tiyatronun en geri özelliği, aslında en ilerici yanıdır” cümlesi ile formüle ediyor (Çelenk, “Tiyatro ve korona”, 2020).

° İnternet ortamından yayın yapan özel bir Tiyatro Televizyonunun kurucu ortağı ve yöneticisi olan Murat Temel ise farklı görüşte; evinde kalan ve tiyatroya gidemeyen Seyirciler için projelerinin alternatif olacağına inanıyor. Salgın olmasa bile tiyatronun kalıcı olması adına böyle bir alternatifin olması gerektiğini söyleyen Temel: “Sona ermiş ve izleme fırsatı olmayan bir oyunun her daim erişilebilir olması bizi çok heyecanlandıran bir durum. Hâlihazırda pek çok profesyonel oyun kaydımız var. Çok daha fazla oyun ve farklı içeriğe yer vermeyi planlıyoruz.” diyerek tiyatro yapımcılarına açık bir çağrı yapıyor aslında. Temel, bir oyunun çekim sürecini ise şöyle özetliyor: “Oyununa göre değişkenlik gösteriyor ancak 10-12 kişilik bir ekiple çekim yapıyoruz. Çekimini yapacağımız oyunu önceden izliyoruz, hatta planlama için sabit bir kamera ile çekim yapılıyor. Yönetmenimiz ve prodüksiyon ekibi bir storyboard hazırlıyor. Oyun yönetmeni ve ekibi ile mutabık kaldıktan sonra çekim gününe karar veriyoruz. Öncelikle normal olarak seyircili oynanan oyunu çekiyoruz. Sonra storyboard detay planları için farklı açılar ve sahne içi çekimlere geçiyoruz. Steady-cam, şaryo, bazen drone ile farklı planların çekimini yapıyoruz. Aslında bir tiyatro oyunu izlerken görülebilen tek açıyı bambaşka bir noktaya getiriyoruz” (“Ölüm ya da iyileşme: Tiyatronun COVID ve dijitalleşme ile imtihanı”, 2020).

° Ülkemizde gerçekleştirilen tiyatro oyunu çekimlerini değerlendiren İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı Öğretim Üyesi Doç. Aslı Yılmaz Davutoğlu, dijital tiyatro işine girildiğinde, meselenin sadece salona dört adet kamera kurmak olmadığını; tiyatro kültürü ile yoğrulmuş bir anlayışla çekim yapmanın ve yönetmen başta olmak üzere, tüm oyun ekibiyle kurulacak iş birliğinin önemleneceğini umduğunu aktardı. Yılmaz, “Bu profesyonellikle çekimler yapabilmek, disiplinler arası bir çalışma gerektiriyor. Kamera kiralarnı ve benzeri giderleri de eklediğimizde, her özel tiyatronun altından kalkabileceği bir atılım olmayabilir. Ancak umarım ki ödenekli tiyatrolar bu konuda öncü olacaktır. Nitekim şimdiden bu niyetlerin dillendirildiğine şahit oldum. Olayın akademi ile ilgili boyutunu da atlamayarak üniversitelerdeki sinema televizyon bölümlerinin, bu gelişmeleri yakından takip etmelerinde fayda olabileceğini de öngörebiliriz”. Yılmaz, böylece, mezunlara yeni bir istihdam alanı açılabileceğinin de altını çiziyor (“Pandemi Sürecinde Yaşanan Gelişmeler Ülkemize Dijital Tiyatroyu Getirebilir”, 2020).

Klasik tiyatronun yaşamsallığına sarılan tiyatro insanlarına göre ‘tiyatro’ bir arada olmanın seyirci sıcaklığını hissetmenin oyuncu ve tiyatro için vazgeçilmez biricikliğine vurgu yapıyorlar. Yanı sıra, salgın sebebiyle kapanan, ne zaman açılacağı da belli olmayan tiyatrolar ve işsiz kalan tiyatrocular ‘Tiyatromuz Yaşasın’ isimli geniş katılımlı bir kampanya ile harekete geçtiler. 81 ilden 2000 tiyatro çalışanı, yalnız bırakılan, problemleri çözümsüz kalan tiyatrolar ve tiyatro emekçileri taleplerini bildiren bir imza metni hazırladı. Talep metni Haluk Bilginer, Ferhan Şensoy, Sumru Yavrucuk, Genco Erkal, Zuhul Olcay gibi sanatçıların; Ankara Sanat Tiyatrosu, Amed Şehir Tiyatrosu, Moda Sahnesi, Kumbaracı 50 gibi tiyatroların; tiyatro sanatının her alanında faaliyet gösteren sanatçıların ve meslek uzmanlarının imzalarıyla, bir haftalık çalışma sonucunda ortaya çıktı. ‘Tiyatromuz Yaşasın Kolektifi’, Türkiye’deki tiyatro

salonlarının tasfiye olmaması ve tiyatro emekçilerinin asgari ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak tüm iletişim kanallarını kullanıp ilgili kurumları bilgilendirerek, salon kiralari, vergiler, personel maaşları gibi sorunlara çözüm arayışı noktasında olduklarının altını çizdi (“Tiyatromuz yaşasın”, 2020).

Bir başka kolektif oluşum; Sınırlı Sorumlu Tiyatro Sanatını Geliştirme Yaygınlaştırma Tanıtma Sosyal ve Kalkınma ve İşletme Kooperatifi, kısaca “Tiyatro Kooperatifi olarak, 14 Mart 2020 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın daveti, Kültür ve Turizm Bakanı ve Oyuncular Sendikası’nın da katılımıyla gerçekleştirilen “Salgın sebebiyle özel tiyatroların yaşadığı sorunlar” konulu toplantının ardından; Tiyatro Kooperatifi ortağı olan 37 tiyatronun, 17 Mart 2020 tarihinde Türkiye’deki tüm özel tiyatrolara açık çağrıyla düzenlenen video-konferansa katılarak 81 tiyatronun ve mail/telefon yoluyla iletişim kuran farklı illerden onlarca tiyatronun önerileri ve ayrıca iletişimde olunan sektör bileşenlerinin paylaştığı fikirler konsolide edilerek; sektörün hali hazırda aldığı büyük hasarla özel tiyatro işletmelerinin birkaç ay içinde kapanma noktasına gelmemesi, en az hasarla mevcut durumdan çıkılabilmesi ve 2020-2021 sezonuna hazırlık yapılabilmesi için destek paketinde yer alabileceği düşünülen ve bakanlığa sunulan öneriler sıralandı”. Kooperatif, Acil önlem ve destek paketi önerilerini, tüm katılımcılarca birlikte bakanlığa iletiler (“Tiyatro Kooperatifi Duyuru”, 2020).

TİYATRONUN DİJİTALLEŞMEYLE MÜCADELESİ

Canlı ve anlık bir sanat olan tiyatro; o an orada, mekânda var edilmekte olan hayatın yaşatılmasına tanıklık edilen ve bu tanıklığın öznel hayatların ihtiyacını estetik haz ve duygu sembolleriyile karşılıyor olması özelliğiyle tektir. Bu canlı ve anlık olma hali en yakın sanat olan sinemada dahi bulunmaz.

Ancak, tiyatrodaki çerçeve sahnede, film perdesinin tiyatroya girmesi ile birlikte teknoloji sahneyi farklı bir boyutta etkilemiştir. Seyirci sahne üzerindeki mekânı algılamakta, film perdesiyle sahneye taşınan mekanlarla ve kavramlarla algı düzeyi farklı boyutlara taşınmakta, derinlik kazanmaktadır. Hikâyeyi aktarmada destek sağlayan film perdesi bir anlamda sahne üzerinde yaşanan yanılsama ve de sahne üzerindeki perdede yaşanan başka bir yanılsamayla seyircide yabancılaştırmayı oluşturmaktadır. Sahnenin sınırlarını kaldıran perde, üzerine yansıyan mekanla, seyirciyi bambaşka mekanlara götürebilmektedir.

Aynı mekânda aynı anı yaşayan seyirci ve oyuncu için mekân, farklı anlamlarda önem kazanmaktadır. Oyuncu mekânı seyirciyile kurduğu ilişkide bir araç olarak kullanırken, mekânın şekillenmesine bağlı olarak gelişen oyunun, seyirci üzerindeki etkisi de farklı olmaktadır. Seyirci ancak kendisini içinde bulduğu oyunu oyuncularla birlikte yürütmekte, onlarla birlikte düşünmekte ve sorgulamaktadır. Ancak bu noktada tiyatronun özünün zedelenip zedelenmediği araştırılmalıdır. Tiyatronun teknolojiye uyumlu daha uyumlu olarak nasıl biçimlendirilebileceği üzerinde durmamız gerekir.

Mekânsal olarak oyunun dışına itildiğinde, oyun alanının bir ucunda oyunu sadece seyretmeye terk edildiğinde, oyunla olan ilişkisi kesintiye uğramakta ve oyunla duygusal bağ dışında bir bağ kurması zorlaşmaktadır. Bu bağlamda sanal ortamlarda üretilecek yeni dijital tiyatro

denemelerinde bu konu hassas nokta olarak değerlendirilerek, interaktif geri bildirim veya alımlama hissi verebilecek bir tepkime hakkı (alkış, dürtme, emoji, beğeni gibi) düşünülmedir. İnternet ortamında gösterilecek tiyatro videolarında, daha önceden klasik sahnede oynanmış oyunların kayıtlarının yeniden gösterilmesi, İnternet ortamı için yazılacak ve tasarılacak yeni oyunlar için veya klasik tiyatrodaki bundan sonra sahnelenecek oyunlardaki ‘yeni normal’ in tiyatronun üretim ve dijitalleşme dili süreci açısından iyi okunması gerekir. Dolayısıyla fiziksel olarak bir araya gelinerek seyirci karşısında yapılan tiyatronun dijital tiyatro sonrasında kaybolup gideceğini savunmak pek mantıklı olmayacaktır. Dijital tiyatro olarak tanımlanan ürünlerin şimdi ve burada yapı(a)mamasının seyircilerin kendi arasında ve oyuncularla olan anlık etkileşimini kısıtladığını/engellediğini iddia etmek olasıdır. Dijital tiyatrodaki canlı etkileşim, sahici doğallık, gerçekten orada bulunma hâli ve fiziksel ifade dijital tiyatrodaki kısıtlıdır. Öte yandan canlı olmayan tiyatro yapımlarında yani dijital tiyatroları izlerken videoları rahatça durdurabilme, kaçırınca geri sarılabilmek olanağı seyircinin oyun ile kurduğu ilişkiyi değiştirmekte ve söz konusu oyuna farklı bir konsantrasyonla yaklaşmasına sebep olmaktadır. Kısaca, teknoloji, tiyatro sahnelerinin atmosfer oluşturma sürecinde o anda değiştiriyor ve video tasarımı sahne dekoru, tiyatro sahnelerini olağanüstü renkli ve hareketli hikâyeye aksiyona katkı sağlar hale getiriyor. Yine teknoloji, tiyatrodaki sahne atmosferi oluşturmada kumanda panelindeki bir tuşa dokunularak, bir anda deniz kıyısı veya bir müzeye sizi götürebilmektedir. Tiyatrodaki teknolojik dönüşümün bir diğer örneği ‘video tasarımı’, Dünya sahnelerindeki diğer adıyla ‘dijital drama’ olarak da adlandırılmaktadır. Örneğin, W.Shakespeare’in Fırtına (The Tempest) adlı yapıtı yakın zamanda Zoom’da yayınlandı ve kitleler karakter Prospero’nun adasına telefon veya bilgisayar ekranlarının portali aracılığıyla girmeye davet edildi. İlginç interaktif katılım davetleri seyircinin varlığına dair umut vericiydi. Şöyle ki; İzleyici üyeleri toplu olarak bir fırtına oluşturmak için parmaklarını mikrofonlarından tıklamaya davet edildi. Ve sanki cadıların Macbethi beynimizin içindeymiş gibi fırtına sahiciliğini yaşar olduk dijital dünyada (“Shakespeare on Zoom: how a theatre group in isolation conjured up a Tempest”, 2020).

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

Avrupa’nın çeşitli ülkelerindeki meslek insanları da evlerine hapsolmuş izleyicileri cezbetmek için, ev eşyalarından oluşan çorap kuklaları ve minyatür figürler içeren sanal ortam mecrası olan Zoom’u öne aldılar. Tiyatro sahneleri yeni teknoloji sayesinde sıçrama yapıyor. Video tasarımı uygulaması ile dekorlarını bir saniyede ve çok daha güçlü görüntülerle değiştirmek mümkün oluyor. Sahnenin karartılması gereken, tiyatrocuların kostüm değiştirdiği zamanlarda da kullanılabilir bu yeni teknoloji. Video tasarım sahne dekoru olarak seyircinin hikâyeye katılımını da destekleyen bir sahne unsuru olarak öne çıkmakta.

SONUÇ

“Salgın’ın ortaya çıktığı tarihten itibaren Tiyatro izleyici olmadan var olabilir mi?” ve “Salgın sonrası Tiyatro’nun “Yeni Normal’i nedir ve kabul edilebilir mi?” soruları araştırmamızda ilgili tiyatro yapımcı, yönetmen, oyuncu, seyirci değerlerine güncel göndermeler yaparken, Salgın sonrası Tiyatronun Yeni Normali diyebileceğimiz bu kontrollü hayat, klasik tiyatronun karşısına Dijital tiyatro olarak tanımlanan büyük bir açmazı da doğurmuş olmaktadır: Şöyle ki

klasik tiyatro sahne üzerinde yapılan, seyircinin de oyun mekânında bulunduğu “şimdi ve burada” deneyimini barındıran geleneksel tiyatro faaliyetine bir tehdit olarak algılanabilmektedir. Bu nedenle şimdiki zamanlarda tiyatro işletmeciliği her zamankinden daha da önem taşımaktadır.

Tiyatroda sahnelemenin dilini araştıran tiyatro yapımcıları bu melez formun toplu olarak nasıl çalışabileceğini iyi hesaplamaları gerekir. Salgın günlerinde zorunluluktan canlı, fiziksel ve bir arada alanlardan dijital alanlara dönüşen tiyatro yapma konusunda yaşanan zorlukları göğüslemeleri gerekiyor. Tiyatroda formun sınırlarını bir özgürlük olarak görerek, “yeni çalışma yolları bulmak” için bir itici güç mü olacaktır salgın sonrası tiyatronun yeni normalinde? Yeni performans, hikâye anlatımı ve seyirci katılımı dilleri geliştirmek için kamu ve özel tiyatrolar birlikte çalışabilirler, bazıları "pandemik tiyatro" veya "e-tiyatro" olarak adlandırılan gelişen bir tiyatro formunun oluşturulmasına ön ayak olabilirler.

Salgın döneminde sanal ortamda ekranlarda izleyerek gözlemlediğimiz tiyatrodaki yeni arayışlar içinde yer alan dijital teknolojilerin tiyatronun en önemli unsuru olan hayal gücünün yerini alma riski vardır. Ancak tiyatro için kullanılan ‘İki kalas bir heves’ sözünü yadsınamaz kılan “Tiyatronun sadece birkaç parça dekor ve tutkuya ihtiyacı olduğu da değişmez bir gerçektir. Tiyatro video ile klasik sahne dekorunun yapamayacağı şeyleri yapmanın mümkün olduğunu ve böylece seyircileri farklı mekanlara taşıyabileceğini göstermiştir.

Artık tiyatrodaki deneyimlenecek çalışmalar, performans, pedagoji ve iletişim için daha genel olarak dijital ve uzak platformların geleceğini artıracak ve genişletecektir. Bu zorlu zamanlarda, yeni nesil sahne sanatları yaratıcıları için deney yapmak, risk almak ve oynamak için alan yaratmak hayati önem taşımaktadır. Derinlemesine tartışmalar ve pratik çalışmalar yoluyla, sadece tiyatro pratiğini geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda eğitim, sağlık ve sosyal destek kuruluşlarının nasıl etkili katılım ve aktif olabileceğini gösterecek gerçek zamanlı bir laboratuvar oluşturmak için sanal prova odalarına girmelidirler.

Yanı sıra; Tiyatroların arşivindeki gösterim dışı oyunlarını sosyal platformlarda yayınlamaları çok değerli bir kazanım. Ancak gösterimde olan oyunları, üstelik duyurularını yaparak ve insanların evlerinden çıkmadan nasıl rahatça bunlara ulaşabileceklerinin altını da çizerek yayınlamaları yeni bir dönemin başlangıcı olabilir!

Gerçek tiyatro sahnesinde ya da sanal ortamlarda olsun yaratılacak dijital tiyatro prodüksiyonlarında; Hologramların kullanımı, black light teknoloji, grafikler, dijital duvarlar, Green Box teknoloji ile video hazırlama ve bilgisayar animasyon teknikleri tiyatrodaki düşlere gerçeklik kazandırmak için kullanılacak dijital yeni yöntemler olarak duruyor karşımızda. ‘İnsan’ karakter yaratmada değişmez hammadde olarak varlığını sürdüreceği olsa da kuklalar, robotlar kullanılabilir. Hikâye aktarımı ve canlandırmasında sahne içi uçangöz kameralar canlı oyun diyaloglarını anında fon perdesine ya da salonun herhangi bir köşesine yansıtacaktır. Cam fanus mekanlar kafeler odalarda göreceğimiz oyuncuları belki maske kullanımı değişime uğrayacak. Belki sanal gerçeklik gözlüğüyle seyredeceğimiz oyunları, bir role playing gerçekliğinde oturacağız koltuğumuzda, sahneye taşınabileceğiz. Ve bu kayıtların anında fon perdesine yansıtılması ya da sanal ortamda canlı olarak tüm dünyanın izleyebilmesine olanak tanınacak.

Kontrollü sosyal hayat bizlere bu önlemleri almaya zorlayacak. Salgın öncesi, tiyatroların son yıllarda alışveriş merkezlerinin içine girerek görünür ve ulaşılabilir olmak açısından pazarlanması, bilet satışları açısından da geniş kazançlarını iyi sonuçlara ulaştırmıştı. Büyük

Tiyatrolar için bu formül kabul görülebilir ancak küçük tiyatrolar veya bağımsız tiyatrolar çeşitli şekillerde çeşitli mekanlarda ayakta durabilme uğraşında bile olamadılar. İşsizlikten dolayı işten çıkarılan işsiz oyuncuların da sorunları artarak devam edebileceğini öngörebiliyoruz.

Dünya; video oyunları, film, müzik ve sahne performanslarının harmanlandığı “kişisel tiyatro” devrimini yaşamaya devam edecektir. Artık sadece tiyatronun klasik tanımı olan burada ve şimdi değil, burada, şimdi ve her yerde olmaya odaklanmış durumda. Video ve dijital olan, Augmented Reality (artırılmış gerçeklik) ve Virtual Reality (sanal gerçeklik) gibi kavramlar sanatın tiyatro dâhil her alanında kullanılması daha yoğunlaşacak. Dijitalle örülü teatral olanın yeniden yaratıldığı farklı formlar ortaya çıkacaktır.

‘Yeni Normal’ tiyatrosu; sanatı ve tiyatro sanatı hakkında kapsamlı bir anlayış geliştirmeyi denemek zorunda. Tiyatro sanatlarının anlam ifade etme içerikleri ve biçimleri yeniden incelenip, yorumlar ve değerlendirmeler yeniden yapılacak. Yaratıcılar, sanatçılar, teknisyenler ve izleyici üyeleri olarak rollerini gözleme, dinleme, yansıtma, analiz etme ve gerekçelendirmeyi içeren süreçleri yeniden tartışmaya açacaklar ve uygulama alan ve mekanları değişkenlik gösterecek. Bu beceriler tiyatro eserleri yaratmak, üretmek ve değerlendirmek için dramaturg ve tiyatro metni yazarları için gerekli olacak.

Tiyatro sanatlarında nitel yargılama yapabilmek, tiyatroyu bir sanat formu olarak algılama, üzerine düşünme ve buna tepki verme yeteneğine bağlı sosyal medya eleştirmenleri yetkinleşecek. Değişim, bir dizi sanatsal deneyime katılım, dijital tiyatro yayıncılığını evden yapmayı düşünen tiyatro yapımcılarının ya da öğrencilerinin de farklı kültürel felsefeleri ve algıları değiştirebilecek faktörleri anlamalarını sağlayacaktır. Bu tür anlayışlar, sanatsal ifadenin hayatı nasıl yansıttığına odaklanan kişisel bir tiyatro felsefesinin estetik gelişimi için kritik öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- [1] Beacham, R.C. (1993) *Adolphe Appia: texts on theatre*, London, New York: Routledge,
- [2] Brecht, B. (1990) *Epik Tiyatro*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- [3] Campbell, P.N. (1984) *Form and the Art of Theatre*, Bowling Green State University Popular Press, Ohio.
- [4] Fuat, M., (1984) *Tiyatro Tarihi*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- [5] Parker, R. Wolf. C. (2014) *Scene Design and Stage Lighting*, Wadsworth Learning, USA,
- [6] Riba, R. H. (1972) *Theatre Planning*, The Architectural Press, London.
- [7] Tönel, A. (2013) *Tek Başına Tiyatro*, Kodeks Yayınları, İstanbul.

Web kaynakları:

- [1] (2020, 26 Nisan) “Ölüm ya da iyileşme: Tiyatronun COVID ve dijitalleşme ile imtihanı” (<https://journocom.tr/tyatro-dijital-covid>)
- [2] (2020, 1 Haziran) “Evde Kal” <http://tyatro.co/evde-kal/>
- [3] (2020, 10 Mayıs) “Book The Tempest- A Virtual Adventure” (<https://www.creationtheatre.co.uk/book-virtual-tempest/>)
- [4] (2020, 23 Nisan) “Shakespeare on Zoom: how a theatre group in isolation conjured up a Tempest” (<https://theconversation.com/shakespeare-on-zoom-how-a-theatre-group-in-isolation-conjured-up-a-tempest-136974>)
- [5] (2020, 5 Mayıs) “Tiyatrocular kalıcı çözümler istiyor”, *Birgün Gazetesi*, www.birgun.net/haber/tyatrocu-kalici-cozumler-istiyor-bizleri-yalniz-birakmayin-299590
- [6] (2017, 15 Kasım) <https://www.hobitat.com/teknoloji-tyatro-sahnelerini-saniyede-degistiriyor/>
- [7] (2020, 21 Mart) http://www.tiyatrokooperatifi.org/bakanlik_oneriler.pdf
- [8] (2020, 2 Mayıs) <https://www.birgun.net/haber/tyatromuz-yasasin-299236>
- [9] (2020, 1 Nisan) <https://www.birgun.net/haber/tyatro-ve-korona-294212>

SESSİZ PERFORMANS VE JOHN CAGE

Prof. Dr. Adnan TÖNEL¹, Doç. Dr. Banu Ayten AKIN²

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı

ORCID ID 0000-0002-3587-3528

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

ORCID ID 0000-0002-0752-5198

ÖZET

“İnsan hiç ‘sanat’ yapıtı olmayan yapıtlar yaratabilir mi?” Yirminci yüzyıl avangart akımlarının hepsi bu soruyu sorar ve sanatçıyı dekoru gerçek dünya olan bir sahne içerisinde devinirken göstermeyi tercih eder. Geçmiş reddeder, geleceği önemsemez, şimdiki zamanı tüm zamanların başına geçirir ve anlık devinimler ve seslerden kurulu bir orkestrayla modern zaman insanına ayna tutar. Hareketin baş köşeye kurulduğu, hızın tek erdem haline geldiği, gürültülü ve mekanik modern dünya sonunda kendi sanatı için müzeler oluşturmayı başarır.

Amerikalı besteci John Cage, çağdaş müzik evreninin domino taşlarından birisidir. 20. yüzyıl Batı müziğinin tüm akımları onun performanslarından payını almıştır: Dadaist’tir, anarşisttir, burjuva karşıtıdır, deneysel müzik yapar, minimalliktir, postmodernisttir. Eserlerinde Batı müziği geleneğinden geldiğini gizlemez ama özeleştirisini de sakınmaz.

Bu makalede John Cage’ in avangart performanslarının gelişim süreci yorumlanacak ve çağdaş müziğe dair yaptığı değişiklikler işlenecektir.

Anahtar Kelimeler: John Cage, sessizlik, müzik, performans

ABSTRACT

“Can mankind ever craft an artefact which is not a ‘work of art’?” All avant-garde movements of the twentieth century have posed this question, and preferred presenting the artist as an actor upon a stage whose öpüt is the world itself. They deny the past, are indifferent toward the future, prioritizing the Present in order to hold up a mirror, made up of an ensemble of instantenous actions and sounds, against the contemporary individual. The thundering and mechanical modern world, where the action itself is at the apex and speed is the only virtue, has finally succeeded in building museums for its own kind of art.

American composer John Cage is one of the great movers of the contemporary world of music, and all movements of music in the twentieth century have been effected by his performances. He is a dadaist, an anarchist, anti-bourgeois, experimenting with music within the circles of minimalism and postmodernism. He does not attempt to veil the fact that he is a part of the Western musical tradition, while also attempting at self-criticism.

This paper aims to expound the development process of John Cage’s avant-garde performances and comment on his modifications of the contemporary music.

Keywords: John Cage, silence, music, performance

GİRİŞ

“İnsan hiç ‘sanat’ yapıtı olmayan yapıtlar yaratabilir mi?”
(Marcel Duchamp, 1913)

Yirminci yüzyıl avangart akımlarının hepsi bu soruyu sorar ve sanatçıyı dekoru gerçek dünya olan bir sahne içerisinde devinirken göstermeyi tercih eder. Geçmiş reddeder, geleceği önemsemez, şimdiki zamanı tüm zamanların başına geçirir ve anlık devinimler ve seslerden kurulu bir orkestrayla modern zaman insanına ayna tutar. Hareketin baş köşeye kurulduğu, hızın tek erdem haline geldiği, gürültülü ve mekanik modern dünya sonunda kendi sanatı için müzeler oluşturmayı başarır. Almanya’dan Fransa’ya, Rusya’ya, İtalya’dan New York’a uzanan bu serüvende gürültüyü müzik olarak sunan fütürist orkestradan el becerisini sanatlaştıran Bauhaus’a kadar hep aynı ortak amaç görülür: **İşlevi yaşam olan bir mekanizmanın parçası olmak.**

Bir motosiklet sepeti, gökyüzü ya da izbe bir bodrum katı sahneye dönüşür, ışık sahnenin oyuncusu haline gelir, abstrakt ama ilkel formlarla oluşan figürler dansı yaratır, geometrik kostümlerle devinen insanlar uzam-zaman ilişkisi içinde kendilerine bir yer açarlar, sessizlik olanca ağırlığıyla müziği vurgular.

Böyle bir zamanın her türden sesi müzik olarak yorumlayan sanatçısı **John Cage**; tüm avangart sanatçılar gibi burjuvanın değerler sistemini ve onun sanat anlayışını sorgular. Sanatla yaşam arasındaki sınırlar nedir? Olmalı mıdır? Neden Bach müzisyendir de ben değilim? En yeteneksiz insanın bile çıkardığı sesleri seven birileri bulunmaz mı? Çıkan sesler neye göre müziktir ve buna kim karar verir? Sesin çıkması için harekete, yani titreşime ihtiyaç vardır. Bu titreşimler düzenliyse ortaya çıkan ses "müziksel", değilse "gürültü" dür. Ama bu "düzen" in nasıl olacağına dair bir karar mercii olabilir mi? Bana Pavarotti'nin söylediği aryaalar "gürültü", bahçeyi sularken kendi çıkardığım sesler "müziksel" gelemez mi? Pavarotti'de iyi bir entonasyon (ses yüksekliklerini mutlak bir doğrulukta verebilme becerisi) olması neyi değiştirir?

‘**Yaptığımız her şey müziktir**’ der Cage ve sanat yaşamı boyunca bunu savunur. Sanatın yaşamla kopuk bağı onarmaya çalışan tüm avantgardlar gibi o da yaşamın seslerini nota ve tartımdan yoksun bir müzik sanatı içinde değerlendirir. Ona göre belli bir ses düzeni ve denetimi gereksizdir. Bu ancak sanatçının burjuva burnu büyüklüğü ya da romantik başıboşluğundan kaynaklanabilir. Oysa değişen dünyanın sesleri yaşamın içinde yankılanmaktadır. Ve artık kimse Mozart’ın dehasından söz etmek istemiyor, herkes kendi dehasının farkına varmak istiyordur. Yirminci yüzyılın en ilginç yüzlerinden ve seslerinden olan Cage, kimilerince bir deha, kimilerince de ne yaptığını bilmez modernizmin Don Kişot’larından. Andy Warhol’dan, Stockhausen’a kadar pek çok müzisyeni etkileyen Cage’in müzikte ve sahnede yaptığı devrimler tüm öncü akımların ortak bir sonucu gibi görünür.

Onun yapıtları tiyatro ve müziğin, şiir ve görsel sanatların hemen hepsinin aynı anda sahnede kullanılmasıdır. John Cage ipuçları, başlangıç ve bitişi olmayan düzensiz, hiyerarşiyi reddeden, metotsuz bir sanatı yeğler. Estetik görünüm ve politik alternatiften

öte onu negatif olarak da tanımlıyor olsam tüm bu görünümeler negatif bir yapı içermez. Dağınıklık ve özgürlükten yaratılan bu modellerle Cage'in anarşist bir tavrı olduğunu söyleyebilirim ancak. (KOSTELANETZ)

Temelinde sömürüyü ilke edinmiş sistemin reddi olan politik görüş aslında her şeyin reddine ve yerine hiçbir düzen koymayan anarşist tavra kadar uzanır. John Cage'in bu tavrı, sahneyi kendine göre biçimlendirme isteğinden sesi sessizlikte aramaya kadar pek çok şekilde kendini gösterir.

Ona göre doğru yol yoktur, yanlış yolların olmasına rağmen, özellikle bir performans sanatçısı öğretiyi bozmuyorsa sanatı bırakmak dışında bir şans yoktur.

Solist grubuyla eşittir, ayrıcalıklı bir yeri yoktur.

Tüm müzik geleneklerini unutup bütün enstrümanların birbirine eşit olduğunu düşünmek gerekir.

Bir piyano bir ev radyosundan daha fazla huzur verici değildir.

Opera binaları yerine gymnasiumlarda da müzik yapılabilir.

Cage ile tiyatro yapmış olan herkesin bildiği bir şey vardır ki, o da her performans alanının izleyiciler dilediği zaman orayı terk edebilsinler diye çıkışa uygun olması zorunluluğudur. (KOSTELANETZ)

Cage sanat alıcısını zorunluluklar çemberinin dışında bir yere oturtur. Sahneden, sestem, ritimden, hareketten, hatta uzamdan hoşnutsuz izleyici klasik sanat kurallarının dışına çıkarak orayı terk etme özgürlüğüne sahiptir. Bu anlayışta onun sanatı yaşamın doğal bir parçası olarak görmesi düşüncesi yatar. Sanat tepkinin anında ve rahatça ortaya konabileceği en uygun alandır.

UYGULAMALAR

Cage'in XX. yüzyıl müziğine getirdiği bir başka yenilik notaların belli metotlarla ama "tesadüfi" birlikteliğinden oluşan müziğidir. Eserini hazırlarken icra edileceği salonun mimari yapısından, konumundan, büyüklüğüne kadar her şeyi titizlikle tasarlar. Müzik dünyasınca en az yadırganmış birkaç icraatından birisi de "**Hazırlanmış Piyano**" sudur. 1930-40 yılları arasındaki çalışmalarının tamamına yakını Hazırlanmış Piyano ve vurmaları çalgılar içindir. "**Living Room Music**"de oturma odasında bulunabilecek eşyaları kullanarak müzik yapar. 1940'ların sonunda Zen Budizm başta olmak üzere doğu felsefelerine takılır ve bundan sonraki eserlerinde bu durum hep etkili olacaktır. Piyanonun tellerini birbirine bağlayarak ve aralarına plastik parçalar, sopa gibi birtakım gereçler ekleyerek tınısını değiştirmiştir. "**Hazırlanmış Piyano İçin Konçerto**" su ise en önemli eserlerindedir. (1951)

1952'de "**4' 33**" (**Dört Dakika, Otuz Üç Saniye**) adlı yapıtıyla Cage, sessizliği müziğin farkına varmak için bir araç olarak kullanır. 29 Ağustos 1952'de New York Woodstock konser salonunu dolduran seyirciler üç hareket dışında kasıtlı olarak üretilen bir ses olmaksızın; tamamen çevrenin ve dinleyen topluluğunun çıkardığı seslerden oluşan, piyanistin hiçbir nota çalmadığı ve süresini elektronik bir kronometreyle ölçtüğü bir performansla tanıklık ederler. Yapıt, hiçbir müzik aletinin çalınmadığı, icracıların (performer) öylece oturduğu müziksiz geçen dört dakika ve otuz üç saniyeden oluşur. Bu süre boyunca etrafta duyulan tek tük

seslerden meydana gelen parçanın başlangıcı ve bitişi, gösterici diyebileceğimiz kimselerce belli edilir. Bir düzen içerisinde bir araya getirilmiş notaların enstrümanlar aracılığıyla kendilerine sunulmasını bekleyen seyirciler böylesi bir konser karşısında hüsrana uğrarlar. Cage'in gerçekleştirmek istediği de seslerin gerçeklerden yalıtılmış bir odada, yalnızca müzik yapmak için üretilmiş aletler dışında bulunabileceğini göstermektir. Cage'e göre, insan, dünyayı kendisine adapte etmeye çalışmaktan vazgeçmeli, kendisi dünyaya adapte olmalıdır. Müzikte de tıpkı yaşamdaki gibi kişi kendisi için en iyi olanı bulmalı ve kurmalıdır. Cage'in en sevdiği ve en önemli çalışması olarak bahsettiği bu eserin Cage'e göre birinci bölümü dışarıdan gelen rüzgâr sesinden, ikinci bölümü çatıya vuran yağmur damlalarından, üçüncü bölümü ise dinleyicilerin salonu boşaltırken çıkardıkları ilginç seslerden oluşur.

Soru: Sessizlik diye bir şey gerçekten var mıdır?

Yanıt: Bizim en sessiz zannettiğimiz zamanlarda bile yaklaşık 30 db ses vardır aslında.

Hiçbir sesin çıkmadığı yerde kalbinizin sesi duyulur.

"4' 33" "de de Cage, dinleyicilere etraftan gelen seslerin o salonda hep dinledikleri müzikten daha ilginç olabileceğini göstermeye çalışır. Temeli 'tesadüfi müziğe' dayanan bu anlayışla Cage, tüm avangart akımların öngördüğü gibi, yaşamın rastlantılarından oluşan ve aslında şimdiki zaman içinde durmaksızın anlaşılamayacak bir anı yakalama peşinde koşar. Cage bu performansıya amaçladığı felsefesi "her yerde her şey müziktir" anlayışını, kompozisyonunda uygulamak olmuştur.

Aynı yıl Cage, Black Mountain College'da, Merce Cunningham'la birlikte '**Untitled Event**'ı (**Başlıksız Olay**) gerçekleştirir. Gösterim Cage'in düşünsel dünyasında önem taşıyan bir Zen felsefesi metninin okunmasıyla başlar. Sanatçının 'Hazırlanmış piyano' müziği, belli aralarla bazı radyoların çalınması, bir kovadan ötekine su boşaltılması, şiir okumalar, kısa filmlerle süren gösterim, beyazlar giymiş çocukların tüm konukların ellerine tutuşturulmuş kâğıt bardaklarla kahve dağıtması ve Merce Cunningham'ın koltuklar arasında, peşinde azgın bir köpekle dans etmesiyle sona erer. Bundan sonra Cage'in deneysel okuluna çeşitli dallardan sanatçılar katılır. Bunlardan biri de Allan Kaprow'dur. (1959'da New York Reuben Galerisi'nde açtığı "18 Happenings in 6 Parts" adlı sergisiyle happening kavramının yerleşmesini sağlayan sanatçı). (CANDAN, 1994, 237-238 s.)

Cage'in manyetik teyp üzerine kaydettiği ilk eseri "**Landscape No5**"dir. Bu eserini 42 plaktan çıkan sesleri önce kasette birleştirip sonra kesip biçip, değiştirip tekrar birleştirerek oluşturur. Cage'in müziği görselliği aynı anda kullanmayı da gerektirir. Her performans aslında doğaçlama gelişen bir tiyatro parçasıdır. Müzisyenler oyuncu, besteciler yönetmen konumunda sahne öne ve arkasında başlangıcı ve bitişi belirsiz bir zaman içinde varolurlar.

Yine 1952'de yaptığı "**Water Music**"de, birtakım kaplardan su döker ve akan suyun altında ıslık çalar. Oyun kağıtları, radyo ve domino taşları gibi pek çok alet çıkardıkları seslerin yanında görsel olarak da olayın parçasıdır. Onun 'oyun' yanı ağır bu gösterilerinde doğunun mistisizminin etkisi büyüktür. Nitekim tüm performans sanatçıların dönüp dolaşıp birleştikleri bu doğu etkisi, onun Zen felsefesine olan yakınlığıyla ilişkilendirilebilir. Ama hareketi bilinçten yoksun kılmayı hedefleyen bu türden gösteriler aslında mekanik olanda ilkel

'kader' ya da 'tesadüf' olgusunun başkalaşmış görüntülerini bulma eğiliminden kaynaklanmaktadır.

1950'lerin sonunda tesadüfi müziği iyice abartmış, artık eserlerinde tam bir belirsizlik hâkim olmaya başlamıştır. Bazı konçertoları sayısız enstrümanla, ayrı ayrı ya da bir bütün olarak ya da herhangi bir kombinasyonla icra edilebilir niteliktedir. Cage, bu yıllarda özellikle Avrupa'da çok fazla ilgi görür. Önce çok yadırgansa da kısa zamanda geniş çevrelerde tartışılmaya başlanır ve kabul görür. **"Değişim müziği"** olarak anılan müziği, kısa sürede Stockhausen başta olmak üzere birçok müzisyen tarafından uygulanacaktır. David Tudor ile 1954'te yaptığı konser turnesinden sonra 1958'de Luciano Berio'nun davetlisi olarak Milan'a gider ve ortak çalışmalar yapar.

"Variations II"de Cage, kompozisyon ve notasyon modellerinin soyut formlarına yönelir. 1958 ve 1961 yılları arasında bunların üzerinde formlar geliştirir. Temel mekanizma oldukça basittir: Müzik parametresinin mezürü olarak bir noktadan bir çizgiye uzaklığı yorumlamak. Beş çizgi ve 12 nokta (nota) vardır ve 12 nokta farklı seslerle beş çizgiyi tanımlarlar.

1960'lardan itibaren eserlerinde teknolojiyi daha fazla kullanır. 1968'de satranç oyununu, 1971'de çeşitli grafik çizimleri, 1974'de şiiri, 1979'da James Joyce' un bir romanını müzikal kompozisyon olarak kullanır. Bunun dışında birçok konçerto ve elektronik müziğe imza atar.

1920'lerin tarihsel avantgard akımları arasında örneklerini gördüğümüz 'Performance Art'ın 1970'lerden sonra Amerika'da yeniden ortaya çıkışının ve büyük etkinlik kazanmasının ardında buraya göç eden Bauhaus sanatçıları yatar. Burada Schawinski önderliğinde kurulan Black Mountain College 1944'ten sonra etkinliklerini dışarıdan gelen sanatçıların da katılımıyla sürdürür. John Cage ve arkadaşı dansçı Merce Cunningham da bu sanatçılar arasında yer alırlar. Aslında Bauhaus ile etkileşimi tarihsel 'avantgard'ın kesişme noktalarından biri de olsa Cage'i bu akımın New York'daki yansıması olarak görmek yanlış olmaz. Russolo'nun 'Gürültülü Sanatı'ndan Marcel Duchamp'ın 'ready made'lerine (hazır yapıt) kadar pek çok modernisti kendisine örnek alan Cage'in tesadüfi müziğinde izleyicinin parçayı besteciye değil, kendisine ait olduğuna inandırma isteği yatar.

Cage'e göre insan neyi tutuyorsa onu öder ve herkes her şeye iştirak edebilir. Sanatçı denilen insan da insandır sonuçta ve sanat da yaşamın ta kendisidir. Bunun için 1962'de yaptığı **"0' 00"**ı ve onlarca benzerini en sofistike eserleri kadar önemsemiştir. **"0' 00"**ın icra edildiği "konser" de sahnede sebzeleri temizleyip, dilimleyip, onları blender'in içine koyar ve çıkan suyu içer!

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Cage'in yaptığı müzik anarşist müziktir, minimalist müziktir, kavramsal sanattır, avangart sanattır. O yirminci yüzyılın tüm aykırı akımlarından payına düşeni alır, sahneyi Wagner'in 'gesamtkunstwerk' (bütüncül sanat yapıtı) düşüncesine yakın bir anlayışla işler. Ama klasikle bağını çok öncelerde koparmış, yani on dokuzuncu yüzyılda çıkış yapan bir öncüler topluluğunun başkaldırısı vardır bu sanatların birlikteliği anlayışında. Fütürizmin gürültüler müziği, Dadaizm'in dünyayı farklı algılamaya yönelik eylemleri, Bauhaus'un mekanik sanat anlayışı; coğrafyası Almanya'dan Amerika'ya koskoca bir dünya olan sanatın hep aynı haykırışlarıdır. Cage'in elektronik müziğinde makinelerle birlikte yaşamayı öğrenmiş

ve geçmişe hayranlıkla bakmak yerine kendi konumunun anlamını sorgulayan modern insanın izlerine rastlanır. Her yer sahne, her yer tiyatro diye başlayan modern sanat, müziği notadan, resmi taklitten, tiyatroyu resimli panolardan arındırmayı başarır ve yaşamın gerçeğini kendi gerçeği olarak sunar. Mutfak aletlerini kullanarak müzik yapan sokak çalgıcıları, rock and roll türden heavy metal türüne tüm müzisyenler birbirinden farklı ve birbirlerine karşıt gibi dursalar da aslında aynı izleri takip ederler. Bu hızlı ve baş döndürücü değişim içinde kendine Nietzsche'nin imlediği bir antik dünyanın izlerini bulduğu doğu ile makinenin çarkları içinde kaybolan insanın dünyası olan batı arasında bir köprü kurar Cage.

Cage için yaşamda en önemli şey şaşmaz bir disiplindir. Onun "tesadüfi" müziği de aslında büyük bir disiplinin ürünüdür. Bir mutfak aracı Blenderden geleneksel enstrümanlara, oyun kağıdından hazırlanmış piyanosuna kadar abartısız "herşey"le yaptığı müzik bu yüzyılın insanının kendisini ortaya koyuşundan başka bir şey değildir. Yaşamın da sanatın da sanıldığı ve sunulduğu gibi olmayabileceğini göstermeye adanmıştır ömrünü. Hayatında müzikle birlikte doğu felsefeleri, şiir, mimari, resim, mantarlar (mantarlar üzerine yüzlerce kitap okur, evinde ömür boyu mantar yetiştirir), makrobiyotik diyet (1976'da Yoko Ono'nun önerisiyle makrobiyotik diyete başlar ve bu sayede hastalıklarının iyileştiğini, uzun yaşadığını söyler), yazarlık gibi birçok uğraş daha vardır. Bunların hepsiyle, tıpkı müzikle olduğu gibi büyük bir disiplin ve titizlik içerisinde uğraşır. Bu kadar çeşitli alanda faal olan Cage, hiçbir zaman bir enstrüman üzerinde virtüöz olmayı denememiş, bunu önemsememiştir. Aslında dekordan ışığa, besteden virtüözlüğe kadar her alanda etkinlik gösteren çok yönlü bir sanatçı olarak daha azını reddetmekten, anarşist bir tavırdan başka bir şey değildir bu. Cage sahneye getirdiği yaşama ait alanlar (oturma odası, ahır) ve o zamana kadar enstrüman olarak adlandırılmayan enstrümanlarla (bardak, kaşık, blender, çekiç vb.) oluşturduğu müzik ve sahne düzenekleri ile bugüne de damgasını vurur.

5 Eylül 1912'de Los Angeles'ta doğan John Cage pek çok modernistle paylaştığı eylem alanı olan New York'ta Ağustos 1992'de ölür. Ardında onu marjinal ya da deli olarak adlandırmaya hevesli bir azınlık ve bir deha olarak adlandırmaya gönüllü bir dolu dünya bırakarak. Belki de izleyicisine sessizlikle ilgili bir performans daha sunarak...

KAYNAKÇA

a.) Kitaplar:

- [1] Lynton, N., *Modern Sanatın Öyküsü*, Remzi Yayınevi İstanbul, 1993.
- [2] Candan. A., *Yirminci Yüzyılda Öncü Tiyatro*, Yapı Kredi Yayınları İstanbul, 1994
- [3] Çalışlar, A., *Yirminci Yüzyılda Tiyatro*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 1993
- [4] Fiedler, J., Feierabend, P., *Bauhaus*, Köneman, Germany, 2000
- [5] Batur, E., *Modernizmin Serüveni*, **Yapı** Kredi Yayınları, İstanbul 2000

b.) Web Siteleri:

- [1] <http://www.hassas.org/yeniraki/index1.htm> “Dünyanın En Tuhaf Müzisyeni 85 Yaşında”, Metin Solmaz (Erişim tarihi: 12.04.2019)
- [2] <http://www.ecn.org/freedom/jango.htm>, “Anarchist Art – The Example of John Cage”, Richard Kostelanetz. (Erişim tarihi: 25.06.2018)
- [3] <http://www.haberarts.com.htm>, “David Tudor's Realization of John Cage's Variations II” (Erişim tarihi: 14.11.2017)
- [4] <http://www.levity.com/cordway/cage.htm>, “Biography of John Cage” (Erişim tarihi: 17.05.2016)

SOCRATES
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY
SOCIAL STUDIES

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

ÇİZGİ KARAKTER TASARIM EĞİTİMİNDE TASARIM BASAMAKLARI VE ÖRNEK BİR TASARIM¹

Bariş AYDIN¹, Merve ULUTAŞ²

¹ Dicle Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, 0000-0002-4311-7458

² Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 0000-0002-8259-9381

ÖZET

Temeli çizgiye dayanan ve dünya üzerinde insan nüfusu kadar etkili bir yere sahip olan çizgi karakterler; hikâyeler, filmler, kitaplar ya da oyunlar içerisinde çeşitli yaşam çevresi edinmişlerdir. Bu karakterleri okuyan, dinleyen, izleyen veya herhangi bir amaç doğrultusunda kullanan kişilerin, özellikle çocukların, karakterlerle özdeşim kurduğu görülebilmektedir. Çizgi Karakterlerin, taşıdıkları derin anlamlar ve çeşitli mesajların iletilmesinde çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde, tasarım basamaklarından form, silüet, anatomik yapı, giyim, aksesuar ve rengin organize olarak tüm bu özelliklerin yansıtılmasında önemli unsurlar barındırdığı söylenmektedir.

Karaktere ait kişisel, kültürel özellikler, izleyiciye verilmek istenilen mesaj ve çizgi karakterleri canlandırma karakterlerden ayıran abartılı tasarım özellikleri, karakter tasarım basamakları ile dış görünüş üzerinden sağlanmaktadır. Çizgi karakterler ile ilgili farklı alanlarda farklı görüşler ve benzer kavramlara rastlamak mümkündür. Bu araştırmayla ele alınan konu, çizgi karakter tasarım eğitiminde tasarım basamaklarından; form, silüet, anatomik yapı, giyim, aksesuar ve renk olarak sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda araştırmaya dair kavramsal kısmın oluşturulmasında kaynak tarama modeli kullanılmakla beraber kuramsal çerçeve ve elde edilen veriler esas alınarak bir çizgi karakter tasarım uygulamasına yer verilmesinin yanı sıra karakterin sahip olduğu özellikler tasarım basamaklarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çizgi Karakter, Tasarım Eğitimi, Tasarım Basamakları

¹ Bu çalışma, ikinci yazarın birinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

DESIGN STEPS IN COMIC CHARACTER DESIGN EDUCATION AND AN EXAMPLE DESIGN

ABSTRACT

Cartoon characters, which are based on lines and have an effective place in the world as much as the human population; They have acquired a variety of life environments in stories, movies, books or plays. It can be seen that people, especially children, who read, listen, watch or use these characters for any purpose, identify with the characters. Considering that cartoon characters have a multidimensional structure in conveying the deep meanings they carry and various messages, it is said that form, silhouette, anatomical structure, clothing, accessories and color, which are the design steps, contain important elements in reflecting all these features in an organized manner.

The personal and cultural characteristics of the character, the message to be given to the audience and the exaggerated design features that separate the cartoon characters from the animated characters are provided through the character design steps and the outer appearance. It is possible to come across different views and similar concepts in different fields about cartoon characters. The subject dealt with in this research is one of the design steps in cartoon character design education; form, silhouette, anatomical structure, clothing, accessories and color. In this direction, the literature review model was used in the creation of the conceptual part of the research, and a cartoon character design application was included based on the theoretical framework and the data obtained, as well as the characteristics of the character were tried to be explained with the design steps.

Keywords: Cartoon Character, Design Education, Design Steps

1. GİRİŞ

Çocukların dünyasında önemli bir etkiye sahip olan çizgi karakterler kökeni çizgiye dayanan tasarımlardır. İnsanlık tarihi kadar eski olan çizginin, günümüzde görsel anlatım aracı olarak sıklıkla kullanıldığı alanlar içerisinde çizgi karakterler gelmektedir. Çizginin bir karakteri betimlemek amacıyla kullanılmış olduğu ilk nesnel örnekleri mağara resimleri oluşturmaktadır. Uzayda A ve B noktalarının kesintisiz devamı ile birbirine bağlanan, kolay algılanma özelliğine sahip bir anlatım aracı olan ve çeşitli görevlerde kullanılan çizgi, insanlığın ortaya koyduğu en önemli buluşlar arasındadır (Yeşilot, 2013). Günümüzde ise çizgi romanlar,

çizgi filmler, resimli kitaplar ve reklam sektörü gibi alanlar, çizgi karakterlerin yoğun bir biçimde tercih edildiği alanlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Tasarım eğitimine ait alt disiplinler, birbirleriyle bağlantılı parçalardır. Bu doğrultuda çizgi karakterlerin son haline ulaşmasında, karakter tasarım eğitimine bağlı tasarım süreç ve basamakları etkin rol oynamakla beraber çeşitli amaçlar doğrultusunda hazırlanacak karakterler izlenecek yola, kullanılacak tekniklere ve belirli gramatik olgular bütünlüğüne göre organize edilmesi söz konusudur. Araştırmanın sınırlılığını oluşturmakta olan form, silüet, anatomik yapı, giyim, aksesuar ve renk gibi tasarım basamakları çizgi karakterlerin dış görünüş özelliklerinin oluşturulmasında etkin olan unsurlardır. Aynı zamanda tasarım basamakları çeşitli mesajların, karaktere ait dış görünüş üzerinden verilmesi görevini de üstlenmektedir. Karakterlere ait; iyilik, kötülük, güzellik, çirkinlik, saflık, kurnazlık ve sinsilik gibi çeşitli özelliklerin kazandırılması ve yansıtılabilmesinde karakter tasarım basamakları görev yapmaktadır. Tasarım adımlarının her birinin amaçlanan anlatıma yönelik üstlendikleri misyon göz önünde bulundurulduğunda form basamağı sadece karaktere ait dış yapıyı değil, karakterin sahip olduğu kişilik özelliklerinin yansıtılması görevini de üstlenmektedir. Bu duruma paralel olarak giyim ve aksesuar basamağı da sadece görünüşü değil, görünüşün ardında kalan kültürel, bölgesel, kişisel ve karaktere ait mesleki bilgileri de sunmaktadır. Çizgi karakteri canlandırma karakterlerden ayıran abartı ve mecaz olgusu da yine tasarım basamaklarınca oluşturulan dış görünüş ile sağlanabilmektedir.

Bu anlamda, çizgi karakterlere ait kişilik özelliklerinin, mecaz olgusunun ve düşünce yapılarının yansıtılmasında, tasarım basamaklarının etkisi var mıdır? Çizginin karakter kazanmasında tasarım basamaklarının görevi nedir? Gibi problem cümlelerine ait çözümlerin sağlanması, kuramsal çerçeve ile birlikte çizgi karakter tasarım eğitiminde tasarım basamaklarından; form, silüet, anatomik yapı, giyim, aksesuar ve renk gibi olgular ile sınırlandırılmaktadır. Bu doğrultuda araştırmaya dair kavramsal kısmın oluşturulmasında kaynak tarama modeli kullanılmakla beraber kuramsal çerçeve ve elde edilen veriler esas alınarak bir çizgi karakter tasarım uygulamasına yer verilmesinin yanı sıra karakterin sahip olduğu özellikler tasarım basamakları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

2. TASARIM

Düşünülen herhangi bir şeyin ilk hali olarak tanımlanan Tasarım (design) kavramı, bir düşünceyi ve hareketi ortaya koymak adına yapılan ilk hazırlıktır. Tasarım olgusu, var olan

eşya veya parçaların tekrardan yeni bir amaç için oluşturulması ve aranje edilmesidir (Aydın, 2011). TDK ise “Bir sanat eserinin, yapının ya da teknik ürünün ilk taslağı, zihinde canlandırılan biçim, tasar çizim ve dizayn” olarak tanımlanmaktadır. Tasarım, teknolojik aletler, giysiler, aksesuarlar, otomobiller ve yaşam alanını oluşturan binaların sanatsal düzenlenmesi ve ilk desenidir (Özsoy & Ayaydın, 2016).

Tasarımın ilke ve öğeleri tasarım eğitimi içerisinde evrensel bir dil oluşturmaktadır. Tasarımın oluşturulmasında ilkeler rehberlik etmektedir. Tasarımını düzenleyen tasarımcı için gramatik olgular yol gösterici misyonu üstelenmektedir. Tasarım elemanları, tasarımı meydana getirirken, hangi prensiplerden yararlanacağı konusundaki kurallara ise Tasarım İlkeleri ile ulaşılmaktadır (Tuna, 2019). Tasarım süreci; nokta, çizgi, şekil, biçim, valör, doku ve renk unsurlarının yer aldığı tasarım öğelerinin yanı sıra denge, ritim, hareket, vurgu, espas, bütünlük, zıtlık ve oran-orantı vb. unsurların mevcut olduğu tasarım ilkelerinin organize edilmesi olarak görülebilmektedir. Kompozisyonun düzenlenmesinde, sanat ve tasarımın dilini oluşturarak tasarımcıya rehberlik eden, tasarım ilke ve öğelerinin kökeni Japon eğitim sistemine dayanmaktadır. Tokyo Güzel Sanatlar Akademisindeki programlardan yararlanıp, tasarım öğe ve ilkelerini bir yöntem olarak geliştirerek derslerinde uygulayan Arthur Wesley Dow, “Kompozisyon: Öğrenci ve Öğretmenlerin Kullanımına Yönelik Sanat Yapısında Bir Dizi Alıştırma (Composition: A Series of Exercises in Art Structure for the Use of Student and Teachers)” adlı kitabında bu öğe ve ilkelerin açıklanmasına yer vermiştir (Özsoy & Ayaydın, 2016).

ISSN 2757-5519

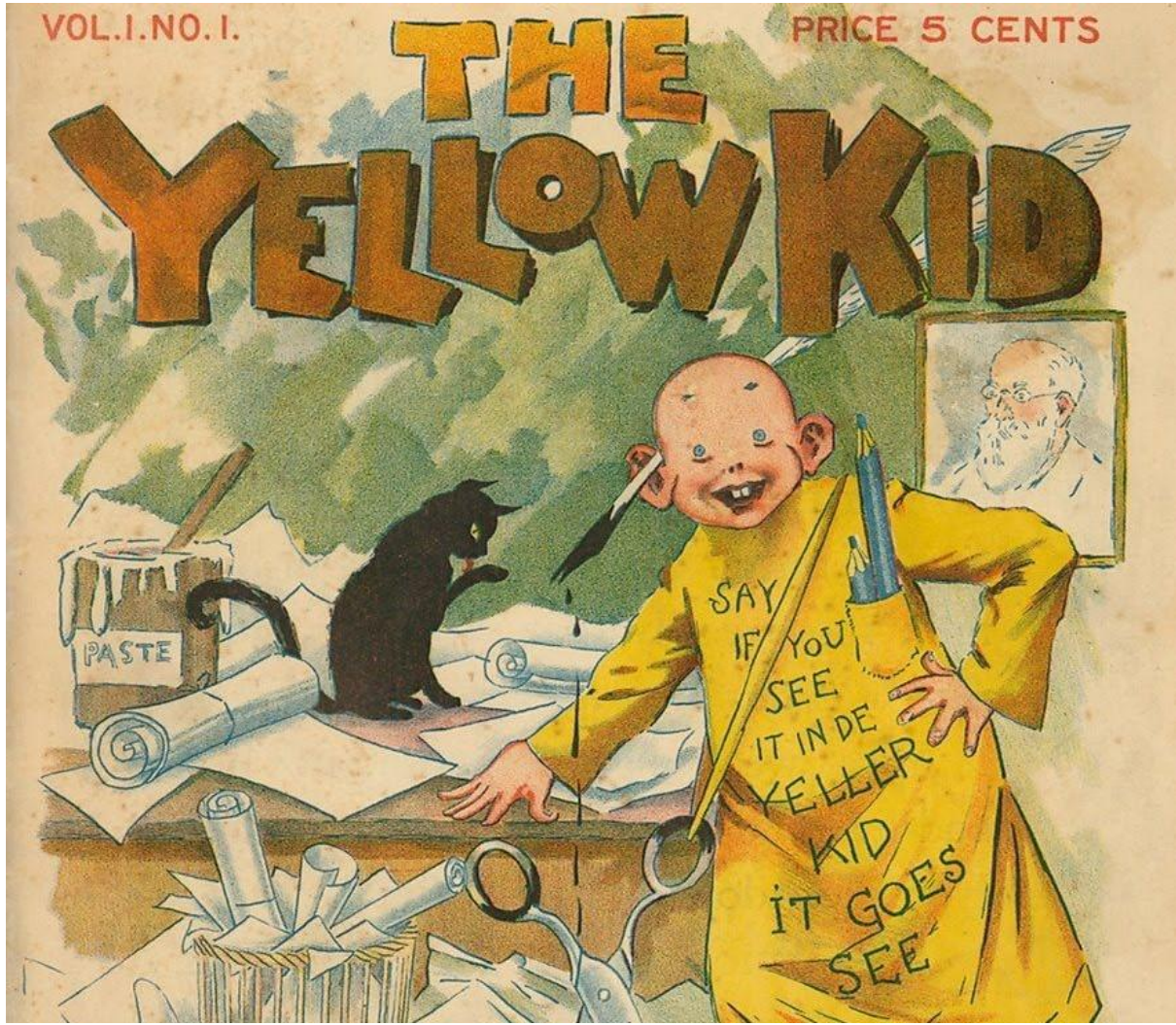
SINCE 2015

3. ÇİZGİ KARAKTER TASARIMI

3.1. Karakterin Doğuşu

Kavram olarak “Karakter”, belirgin özelliklere sahip kişinin diğerlerinden ayrılan niteliklerinin abartılması ile ortaya çıkmaktadır. TDK (2021)’nin, “bir bireyin kendine özgü yapısı, kişinin davranış biçimini belirleyen ve onu diğerlerinden ayıran, ayırt edici nitelik, temel belirtidir” şeklinde tanımlamış olduğu karakter kavramının ilk ortaya çıkışını inanç silsilesine bağlayan Yeşilot (2013), insanlar tarafından oluşturulan ilk karakterin Tanrı olduğunu savunmaktadır. İnsanlar, yaratılışlarındaki ve yaşanan doğa olaylarındaki belirsizlikleri gidermek için mantıklı olduğuna inandığı açıklamalara sığınmıştır. Bu durum neticesinde Tanrı karakterini oluşturmuşlardır. Karakter kavramı daha sonra çeşitli alanlarda kendisini gösteren, bazen gerçek bazen hayal ürünü olan farklı görünümlere bürünmüştür.

3.2. Çizgi Karakter Tasarımı

ISSN 2757 **Görsel 1.** Richart Fenton Outcalt. The Yellow Kid, 1894.

Çizgi karakterler temeli çizgiye dayanan iki boyutlu tasarımlardır (Samancı, 2004). Tasarım ise “tasar” kökünden türemiş olan “tasarı” kavramına dayanmaktadır. Tasarı ise olması, yapılması istenilen şeyin zihinde tasarlanması ile aldığı şekildir (Aydın, 2011). Çizgi, uzayda A ve B noktalarını kesintisiz hareketiyle birbirine bağlayan, bir anlatım üslubu olarak sık kullanılan insanlığın en önemli buluşlarından (Yeşilot, 2013). Bir tasarım elemanı ve görsel anlatım araçlarından olan çizginin, karakter kazanmasıyla aldığı son hal çizgi karakter tasarımlarını ortaya koymaktadır. Çizgi romanlar, çizgi filmler, animasyonlar ve resimli kitaplar çizgi karakterlerin sıklıkla kullanıldığı alanlardandır. Animasyon dünyasına katılan ilk karakterlerin Blackton’ın “Komik Yüzlerin Gülünç Evreleri (Humorous Phases of Funny Faces)” isimli performansı olduğu savunulmaktadır (Samancı, 2004). Aynı zamanda Yeşilot

(2013), çizgi roman bağlamında kullanılan ilk çizgi karakterin ise Richart Fenton Outcalt tarafından yapılan “Sarı Çocuk (The Yellow Kid)” (Görsel 1) isimli karakter olduğunu belirtmektedir. Tasarım elemanı olan çizgiye karakter kazandırılmasında, karakter tasarım eğitimine ait tasarlama süreçleri ve unsurları önemli yer tutmaktadır.

3.3. Karakter Tasarlama Süreci

Çizgi karakterlere ait tasarım basamaklarının bir araya gelmesinde etkili olan bir tasarım süreci bulunmaktadır (Character Design, 2020). Bu sürecin başladığını ifade eden hedef kitlenin belirlenmesi, karakterin nasıl tasarlanacağı hakkında ilk adımı oluşturmakla beraber hikâye veya yazılı metinlerden hareketle oluşturulacak karakterlerde etkili olmaktadır. Tasarım sürecinde izlenen yollardan bir diğeri ise yapılmış olan karakter tasarımlarını incelemek, bunlardan başarılı ve başarısız olanların nedenlerini araştırmaktır. Bazı durumlarda tasarlanması düşünülen karakterlerin farklı tasarımcılar tarafından yinelemelerinin bulunduğunu görmek mümkündür. Bu durumda bilinen bir karaktere benzeyen tasarım oluşturmak yasal süreçlerin devreye girmesine sebep olabilmektedir. Bundan dolayı daha önceden tasarlanmış olan karakterlerin incelenmesi tasarım süreci içerisinde bir gerekliliktir.

Karakteri bir kişiliğe bürümek, çizgi karakteri sadece bir form olmaktan kurtarmakla birlikte derinlik kazandıran önemli bir etkidir. Aynı zamanda akılda kalıcı bir yapıda olmasını sağlayan unsur olarak da ön plana çıktığı söylenebilir. Çizgi karakter tasarımlarına verilen hedefler ve düşler, onun kişiliğini güçlendiren özellikler arasındadır. Çizgi türleri yine aynı şekilde karakterler hakkında izleyicilere bilgi sunan bir başka unsurdur. Sevimli karakterlere ait tasarımlarda daha çok kalın ve yumuşak çizgiler kullanılırken, tedirgin ve düzensiz karakterler için daha keskin ve pürüzlü çizgiler kullanılabilir. Bu anlamda kişilik özelliklerinin yansıtılmasında çizgilerin anlamlılığı önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Tasarım sürecinde karaktere katılan her bir abartı, onun kişilik özelliklerinin direkt olarak ortaya konulmasını sağlarken, çizgi karakterleri canlandırma karakterlerden ayıran bir unsur görevindedir. Aynı zamanda karakterin basit tutulması tasarım sürecini kolaylaştırmakla birlikte zamandan ve emekten de kazanç sağlamaktadır. Karakter tasarımlarında sadelik önemli bir nokta olsa da tasarımcının uygulama aşamasında abartıyı ve sadeliği dengeli bir şekilde ayarlaması gerekmektedir. Disney’in popüler karakterleri Mickey Mouse, Minnie Mouse, Gufi, Donald Duck ve Daisy Duck’un (Görsel 2) üç parmaklı elleri sadelik noktasında başarılı birer örnek oluşturmaktadır (Özden & Ülgen, 2015). Bu aşamaların yanı sıra karakter tasarım

eğitimine bağlı tasarım süreci bağlamında, karakterin gorselleştirilmesinde tasarım basamaklarının uygulama aşaması form, siluet, anatomik yapı, giyim, aksesuar ve renk gibi tasarım adımlarının organize edilmesi olarak belirtilmektedir.

Görsel 2. Disney, Minnie Mouse, Mickey Mouse, Gufi, Pluto, Donald Duck, Daisy Duck.

JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY SOCIAL STUDIES

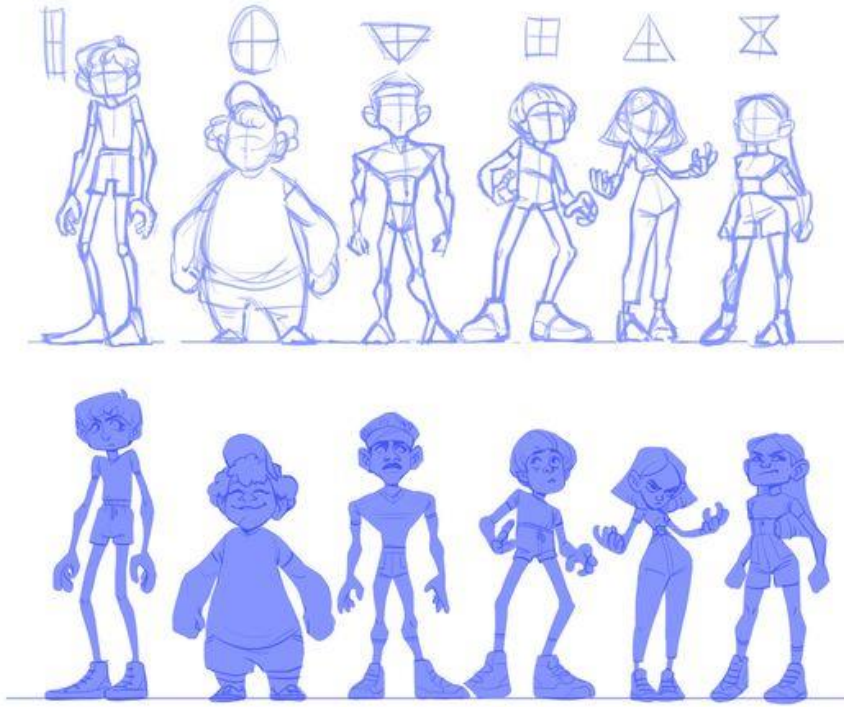
3.4. Karakter Tasarım Basamakları

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

3.4.1. Form ve Siluet

Form, genel anlamıyla bir nesnede algılanan bütün maddi unsurların kendine has bir düzen oluşturan bütünü olarak tanımlanmaktadır (Eczacıbaşı, 2008). Ayrıca, üç boyutlu bir nesnenin doğal yapısı ve varlığını da göstermektedir. Sanat yapıtının biçim, çizgi, renk, leke ve dokudan oluşan niteliklerin organize edilen son hali olarak görülen Form (Artut, 2013), karaktere belirginlik kazandıran, temel özelliklerin kazandırıldığı tasarım basamağı olarak ifade edilmektedir.

Görsel 3. Natalia 'Verauko' Trykowska, Stranger Things 3, 2019.

Siluet, herhangi bir şeyin yalnız bir değer olarak verilen gölge ya da karartısı biçiminde açıklanabilir. Sadece kenar çizgileri ile tek bir renk olarak verilen silüetler, karaktere ait parçaların birbirlerine olan uyumu ve zıtlığı hakkında bilgi sunmakla beraber bütünlüğü de gösteren basamak olarak ifade edilmektedir (Özden & Ülgen, 2015).

ISSN 2757-55

INCE 2015

Görsel 4. Pixar, Monster's INC, Sulley and Boo, 2001.

3.4.2. Anatomik Yapı

Görsel 5. Butch Hartman, Ailem Bir Acayip (*The Fairly OddParents*), 2001.

Çizgi karakterlerde anatomik yapının şekillenmesinde kişilik özellikleri baz alınmaktadır. Karakterin anatomik yapısını oluşturan parçalardan ağırlık, yaş, boy ve kilo gibi unsurlar tasarımın fiziksel yeterliliği üzerinden bir sınır gerçekleştirmektedir. Bu sınır karakterin neleri yapıp neleri yapamayacağı hakkında izleyicilere fikir sunmaktadır. Bedensel özellikleri planlanan karakterlerin nitelikleri belirlenirken baş ölçüsüne göre bir yol izlenmektedir (Özden & Ülgen, 2015). Çizgi karakterlere ait beden ve parçaların hesaplanmasında kullanılan baş ölçüsü, normal insanlarınkinden çoğunlukla farklıdır. Bu durumun sebebi çizgi karakterlere katılan abartı ve deformasyonlardan kaynaklandığı ifade edilmektedir. İri cüssesine oranla çok daha küçük kafa yapısına sahip karakterler bu anlamda örnek gösterilebilir. Bu durumun tam tersi olan kafa oranından daha küçük bir beden yapısına sahip karakterler de bulunmaktadır. Ailem Bir Acayip (Görsel 4), isimli çizgi diziyeye ait karakterler abartılı anatomik oranları ile normal insan anatomisinden tamamen farklılık gösteren karakter tiplerini olarak görülmektedir. Gerçeküstü veya karikatürize bir çizgi karakter formunun oluşturulmasında, anatomik yapı üzerinde yapılan deformasyonların etkili olduğu belirtilebilir (Kara, 2019).

3.4.3. Giyim ve Aksesuar

Tasarım sürecinde çeşitli görsel öğelerle zenginleştirilen ve izleyiciler üzerinde ilgi uyandırarak karakter hakkında bilgi sunan basamak giyim ve aksesuardır. Giyim ve aksesuar, karakterin içinde bulunduğu çevre, yaşadığı dönem, kültürel değerler ve kişilik özellikleri hakkında bilgi sağlamaktadır (Character Design, 2020). Bazı karakterlerin aksesuar veya giysileri onların mesleği, ilgi alanları ve zevkleri hakkında direkt olarak bilgi vermektedir.

Cartoon Network’da yayınlanan “Dexter’in Laboratuvarı” isimli çizgi dizide, Dexter isimli karakterin beyaz önlük ve laboratuvar gözlüğünün direkt olarak karakterin ilgi alanı hakkında bilgi sunduğunu görmek mümkündür.

Eski bir dönemde geçen hikayeler için, karakterlerin o döneme ait giyim ve aksesuarlara sahip olduğu görülebilmektedir. Aynı zamanda bazı karakterlerin sahip oldukları aksesuarlar ile ön plana çıkarak, seyirciler tarafından aksesuarları sayesinde tanındığını söylemek de mümkündür. Temel Reis, Captain Caveman ve Marvin The Martian (Görsel 5) gibi karakterler bunlardan en fazla bilinenler arasında gösterilebilmektedir.

Görsel 6. Warner Bros, Marslı Marvin (*Marvin the Martian*), 1948.

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

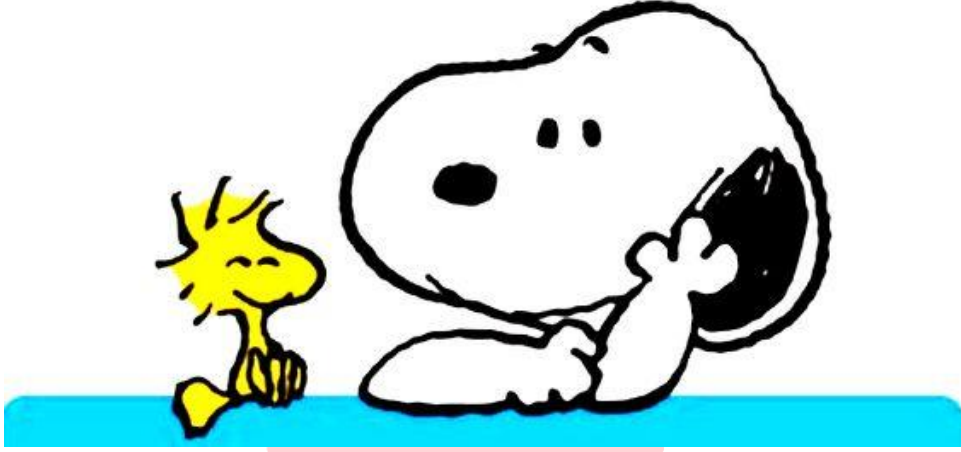
3.4.4. Renk

Renk çizgi karakter için en dikkat çekici basamaklardan birisidir. Artut (2015), renk hakkında, “Renk bir sanatçı için, özel bir dil ve anahtardır. Bazen bir gölge, bazen bir form elemanı olarak ifade gücünü yükseltir ve salt anlatım unsuru olarak eserde rol alır” biçiminde bir aktarım yapmıştır. Enerjisini güneş ışığından alan bir yayılım olan renk Bigali (1984)’ ye göre;

“Renk; resim sanatının ikinci derecede tesirli bir plastik elemanı olarak, duyguları harekete getirir. Nasıl ki çizgi; rengin yerini önceden belirten bir form elemanı ise, renk de; Karışımlardan doğan armoni bilimiyle, sevgiyi ve çeşitli duyguları uyandırarak, heyecanlarımızı sembolize eder (...) (Bigali, 1984: 260).

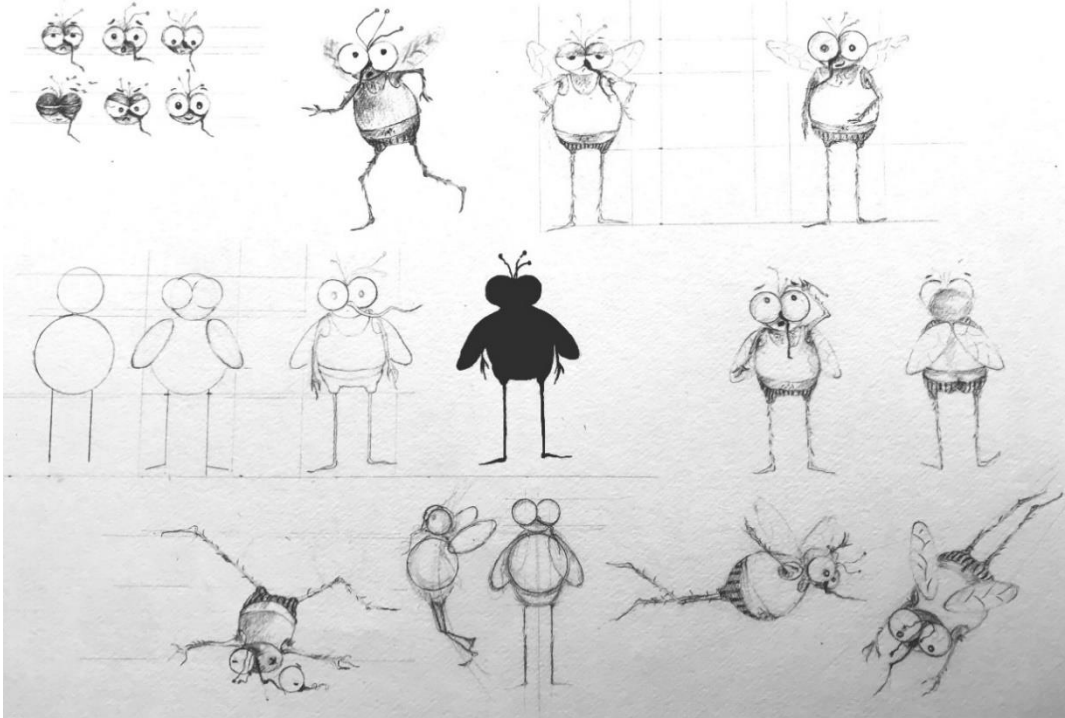
Çizgi karakterlerin renklendirilmesinde figür-arka plan ilkesine yönelik tasarımların hazırlanması esastır. Renklendirilecek karakterin arka plan ile uyumu önemli bir noktadır. Birbirlerine çok benzeyen renklerin kullanılması karakterin görünürlüğünü olumsuz yönde

etkileyeceğinden, zıt renklerin kullanılması daha sık tercih edilmektedir. Renk çizgi karakter tasarımlarının ünlenmesinde ve izleyiciler tarafından ilgi çekici bulunması anlamında önemli bir tasarım basamağıdır. “The Pink Panther”, “The Simpsons”, “Pikachu” ve “Snoopy” (Görsel 7) gibi çizgi karakterler renkleri ile ön plana çıkan ve izleyici tarafından çoğunlukla renkleri ile anılan karakterlerdir.

Görsel 7. Charles M. Schulz, Snoopy, 1950.

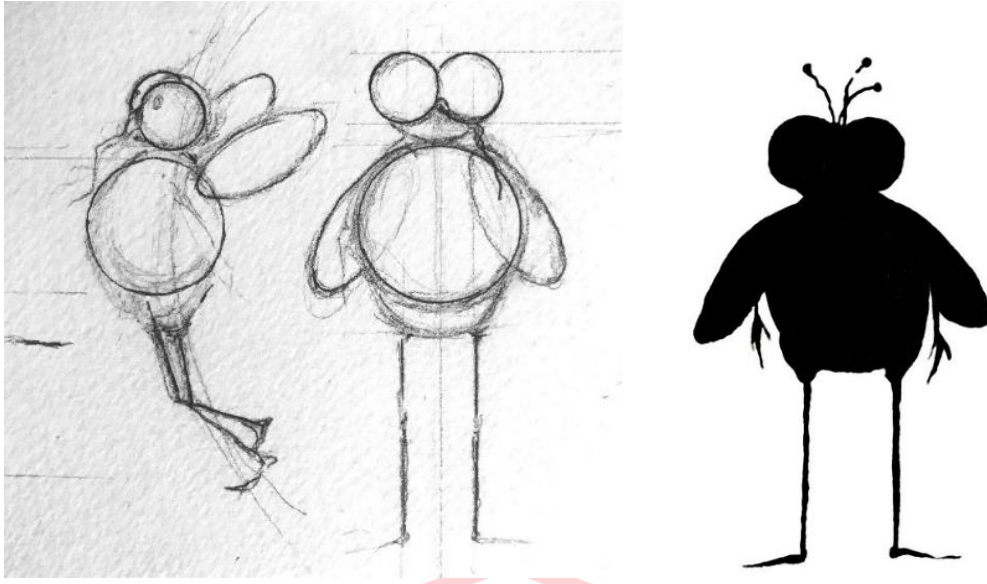
4. TASARIM BASAMAKLARI BAĞLAMINDA ÖRNEK KARAKTER TASARIMI: “TOBU”

Görsel 8. Merve Ulutaş, Tobu, 2021.

4.1. Karakterin Form ve Silueti

Görsel 9. “Tobu” Karakterine ait, form ve Siluet.

“Tobu” karakterine ait bütün beden unsurlarının kendi içerisinde oluşturduğu form düzeni, geometrik form tiplerinden dairesel form yapısına sahiptir. Gövdesi ve gözlerine ait dairesel formdan silindirik yapıya geçişi sağlayan kanatları ve tüm bunlara eşlik eden uzun çizgi şeklindeki bacakları ile kendisine has bir görünüm oluşturmaktadır. Form yapısı karakter hakkında bilgi veren önemli basamaklardandır, bir sivrisinek olan Tobu, kanatları, uzun ince bacakları ve dağınık bir görünüme sahip olan antenleri ile ne olduğunu açık bir şekilde sunmaktadır. Sivri görünümünü desteklemekte olan burun ve ayaklarını, dairesel forma sahip gövde yapısı yumuşatarak, karaktere daha sevimli bir tarz katmaktadır. Karakterin insan-sinek karışımı görünümü, katılan abartılarla, gerçeklik olgusundan uzak bir tasarım oluşturmaya yardımcı olmaktadır.

Karakterin tanınabilmesinde form kadar ip ucu sunan bir diğer basamak ise “Siluet”tir. Tobu karakterine ait siluet, karakterin teşhis edilmesi anlamında kolaylıkla anlaşılacaktır. Karakterin kendine özgü form yapısı onun siluet olarak tanınmasını kolaylaştıracak sadeliktir. Tobuya ait form ve formu etkileyen hiçbir parça, karakterin siluet olarak tanınabilirliği üzerinde olumsuzluk oluşturmadığı ifade edilebilir.

4.2. Karakterin Anatomik Yapısı

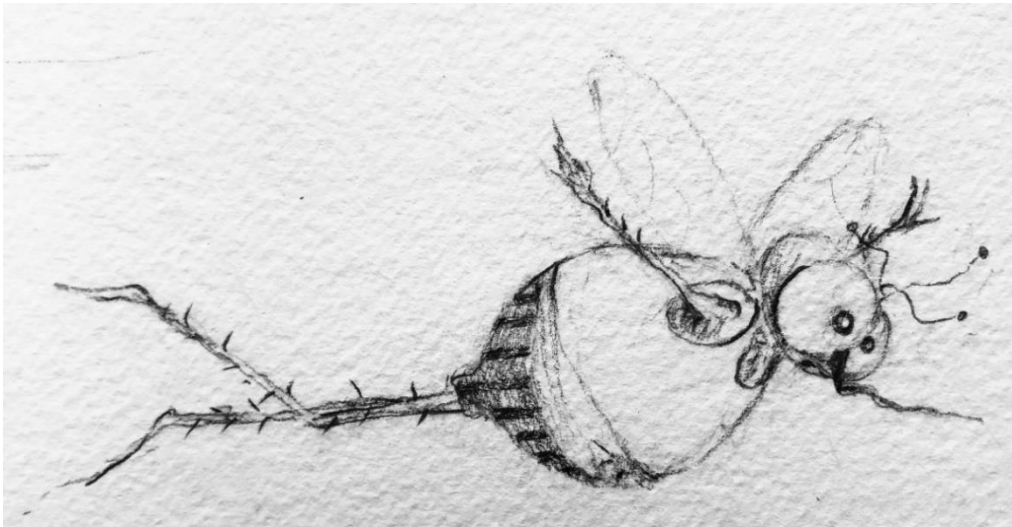
Çizgi karakter tasarımlarında anatomik yapı, form gibi karakterin bedensel özellikleri hakkında bilgi sunmakla birlikte karakterin neleri yapıp neleri yapamayacağı hakkında da

ipuçları sağlamaktadır. Görsel 10’da görüldüğü gibi karakterin, yüz üstü düşüşünde beden almış olduğu şekil görselleştirilmiştir. Görsel 11’de ise karakterin uçma anına ait bir görünümü tasarlanarak çeşitli durumlarda beden parçalarının alacağı şekil ortaya konulmuştur. Tobu karakterinin anatomik yapısında bulunan abartılı parçalardan ince kol ve bacaklarının tam zıttı şişman görünümdeki gövdesini taşıyamayacak kadar hafif ve şeffaf bir yapı sunan kanatları ile gerçeküstü bir karakter olma özelliği aktarılmaktadır.

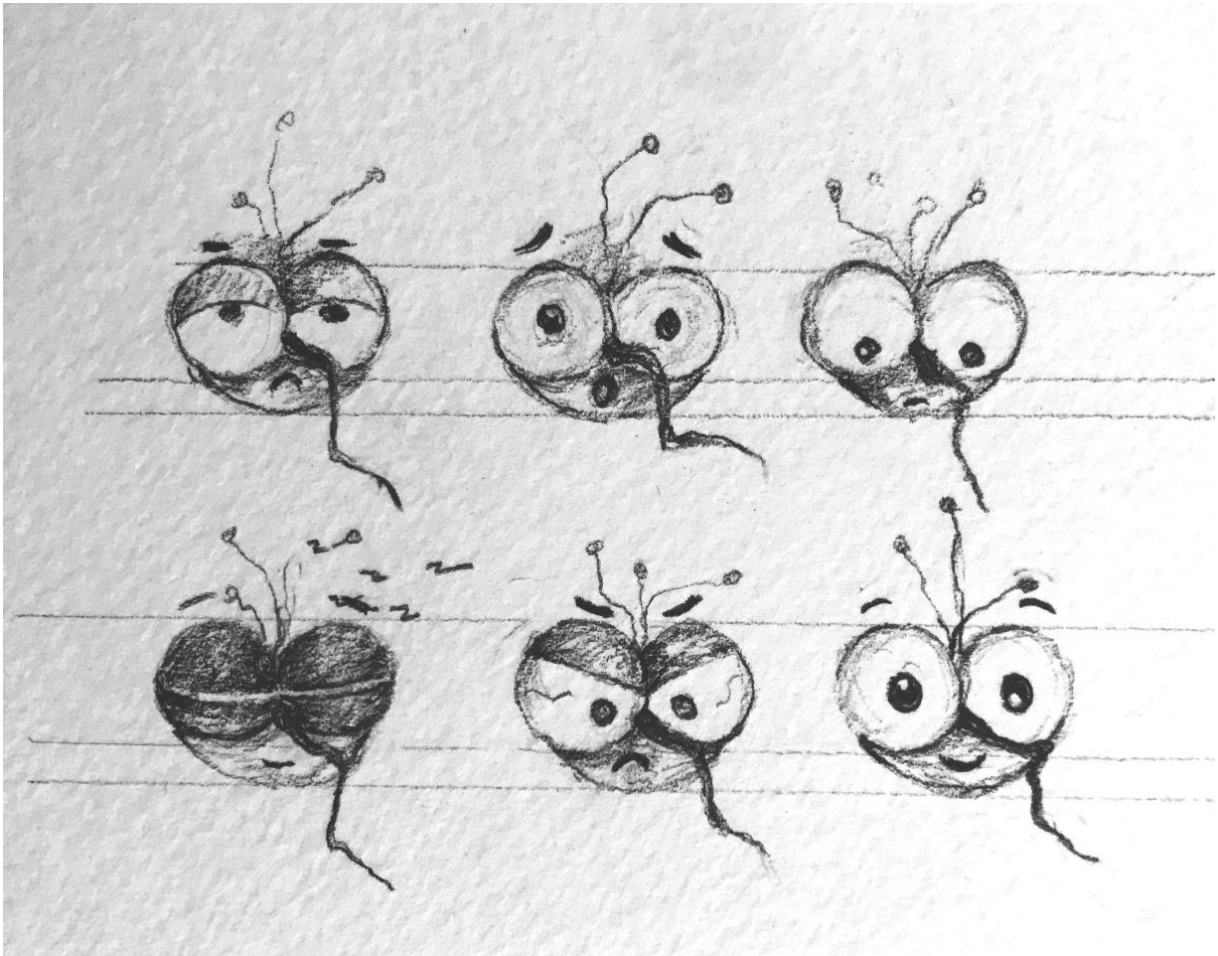
Görsel 10. “Tobu” karakterine ait deformasyona uğramış duruş.

Çizgi karakterlere ait portrelerin tasarlanması karakter tasarım eğitimi sürecinde anatomik yapı basamağı içerisinde ele alınabilmektedir.

Görsel 11. “Tobu” karakterine ait duruş.

Karakterlerin yüz ifadelerindeki duygu durumları donuk bir tasarım olmalarını engelleyen önemli noktalardandır. Tıpkı beden yapısına kazandırılan canlılık ve hareket durumları gibi, mimiklerde çizginin karaktere dönüşmesi anlamında önemli bir unsurdur. İzleyicinin karakter ile bağ kurmasını kolaylaştırarak tasarıma canlılık katmaktadır. Tasarım sürecinde karaktere ait portrelerin oluşturulması karakterin kişilik özelliklerinin ve duygu durumlarının yansıtılmasında bir gerekliliktir. Aksi durumda karakter sadece bir tasarım olarak kalabilmektedir. Tobu karakterine ait çeşitli duygu durumlarını yansıtan portrelere (Görsel 12) bakıldığında, bu yüz ifadeleriyle karakterin aynı zamanda insanbiçimsel yönünün de yansıtıldığını görmek mümkündür.

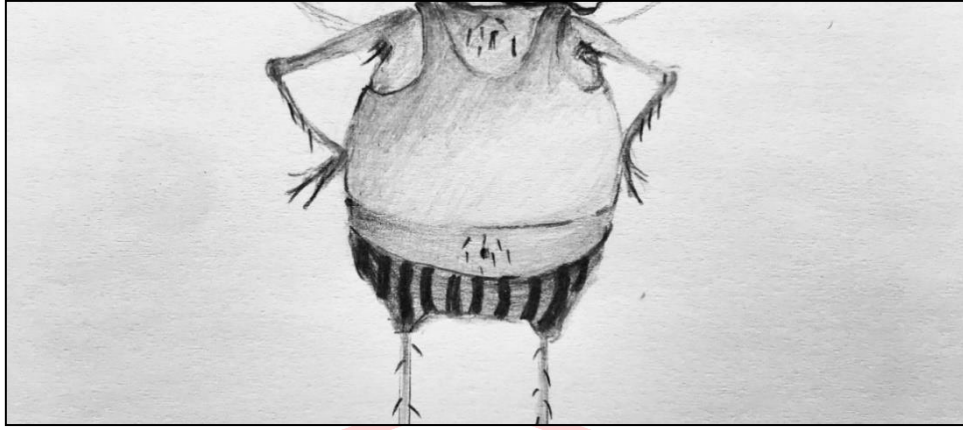

Görsel 12. “Tobu” karakterine ait yüz ifadeleri.

4.3. Karakterin Giydirilmesi ve Aksesuar

Karakterlerin yaşam çevresi, kişilik özellikleri, zevkleri ve meslekleri hakkında bilgi sunan tasarım basamağı giyim ve aksesuardır. Çizgi karakterleri çoğu zaman sahip olduğu tek bir giysi dışında farklı giysi veya aksesuarla görmek mümkün değildir. Ünlü çizgi karakterlerin

giysileri de onlarla birlikte ünlenen tasarım basamağı ürünüdür. Bu anlamda sadece giysisi ya da aksesuarı ile anılan karakterlere rastlanmaktadır. Tobu isimli karakterin kirlenmiş görünümdeki göbeğini kapamayan beyaz atleti ve çizgili şortu, vücut yapısını sararken bedenine göre küçük kalmış bir görünümde tasarlanmıştır.

Görsel 13. Tobu isimli karaktere ait giyim.

4.4. Karakterin Renklendirilmesi

Çizgi karakter tasarım sürecinde karakterin benzersiz olması, arka planın oluşturulması gibi noktalarda renk basamağı önemli rol oynamaktadır. Birçok çizgi karakter, benzersiz olma özelliğini renk basamağı ile kazanmaktadır. Aynı zamanda renk, karakterlere fantastik özelliklerin kazandırılması ve ilgi çekiciliğin sağlanmasında da etkili bir basamaktır. “Tobu” griye dönmek üzere olan beyaz atleti ve pembe-siyah şortu haricinde mor, mavi ve yeşil renk geçişlerine sahip bir vücudu sahiptir. Kanatlarda ise, şeffaf görünüm sağlamak için vücudunda bulunan renklerin yansımaları yoğunları düşürülerek kullanılmıştır.

Görsel 14. Tobu isimli karakterin renklendirilmesi.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çizgi karakterler günümüzde, televizyonlardan çıkarak günlük hayatın parçası olan kimlik sahibi kişilikler haline gelmektedir. İnsanların hayatına bu derece yakınlaşan çizgi karakterlerin ortaya çıkışında etkili olan çeşitli süreç ve basamaklar bulunmaktadır. Bu süreç ve basamakların belirli kurallar dahilinde organize olmasını sağlayan Karakter Tasarım Eğitimi ise Tasarım Eğitimine bağlı alt disiplinlerdendir. Bir karakterin oluşturulmasında ortaya konulan süreç genellikle hedef kitlenin belirlenmesiyle başlayan, yapılmış olan karakterleri incelemek, basitlik ve abartılarla karakterin oluşturulmaya başlanması ile devam eden aşamayı kapsamaktadır (Character Design, 2020).

Karakter tasarım süreçlerinin uygulama aşamasında, karakterin kişiliği, mesleği, sevdiği ve sevmediği şeylerle birlikte daha birçok durumun dış görünüş üzerinden yansıtıldığı tasarım basamakları; form, silüet, anatomik yapı, giyim, aksesuar ve renktir. Bu basamakların tasarım süreci içerisinde belirli kurallar dahilinde organize edilmesi çizgi karakter tasarım eğitimi kapsamında oluşmaktadır. Karakterlere ait özelliklerin tasarım basamaklarıncı açıklanarak anlamlandırılma gayesi uygulama bölümünde tasarlanmış olan “Tobu” isimli karakter üzerinden sağlanmaktadır. “Tobu” nun bir sivrisinek olarak karakter evreni içerisinde kendine özgü bir form yapısı ortaya koymasında abartılı anatomik oranlardan faydalanılmıştır. Bununla birlikte geometrik formlardan dairesel form yapısına sahiptir. Dairesel form yapısının izleyici üzerinde uyandırdığı psikolojik etki hakkında Özden ve Ülgen (2015), neşe, rahatlık, bütünlük ve çocuksuluk ifadelerini kullanmaktadır. Karakterin benzersiz olması ile birlikte onun hakkında çeşitli bilgiler sunan giyim ve aksesuar basamağı, “Tobu” isimli karakterde kirden rengi griye dönen, karakterin vücudunu sarmakta epeyce küçük kalan beyaz atlet ve siyah - pembe çizgili kısa şortu onu diğer karakterlerden ayırmakla birlikte sahip olduğu beğenileri hakkında da bilgi sunmaktadır. Sonuç olarak “Tobu”nun sahip olduğu form, anatomik yapı, giyim ve renk üzerinden onun kişilik özellikleri, beğenileri ve ilgi alanı gibi bilgilere ulaşmanın mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu da tasarım basamaklarının sadece dış görünüşü değil aynı zamanda karakterin iç dünyası hakkında da ip uçları sunduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu anlamda bir tasarım elemanı olan çizginin, kişilik kazanarak kimlik sahibi bir karaktere dönüşmesinde karakter tasarımı eğitiminin uygulama kısmını oluşturan tasarım basamakları temel etken olduğu ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Artut, K., *Sanat Eğitimi*, Anı Yayıncılık/ Ankara, 2013.
- [2] Aydın, B., *Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Web Sayfalarının Tasarım İlke ve Elemanları Açısından Analizi ve Bir Web Tasarımı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, 2011.
- [3] Bigali, Ş., *Resim Sanatı*, Şafak Matbaası/ Ankara, 1984.
- [4] Eczacıbaşı, *Sanat Ansiklopedisi*, Yem Yayını/ İstanbul, 2008
- [5] Samancı, Ö., *Animasyonun Önlenebilir Yükselişi*, Lebib Yalkın Yayınları/ İstanbul, 2004.
- [6] Kara, C., *Çocuk Kitapları İllüstrasyonlarında Karakter Tasarım Yöntemlerinin Sınıflandırılması*, International Social Sciences Studies Journal, 5(30), 10.26449,2019.
- [7] Özden, Z., Ülgen, Ç., *Canlandırma Filmi Yapım Sürecinde Karakter Tasarım Aşamaları*,7(14), 23-38. Doi: 10.17484/yedi.27611, 2015.
- [8] Tuna, S., İlköğretimde Tasarım Eğitimi, Alakuş A.O. ve Mercin, L., (E.d), Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Öğretimi içinde (s. 197) Pegem Yayınları/ Ankara, 2019.
- [9] Yeşilot, Ş., *Karakter Olgusu ve Türk Çizgi karakterlerin Evrenselleşme Sorunu*, Sanatta Yeterlilik Tezi, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir, 2013.
- [10] <https://www.designyourway.net/blog/graphic-design/character-design/> (Erişim tarihi: 02.12.2021) SINCE 2015
- [11] <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 29. 11. 2021)

ENSTALASYON ÇALIŞMALARINDA BİR İMGE; SANDALYE

Bariş AYDIN

Dicle Üniversitesi

– 0000-0002-4311-7458

Abdulkadir KADIRHAN

Dicle Üniversitesi

– 0000-0003-1552-7457

ÖZET

Üretim gayesi içinde olan bireyin gördüklerini, okuduklarını ve duyduklarını zihinsel bir süzgeçten geçirip yeni anlamlandırmalar çabası içinde olduğunu görmek mümkündür. Yaşadığı zaman dilimi çerçevesinde üretimler sergileyen sanatçı, süreç boyunca anlamlandırma yolunda ilerlerken birçok teknik ve malzeme arayışına da girmektedir. Bu bağlamda, mağaradan farklı yüzeyler ile birlikte mekanın kendisine ulaşmaya kadar görselleştirme eylemini gerçekleştiren sanatçı, pek çok materyal ve ortamın yanı sıra tekniksel farklılıklar içerisinde bulunmaktadır. Bu çeşitlilik evreninde yirminci yüzyıla gelindiğinde endüstrileşmenin oluşturduğu tüketim olgusu ile beraber gündelik nesnelere üretim sürecine dahil olduğu görülmektedir. İçinde bulunulan durum yeni bir üretim için sıradan nesnelere tüketimini ortaya koymakla beraber farklı sanat hareketleri ortaya çıkartmaktadır. Bu gündelik objeler, bir başka ifade ile hazır-yapım nesnelere zaman içerisinde Enstalasyon çalışmalarında da kendini göstermektedir. Farklı sanatsal hareketlerde olduğu gibi enstalasyon işlerinde de günlük yaşamdaki sıradan pek çok nesne, sanatçının dünyasıyla beraber yeni gerçeklikler oluşturmak adına imgeler halinde yeniden var olmak için bir yapım sürecinden geçmektedir. Sanatçı, tüketim amaçlı üretilen hazır-yapım bir nesneyi var edildiği işlevinden çıkarıp yeni bir anlam yüklemeyi amaçlamaktadır. Bu anlamlandırma çerçevesinden imge ilk anlamı ile düşünülmemekte, var edildiği mekan ve izleyici ile beraber birçok anlam dönüşümüne uğrayıp temsiliyeti sorgulanmaya başlanmaktadır. Böylece nesne bir imge olarak sanatsal hareket içinde varlığı ile bir algı gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda çalışmada, ortamdaki bağımsız bir sanat objesi barındırmayan, tanımlanmış bir mekân için tasarlanan, ortamın özelliklerini kullanıp irdeleyen ve sanat izleyicisinin katılımını hedefleyen Enstalasyon (Yerleştirme) işlerinde hazır-nesne

olarak tercih edilen “sandalye” objesinin, gündelik işlevinden sökülüp sanatçının kendi gerçeklikleri çerçevesinde sorgulandıktan sonra dönüştürülmesiyle beraber yüklenen yeni temsiliyeti sorgulanıp sergilendiği mekan ve izleyici ekseninde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enstalasyon, İmge, Sandalye, Temsil

DEPENDENCY THEORY ON EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN THE UNITED STATES AND THE MIDDLE EAST: IN THE CASE OF IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY

Abdelhafez Abdel Hafez

Faculty of Law and Political Sciences, Szeged, Hungary

Abstract:

Dependency theory was developed since 1950s, with economic concerns. It divided the world into two parts, the states of the peripheral (third world countries) and the states of the core (the developed capitalist countries). Another perspective developed to the theory with the implementation of the idea of semi-peripheral states in the new world order. With these divisions (core, peripheral, semi-peripheral) this study aims to develop a concept from the perspective of dependency theory, to understand the nature of the relationship of the U.S. with the Middle East Regions through its relation with Iran, Saudi Arabia, and Turkey. The tested countries (Saudi Arabia, Iran and Turkey) are seeking a foothold and influential role in the region. The paper argued that the U.S. directs its policies toward the region, in the way to guarantee no country of the region will be in semi-peripheral level (that could create competitions or danger on the U.S. interest). Therefore, U.S. policies in the region have varied from declaring war to diplomatic channels and sometimes ignoring. The paper is based on the dependency theory, and other international relations theories used to study the Middle East in the international context.

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

Keywords: Dependency, hegemony, imperialism, Middle East.

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ VE TEKNOLOJİK DEĞİŞİM¹

Hakan İBİLİ¹, Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ²

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 0000-0001-7954-6636

² Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 0000-0002-7830-4763

ÖZET

Çağımız dünyasında teknolojik alanda yaşanan herhangi bir gelişme ve değişme, ülkelerin eğitim sistemlerini ve sistem içindeki eğitim örgütlerini etkilemekte ve değişmesine neden olmaktadır. Değişimlere ayak uyduramayan eğitim sistemlerinin ve eğitim örgütlerinin vasıfsızlaşması kaçınılmaz olmaktadır. Ülkenin geleceğine yön veren Türk Eğitim Sistemi'nin, dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler karşısında kayıtsız kalınmayarak geliştirilmesi ve değiştirilmesi gerekmektedir.

Merkeziyetçi yönetim anlayışına sahip olan Türk Eğitim Sistemi'nde yapılması planlanan teknolojik değişimler ülke geneli düşünülerek gerçekleştirilmektedir. Bundan dolayı teknolojik değişimleri gerçekleştirilme sürecinde engellerin ortaya çıktığı görülmektedir. Meydana gelebilecek olan sorunların önüne geçebilmek ve hızlı çözümler üretebilmek için değişimlerin merkezi yönetim yerine yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği söylenebilir. Çünkü yerel yönetimlerin buldukları eğitim bölgelerinin teknolojik ihtiyaçlarını daha gerçekçi ve var olan durum çerçevesinde belirleyecekleri düşünülmektedir.

Dünyaya yön veren teknolojik gelişmeler doğrultusunda Türk Eğitim Sistemi'ni değiştiren ve geliştiren yöneticilerin ve bu süreçte aktif rol alan insan kaynaklarının teknolojik liderlik rollerini başarıyla sergilemeli ve uluslararası yeterliliğe sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda Türk Eğitim Sistemi'nde yer alan ve değişimde aktif görev alan insan kaynaklarının ulusal ve uluslararası eğitimler alarak kendilerini geliştirmesi gerektiği söylenebilir.

Çağımızda tüm örgütler teknolojileri yapılarında aktif olarak kullanılmaktadırlar. Gelişen teknolojilerin etkin ve verimli bir şekilde kullanılması için yetişmiş insan kaynakları oldukça önemli görülmektedir. Sağlıktan ulaşıma, sanayiden tarıma, güvenlikten turizme kadar toplumun tüm örgütlerini doğrudan etkileyen Türk Eğitim Sistemi ile teknolojik gelişmeler ve değişimler arasındaki bağı oldukça önemli olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Teknolojik Değişim, Türk Eğitim Sistemi, Değişim, Eğitim Teknolojileri.

¹ Bu bildiri: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı'nda yürütülmekte olan: "Çevresel Faktörlerin, Okul Yöneticilerinin Değişim Yönetimi ve Teknolojik Liderlik Yeterliliklerine Etkisinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinin bir bölümüne dayalı olarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler ve değişimler neticesinde ülkeler, dünya standartlarını yakalamak ve yaşanan rekabet ortamından kopmamak için yaşanan teknolojik gelişmelere uyum sağlamak ve aktif olarak kullanmak durumundadırlar. Gelişen teknolojilere uyum sağlama sürecinde örgütlerde yaşanan değişim, örgütlerin amaçları ve hedefleri doğrultusunda sistemli bir şekilde gerçekleşmektedir (Taş, 2007: 184).

Örgütlerde gerçekleşecek olan değişimlerin başarılı olabilmesi için çağın gereksinimlerini karşılayacak kişilikte ve yetenekte bireyler yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda ülkelerin uyum sağlama sürecinde öncelikle eğitim politikalarını, hedeflerini, amaçlarını kısacası eğitim sistemlerini revize etmeleri gerekmektedir. Eğitim sisteminde gerçekleştirilecek olan revize sonucunda belirlenecek amaçlar ve hedefler doğrultusunda gelişen teknolojilerin eğitim örgütlerine entegre edilmesi önem arz etmektedir. Çünkü eğitim örgütleri, toplumun ihtiyaçlarına karşılık veren ve gelecek nesilleri bugüne ve yarına hazırlayan yapılardır.

Teknoloji ve eğitim insanoğlunun varoluşundan bu yana ayrılmaz bir bütün olarak hareket etmektedirler. Teknolojik gelişmeler eşliğinde yeni bilgiler üretilmekte ve bu üretilen bilgiler eğitim örgütlerince gelecek nesillere teknolojik araç, gereçlerle aktarılmaktadır. Pandemi sürecinde eğitim ve teknoloji iş birliğinin önemi bir kez daha görülmüştür. Eğitimde yüz yüze uygulamanın durması ve uzaktan eğitim uygulamalarının başlaması bu iş birliğine ve bütünleşmeye en önemli örnektir. Eğitim ve teknolojinin bütünleşmesi ile en zor koşullarda dahi ülkeler için elzem olan eğitim-öğretimin devam etmesi sağlanmıştır.

Teknoloji gibi eğitim de, sağlıktan psikolojiye, sanattan spora, devlet yönetiminden savunma sanayisine kadar hayatımızın hemen hemen her alanını etkilemektedir. Birçok alanı etkileyen teknoloji ve eğitim, ulusal ve uluslararası konjonktürde rekabet içinde olan örgütlerin vazgeçilmez yapı taşlarından olmuştur. Çünkü eğitim örgütleri, yetiştirdiği insan kaynakları ile toplumun gelişmesine, değişmesine ve bulunduğu konumdan daha ileri gitmesini sağlamaktadır (Özdemir, 2000: 50). Bu doğrultuda, eğitim sisteminde ve eğitim örgütlerinde yaşanacak olan değişim sürecinin etkili ve başarılı olabilmesi için insan kaynaklarının, oluşacak değişimi iyi anlayıp yaşanacak değişimi kabul etmesi gerekir (Çalık, 2003: 539). Bundan dolayı Türk Eğitim Sistemi'nde gerçekleştirilecek olan teknolojik değişimlerin planlanmasından uygulanmasına kadar bulunan tüm süreçlerde mevcut insan kaynakların aktif olarak katılımının sağlanması gerekmektedir.

Görüldüğü üzere, dünya genelinde yaşanan teknolojik gelişmeler ülkeler için önem arz etmektedir. Yaşanan gelişmelerden üst seviyede faydalanarak ülke gelişimini en üst düzeye çıkarmak adına Türk Eğitim Sistemi ve teknolojik değişimler arasındaki bağın vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmada, “Türk Eğitim Sistemi ve Değişim”, “Teknolojik Değişim”, “Eğitim Teknolojileri ve Eğitimde Teknoloji Kullanımının Önemi” ve “Türkiye’de Eğitim Teknolojilerine Yönelik Yapılan Uygulamalar” başlıkları irdelenmiştir.

2. Türk Eğitim Sistemi ve Değişim

Geçmişten günümüze kadar Türk Eğitim Sistemi'nde değişim incelendiğinde değişimlerin en üst birim tarafından karar verilerek uygulandığı görülmektedir. Değişimlerin sadece tek bir merkezden belirlenip uygulanması günümüz koşullarında çok uygun bulunmamaktadır. Çünkü hızlı değişen ve gelişen dünyada, eğitim sisteminde gerçekleştirilen değişimlerin tek bir merkezin kontrolüne bırakmak en alt birimlerin, okulları etkileyen çevresel faktörlerin ve toplumla iç içe olan okulların fikirlerini görmezden gelmek anlamına gelmektedir. Dolayısı ile değişimlerin, merkezin karar ve yönlendirmeleri olmaksızın en alt örgütlerin dahi çağın gereksinimleri doğrultusunda özgürce gerçekleştirebilmeleri gerekmektedir (Erdoğan, 2002: 90-91). Fakat Türk Eğitim Sistemi'ndeki değişimlere Milli Eğitim Şuraları'nın yön verdiği görülmektedir. Yapılan yönlendirmeler sonucunda eğitim ve öğretim sürecini ilgilendiren birçok değişiklik yapılmıştır. Bununla birlikte yapılması için karar verilen değişimlerin iyi yönetilebilmesi ve başarıya ulaşabilmesi için karar mercilerinin herhangi bir değişim yönetimi modeli geliştirmediği görülmektedir (Erdoğan, 2002: 91).

Herhangi bir değişim modeli geliştirilmemesine rağmen son yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından eğitim sisteminde birçok reform gerçekleştirilmiştir. Bu reformların en başında çağın gereksinimlerinden olan teknolojik alt yapının, "Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH)" projesi ile tüm okulları kapsayacak şekilde yenilenmesidir. FATİH projesi ile tüm okulların internet altyapısı, teknolojik altyapıları (etkileşimli tahtalar, yazıcılar, kitap okuyucular vb.) ve eğitim materyalleri yenilenerek bu doğrultuda da öğretim programı değişikliğine gidilmiştir. Ayrıca, okullaşma oranının artırılmasına yönelik projelerin geliştirilmesi, eğitim sürecinde gerçekleştirilen birçok işlemin dijital ortama taşınması, eğitime yönelik televizyon kanallarının açılması, sınavlara yönelik yapay zekâ temelli platformların kurulması, kariyer ve mesleki gelişim sisteminin geliştirilmesi diğer reformlardır.

Görüldüğü gibi eğitim alanında gerçekleştirilen herhangi bir değişim, başta eğitim çalışanlarını daha sonra da tüm toplumu etkilemektedir. Dolayısı ile Türk Eğitim Sistemi'nde gerçekleştirilecek olan değişimlerin başarıyla sonuçlanabilmesi için değişim kuramları kullanılarak gerekli bilgilerin geliştirilmesi, eğitim yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlilikleri ile donatılması ve sürecin farklı boyutları ile ele alınması gerekmektedir (Kondakçı, Zayim ve Çalışkan, 2010: 159). Çünkü merkezden yönlendirilen ve bu yönlendirmelerin dışında herhangi bir değişikliğe gitmeyen eğitim örgütlerinin çağın gereksinimlerini karşılamakta zorlanması ve rekabet ortamında geriye düşmesi kaçınılmazdır.

3. Teknolojik Değişim

Hayatımızın her alanında olan ve hayatımızı kolaylaştıran teknoloji, pandemi döneminde önceki dönemlere göre gelişimini hızlandırmıştır. Bu hızlı gelişim, örgütlerdeki teknolojik yapının gelişmesine ve değişmesine neden olmaktadır. Açık sistem olan örgütlerin bu değişim sürecinden kendini soyutlaması imkânsızdır. Bu duruma en iyi örnek, pandemi sürecinde yüz yüze eğitime ara verilmesi ve okullarda uzaktan eğitim teknolojilerinin aktif olarak kullanılmaya başlanması verilebilir. Örgütteki teknolojik değişim, örgütte sadece teknolojik altyapının değişmesi anlamına gelmemektedir. Teknolojik değişim sürecinde, örgütte ne tür faaliyetlerin yapılacağı, yapılacak faaliyetlerde görev alacak insan kaynaklarında bulunması

gereken nitelikleri, faaliyetlerin başarısı ve verimliliği, ekip çalışmaları ve iş doyum düzeyleri gibi birçok etken doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir (Kuzubaşoğlu, 2008: 25). Dolayısıyla teknolojik değişimler örgütte yaşanan değişimleri başlatan itici güçlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Huczynski ve Buchanan, 2013: 521). Bundan dolayı örgütlerin, amaçlarına ulaşabilmeleri ve gerçekleştirdikleri faaliyetlerde başarılı olabilmeleri için yaşanan teknolojik gelişmeleri takip etmeleri ve bu doğrultuda örgüt sisteminde değişimler yapmaları gerekmektedir (Tunçer, 2013: 897).

Pandemi sürecinde yaşanan olumsuzluklar ve çevresel faktörlerin etkisi sonucu, diğer örgütlere göre eğitim örgütleri süreçten daha fazla etkilenmektedir. Sürekli çevresini etkileyen ve çevresinden etkilenen eğitim örgütlerinde değişim sonsuz bir döngü olarak kabul görmektedir (Çalık, 2003: 540). Değişim döngüsü içinde olan eğitim örgütlerinde, değişimin başarılı olabilmesi değişim sürecinin başarılı bir şekilde yönetilmesiyle doğrudan alakalıdır (Tunçer, 2011: 59). Eğitim örgütlerinde yaşanacak değişim sürecinin başarılı olabilmesi için, Türk Eğitim Sistemi'nin başarılı bir şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Çünkü bir ülkenin eğitim sistemi o ülkenin eğitimle ilgili yaptığı ve yapacağı birçok süreci doğrudan ya da dolaylı olarak yönlendirmektedir.

4. Türkiye'de Eğitim Teknolojilerine Yönelik Yapılan Uygulamalar

Hızlı gelişen teknolojiler karşısında ülkeler yeni stratejiler, hedefler ve amaçlar belirlemektedir. Ülkeler belirledikleri hedeflere ve amaçlara ulaşabilmek adına sürekli yeni projeler ve uygulamalar geliştirmektedir. Tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye de, yeni dünya konjonktürü doğrultusunda hedefler ve amaçlarına ulaşabilmek için 1984 yılından itibaren birçok alanda projeleri uygulamaya koymaktadır. Geliştirilen projelerin önemli bir kısmı gelecek nesilleri yetiştirme misyonunu üstlenen eğitim sistemine ve eğitim örgütlerine yönelik olmuştur. Geliştirilen ve yürütülen projeler temelini teknolojik gelişmeler doğrultusunda bilgi ve iletişim teknolojileri oluşturmaktadır. Bu kapsam doğrultusunda Türkiye'de gerçekleştirilen ve hala yürütülen projeler aşağıdaki gibidir:

- Temel Eğitim Programı
- Bilgisayar Destekli Eğitim Projesi
- Endüstriyel Okullar Projesi
- Yaygın Mesleki Eğitim Projesi
- Milli Eğitimi Geliştirme Projesi
  - Müfredat Laboratuvar Okulları
  - Bilgisayar Laboratuvar Okulları
  - Bilgisayar Deneme Okulları
- Çağrı Yakalama 2001 Projesi
- Okullar Hayat Olsun Projesi
- Okullara İnternet Projesi
- World Links Projesi
- Thinkquest
- İntel Öğretmen ve Öğrenci Programı
- Web Tabanlı İçerik Geliştirme
- Dyned

- Cisco Ağ Akademisi
- Fırsatları Artırma Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (Fatih) Projesi
  - Eğitimde Bilişim Ağı (Eba) Projesi
  - EBA Akademik Destek Projesi
- Tasarım Beceri Atölyeleri
- İTEC Projesi (Katılımcı Sınıf İçin Yenilikçi Teknolojiler Projesi)
- eTwinning Projesi
- Scientix (Avrupa’da Fen Eğitimi İçin Topluluk) Projesi
- MEB Hizmetlerinde Teknoloji
  - E-Okul
  - Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri (MEBBİS)
  - Doküman Yönetim Sistemi (DYS)
  - Eğitimde Bilişim Ağı (EBA)
  - MEB Kurumlarına Web Adresi Projesi
  - E-Hizmet İçi Eğitim, E-Yatırım Projesi, E-Personel Projesi, E-Taşınır Projesi, E-Mezun Projesi, E-Kayıt Projesi, E-Yurt Projesi, E-Burs Projesi vd.
- Microsoft Eğitimde İşbirliği Programı
- OECD Yeni Bin Yılın Öğrencileri Projesi
- Yenilikçi Öğretmenler Projesi
- Yazarlık Yazılımlarıyla Eğitim Materyali Üretim Projesi
- Microsoft Bilişimci Martılar Programı
- STEM ve Kodlama Eğitimi Standardizasyonu Projesi
- Türkiye Güvenli Okullaşma ve Uzaktan Eğitim (Ssde) Projesi
- Future Classroom Lab: Geleceğin Sınıfını Tasarlama
- Teachup (Öğretmen Becerilerini Geliştirme Projesi) Projesi

MEB gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmeye devam ettiği projeler sayesinde Türk Eğitim Sistemi’nde yeni bir ağ açmaktadır. Gerçekleştirilen ve yapılması planlanan projeler ile Türk Eğitim Sistemi değişen yeni dünya düzeninde ön sıralarda ve örnekte bir sistem olmaya en büyük adaylardan biri olduğu düşünölmektedir.

5. Eğitim Teknolojileri ve Eğitimde Teknoloji Kullanımının Önemi

Gelişen teknolojilerin eğitim ortamlarına dahil edilmesi sürecinde eğitim yöneticileri, hangi teknolojiye ihtiyacı olduğu, teknolojiyi ortama nasıl entegre edeceği gibi birçok soru ile yüz yüze kalmaktadır. Bu tarz sorulara çözüm olması adına Association for Educational Communication and Technology (AECT) tarafından 1963 yılında “Eğitim Teknolojisi” kavramı ilk defa ortaya atılmıştır. AECT eğitim teknolojisi kavramını 1977 yılında eğitim-öğretim ortamlarında oluşan sorunların çözümünde düşöncelerin, insan kaynaklarının, ürünlerin ve paydaşların bulunduğu; yönetme, irdeleme, derleme, değerlendirme ve uygulama adımlarının yer aldığı süreç şeklinde tanımlamaktadır (AECT, 1977; Akt. Öztaş, 2013: 20).

Kısacası eğitim teknolojisi, eğitimin amaçları ve hedefleri doğrultusunda eğitim ortamlarının ve içeriklerin geliştirilmesi, akademik başarının artırılması, öğrenmelerin kolaylaştırılması ve

çağın gereksinimlerinin karşılanması için teknolojik gelişmelerin, eğitim ortamlarına bilinçli, sistemli ve planlı olarak entegre edilmesi ve yönetilmesi olarak tanımlanabilir. Çağımızda eğitim örgütlerinin en temel hedeflerinden biri de yaratıcı, farklı bakış açlarına sahip, eleştiren, araştıran, olaylar karşısında analiz ve sentez yapabilen, keşfeden, doğru bilgiye kolaylıkla ulaşabilen ve karşılaştıkları sorunlar karşısında pratik çözümler geliştirebilen gelecek nesiller yetiştirmektir.

6. SONUÇ

Sürekli gelişen ve değişen dünyada, eğitim örgütlerinin eski altyapı ve yöntemlerle varlığını sürdürebilmesi ve diğer eğitim örgütleri ile rekabet edebilmesi neredeyse imkânsızdır. Bu nedenden dolayı Türk Eğitim Sistemi'nin sürekli olarak geliştirilmesi ve değiştirilmesi gerekmektedir. Bu değişimin başarılı olabilmesi için politika belirleyicilerinin ve eğitim yöneticilerinin, çağdaş yöntem ve teknikleri kullanmaları ve yeni teknolojileri eğitim-öğretim ortamına entegre etmeleri gerektiği söylenebilir.

Ülkenin geleceğine yön veren eğitim sistemlerinin geliştirilmesi sürecinde hem toplumun ihtiyaçları hem de çağın gerektirdikleri göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Eğitim sistemlerinin değişmesi sürecinde aktif rol alan insan kaynaklarının uluslararası yeterliliğe sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda Türk Eğitim Sistemi'ni geliştiren yöneticilerin ve insan kaynaklarının sürekli olarak ulusal ve uluslararası eğitimler almaları ve kendilerini geliştirmeleri gerektiği söylenebilir.

Türk Eğitim Sistemi'ne yön veren yöneticilerin gelişen teknolojileri yakından takip etmeleri, eğitim politikaları ve ülke ihtiyaçları doğrultusunda gerekli olan teknolojik gelişmeleri eğitim örgütlerine entegre etmeleri ve bu doğrultuda politikalar ve öğretim programları geliştirmeleri gerektiği görülmektedir. Bu sürecin başarılı olarak yürütülebilmesi için yöneticilerin teknolojik liderlik özelliklerine sahip olmaları ve bu yönde eğitim almalarının gerekli olduğu söylenebilir.

Türk Eğitim Sistemi'nin merkezi bir yapıya sahip olduğu ve bundan dolayı gerçekleştirilmesi planlanan teknolojik değişimlerin gerçekleştirilmesi sürecinde engellerin ortaya çıktığı ve sorunların yaşandığı görülmektedir. Oluşabilecek engellerin ve yaşanabilecek sorunların önüne çıkabilmek için gerçekleştirilecek değişimlerin merkezi yönetim yerine yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Planlanan ve gerçekleştirilen teknolojik gelişmelerin ülkenin bazı bölgeleri için alt yapı yetersizliği nedeniyle kullanılmamakta bazı bölgeler için ise yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Yaşanan bu uyumsuzluğun nedeni olarak ülkenin genelini baz alarak kararlar veren Türk Eğitim Sistemi'nin merkeziyetçi yapısı olduğu söylenebilir. Türkiye genelinde başarılı bir teknolojik değişim sürecinin planlanması ve yürütülmesi için değişim politikaların geliştirilmesinin ve hedeflerin belirlenmesinin yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği söylenebilir. Yerel yönetimlerde yapılacak çalışmalara eğitimin temel taşlarından biri olan ve sahada aktif görev alan okul yöneticilerinin aktif bir şekilde sürece dahil edilmesi gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. Çalık, T., “Eğitimde Değişimin Yönetimi: Kavramsal Bir Çözümleme”, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 36, 2003, 536-557.
2. Erdoğan, İ., “Eğitimde Değişim Yönetimi”, Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2002.
3. Huczynski, A. ve Buchanan, A. D., “Organizational Behaviour”, New York: Pearson Education, Limited, 2013.
4. Kondakçı, Y., Zayim, M. ve Çalışkan, Ö., “Investigating School Administrators’ Readiness to Change in Relation to Teaching Level of the School, Experiences of the Administrators, and the Size of the School”, Inonu University Journal of The Faculty Of Education August, 11(2), 2010, 155-175.
5. Özdemir, S., “Eğitimde Örgütsel Yenileşme”, Ankara: Pegem Yayıncılık, 2000.
6. Öztaş, A., “Resmi Ortaöğretim Okulu Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerine İlişkin Öğretmen Görüşleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2013.
7. Taş, S., “Eğitimde Yenileşmenin Önündeki Engeller (Dört Köşe Tekerlekler)”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17, 2007, 183-192.
8. Tunçer, P., “Değişim Yönetimi”, International Journal of Social Science, 6(2), 2013, 891-915.
9. Tunçer, P., “Örgütsel Değişim ve Liderlik”, Sayıştay Dergisi, 80, 2011, 57-84.

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

COVID-19 PANDEMİSİNİN TEMEL EĞİTİM SÜRECİNDE YARATTIĞI EŞİTSİZLİKLER ÜZERİNE DÜŞÜNSEL BİR ANALİZ

Mehmet ÖZBAŞ¹

¹ Erzinan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-7830-4763

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, COVID-19 Pandemisinin temel eğitim öğrencilerinde yarattığı eşitsizliklerin düşünsel bir analizle ortaya çıkarılmasını hedeflemektedir. Covid-19 Pandemi sürecinin en çok etkilediği alanlardan biri kuşkusuz eğitimidir. Covid-2019 Pandemisi, bütün zamanlarda, dünyada eğitim sistemlerini belki de en çok etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Bu süreç, geleneksel eğitim sistemlerinin adeta işlevsiz hale gelmesine yol açmıştır. Salgının okul tür ve kademeleri arasından özellikle temel eğitimde çok önemli problemlere yol açmıştır. Çalışma alanyazın taraması vasıtasıyla var olan durumun betimlenmesini amaçlamaktadır. OECD 2021 eğitim raporuna göre Covid-19'un en çok etkilediği kesimler yoksul ve dezavantajlı sosyolojik tabakalara mensup aile çocuklarıdır. Bu bağlamda genellikle temel eğitim süreçlerindeki öğrencilerin eğitime erişim konusunda yaşadıkları problemlerin yoğunluğu ve olumsuz etkilerinin olağanüstü düzeyde olduğu görülmektedir. Türkiye'de dezavantajlı aile çocuklarının salgından diğer kesimlere göre çok daha fazla etkilendiği ortaya çıkmaktadır. Pandemi, dezavantajlı çevrelerden gelen ailelerin çocuklarının örgün ve yüz yüze eğitim imkânlarını kaybetmeleriyle birlikte uzaktan öğretim teknolojilerinden yoksun kalmalarına da neden olmuştur. Uzunca bir süre devam eden ve öğretim teknolojileri yanında uzaktan eğitim için gerekli alt yapı imkânlarından da mahrum kalan dezavantajlı öğrenciler çağlar boyu sürebilecek eşitsizliklerin muhatabı olmuşlardır. Covid salgını öğrencilerin farklı eğitim imkânsızlıkları ve öğretim teknolojileri ile yola çıktıklarını ve sonuçlarının da herkeste yaşam boyu olumsuz etkiler yaratan sonuçlarının olabileceğini ortaya koymaktadır. Covid-19 Pandemisi, geleneksel ya da klasik okul ve eğitim anlayışını temellerinden sarsmıştır. Eğitimde hiçbir şeyin salgın öncesi eğitim alışkanlık ya da yaklaşımlarıyla çözülemeyeceği anlaşılmaktadır. Aileler ya da çocukların okul dışında yaşadıkları sosyal çevreler, temel eğitim sürecinde, okulların ve formal eğitimin çok daha fazla önüne geçen bir işlev ve anlam kazanmaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Pandemisi, Temel Eğitim, Okul Öncesi Eğitim, İlkokul, Eğitimde Fırsat ve İmkân Eşitsizliği.

A RESPECTIVE ANALYSIS OF THE INEQUALITIES CREATED BY THE COVID-19 PANDEMIC IN THE BASIC EDUCATION PROCESS

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the inequalities created by the COVID-19 Pandemic in primary education students with an intellectual analysis. Undoubtedly, one of the areas most affected by the Covid-19 Pandemic process is education. The Covid-2019 Pandemic has, at all times, been one of the most influential factors on education systems in the world. This process has caused traditional education systems to become almost dysfunctional. The epidemic has caused very important problems especially in basic education among school types and levels. The study aims to describe the existing situation through literature review. According to the OECD 2021 education report, the segments most affected by Covid-19 are the children of families belonging to the poor and disadvantaged sociological strata. In this context, it is seen that the intensity and negative effects of the problems experienced by students in basic education processes in accessing education are at an extraordinary level. It turns out that the children of disadvantaged families in Turkey are affected by the epidemic much more than other segments. The pandemic has also caused the children of families from disadvantaged backgrounds to lose their formal and face-to-face education opportunities and to be deprived of distance education technologies. Disadvantaged students, who continue for a long time and are deprived of the necessary infrastructure opportunities for distance education as well as instructional technologies, have been the subject of inequalities that can last for ages. The Covid epidemic reveals that students set out with different educational opportunities (lack of opportunities) and teaching technologies, and that the results may have consequences that have lifelong negative effects on everyone. The Covid-19 Pandemic has shaken the traditional or classical understanding of school and education to its foundations. It is understood that nothing in education can be solved with pre-pandemic education habits or approaches. Families or the social environments in which children live outside of school have started to gain a function and meaning that is much more ahead of schools and formal education in the basic education process.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Basic Education, Pre-School Education, Primary School, Inequality of Opportunity and Opportunity in Education.

1. GİRİŞ

Eğitim sistemlerinin temel işlevleri, okul yaşantıları aracılığıyla öğrencilerin başarılarını artırmak; onlara hem buldukları süreç hem de gelecekleri için yeni umutlar kazandırmaktır. Bu bağlamda, okullar, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaya devam ettikleri sürece etkili, onların ihtiyaçlarını karşılayamadıkları sürece de etkisiz birer öğretim merkezleri olma durumunda olan yerlerdir. Okulların başlıca etkililik göstergeleri, öğrenme süreçleri aracılığıyla öğrencilerin yaşantılarının olumlu yönde değiştirilmesini sağlamak, onları hem bireysel hem sosyal hem de gelecekte rol alacakları sosyal statülerine hazırlamak durumunda olan yerlerdir. Eğitim sistemlerinin, öğrenciler için yukarıda belirtilen işlev ve etkililik göstergelerini ne derece gerçekleştirebildikleri tartışılması gereken bir konudur.

Sanayi Devrimi başta olmak üzere, Fransız İhtilali ve ardından milliyetçilik akımlarının yaygınlaşması ve milli devletlerin ortaya çıkması; 19. Yüzyıldan itibaren çoğulcu demokratik rejimlerin kurulmaya başlaması; kitlesel eğitimi zorlayan toplumsal değişim talepleri bütün dünyada eğitim sistemlerinin farklılaşmasını ve köklü değişikliklere uğramasını zorlayan süreçler olmuştur. Ancak bütün dünyada, özellikle demokratik rejimlerde, tarih boyunca Covid-19 Pandemisi kadar eğitim sistemlerini olumsuz yönde etkileyen bir değişim süreci yaşanmamıştır. Demokratik eğitim sistemleri, Covid-19 Pandemisine ilişkin yaşanan olumsuzluklar ve eşitsizlikler konusunda, demokratik kamuoylarına karşı, şeffaf ve hesap verebilir yönetsel uygulamalar gerçekleştirememişlerdir.

1.1. Problem Durumu

Demokratik eğitim sistemlerinin kamuoylarına karşı en önemli sorumlulukları: Denetlenebilir, hesap verebilir, eleştirilebilir ve şeffaf uygulamalar gerçekleştirme konuları ile ilgilidir. Eğitim sistemlerinin sorumluluk, yükümlülük ve zorunlulukları; başta genel kamu yönetimi olmak üzere eğitim yönetiminindir. Bu durum, Türk eğitim sistemi açısından öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'ni ilgilendiren yönetsel bir olgudur.

Merkeziyetçi bir yönetim modelinin hâkim olduğu Türk eğitim sisteminde, eğitime ilişkin politika ve kararların alınması ile uygulanmasında birincil derecede yetkiye merkezi yönetim

sahiptir. Eğitim yönetimi bağlamında, hiyerarşik olarak, MEB ile il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri, eğitime ilişkin insan ve madde kaynaklarının en verimli bir şekilde performans sergilemeleri konusunda yetki ve sorumluluk sahibidirler.

Merkeziyetçi yönetim modelinin, “eğitimde fırsat ve imkân eşitliği ile sosyal adalet ilkelerinin” uygulanmasında eşitlik sağlayabileceği iddiası, merkezi yönetim modelini savunanların en önemli savlarından biridir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti açısından ele alınacak olursa merkezde toplanan kaynakların, 81 ilimize sosyal adalet ilkesine uygun olarak dağıtılacağı varsayımdır.

Okul öncesi eğitim, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyleri, Türk eğitim sisteminin 5 temel öğretim kademesini oluşturmaktadır. Okul öncesi eğitim ile ilk ve ortaokullar, “temel eğitim sürecinde” yer almaktadır. Türkiye’de ilk ve ortaöğretim okulları, 4+4+4 şeklinde kademeli olarak sıralanan “zorunlu eğitim sürecini” oluşturmaktadır. Türkiye açısından “temel ve zorunlu eğitim” bağlamında en dikkat çekici olgu, temel eğitimin başlangıç aşamasını oluşturan okul öncesi eğitimin hala daha zorunlu eğitim kapsamında yer almamasıdır.

Bütün dünyada eğitimin “bireysel ve sosyal” olmak üzere, temel olarak 2 getirisinin olduğu hesaplanmaktadır. Sosyal getiri oranlarının en yüksek olduğu öğretim kademeleri, okul öncesi eğitim ile ilk ve ortaokulları kapsayan “temel eğitim sürecidir”. Bu bağlamda, Türkiye toplumuna en çok getirisi olan kademenin öncelikle okul öncesi eğitim olduğu görülmektedir. Okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamında olmamasının ise özellikle dezavantajlı sosyolojik tabaka ve ailelerden gelen çocuklar için çok önemli bir kayıp olduğu gerçektir.

2. AMAÇ

Covid-19 Pandemisi, 2019 Yılı'nın Aralık ayında Çin’de ortaya çıkmış olan korkunç bir salgındır. Çin’in bu korkunç salgın ve olguyu bütün dünyadan uzun bir süre gizleme yaklaşımı içinde bulunması ve karanlık bir antidemokratik yönetim izlemesi; dünyanın geri kalanında ve aynı zamanda Çin’de salgının insanlığa beklenenden ve tahmin edilenden çok daha fazla zarar vermeye devam etmesine neden olmaktadır. Covid-19 Pandemisi bütün dünya gibi ülkemiz Türkiye’yi de çok derinden etkilemiştir. Salgının en fazla olumsuz etki yarattığı yaşam alanlarından biri de eğitimidir. Bu araştırmanın amacı, Covid-19 Pandemisinin temel eğitim sürecinde yarattığı eşitsizlikler üzerine düşünsel bir analiz ortaya çıkarmaktır.

3. COVID-19 PANDEMİSİNİN TÜRKİYE'DE TEMEL EĞİTİM SÜRECİNDE YAŞATTIĞI EŞİTSİZLİKLER

2019 Aralık ayında Çin'de ortaya çıkan ve hızla bütün dünyaya yayılan COVID-19 Pandemisinin okul öncesi eğitim ile ilkokullarda öğrenim gören öğrenciler açısından ortaya çıkardığı temel problemler, örgün ve yüz yüze eğitim imkânlarından yoksun kalma problemleri ile ilgilidir. Covid-19 Salgını temel eğitim bağlamında bütün öğrencilerimizi etkilemekle birlikte asıl olumsuz sonuçları, çok farklı dezavantajlı sosyolojik tabakalarda, alt sosyo-ekonomik düzeylerde yaratmıştır (Eraslan, 2021; Himmetoğlu, Oğuz Balıktay, Demirci, Yılmaz ve Cengizoğlu, 2021; OECD, 2021; TEDMEM, 2021).

Covid-19 Pandemisinin örgün ve yüz yüze eğitimde yarattığı tam kapanma etkisinden sonra 2021 Yılında iyileşme yolunda yeni adımlar atılmıştır. Ancak OECD verileri, Covid performansı düşük olan eğitim sistemlerinde, okul kapatma uygulamalarının devam etme olasılığının yükseldiğini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda, dezavantajlı çevrelerden gelen çocukların örgün ve yüz yüze eğitim imkânlarını kaybetmeleriyle birlikte uzaktan öğretim teknolojilerinden yoksun olma olasılıklarını da artırmaktadır.

Salgın, öğrencilerin her birinin farklı eğitim imkânsızlıkları ve öğretim teknolojileri ile yola çıktıklarını ve sonuçların herkeste yaşam boyu farklı etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Dezavantajlı sosyo-ekonomik koşullara sahip öğrenciler, 1,5 yıl süren salgın boyunca neredeyse bütün yaşamlarını ve sosyal statülerini etkileyecek olumsuzlukları adeta peşinen satın almışlardır. Salgınla birlikte kuşaklar boyu sürecek sosyo-genetik eşitsizliklerin derinleşeceği düşünceleri yerleşmeye başlamıştır.

Okullarda tam zamanlı açılma olsa bile aileler ve öğrenciler için eğitim sürecinde en önemli ihtiyacın “okul sağlığı ve güvenliği” ile ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Sağlıklı bir yaşam isteği, herkes için en önemli ihtiyaç, beklenti ya da talep halini almıştır. Salgın, birçok insanda baş edilmesi çok zor, stres, kaygı, panik ve endişeye yol açmıştır. Covid-19 Pandemisi, dünyada ve Türkiye’de hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını göstermiştir. Pandemi öncesinin; yalnızca kendisi ya da üyeleri için yaşamayı alışkanlık haline getirmiş geleneksel okul anlayışı, değer ve anlamını yitirmiş; halen yaşıyor olsa bile uzatmaları oynadığının farkına bile varamamıştır.

Covid-19 Pandemisi, geleneksel okul ve eğitim anlayışını kökünden sarsmıştır. Aileler ya da çocukların okul dışında yaşadıkları sosyal çevreler, temel eğitim sürecinde, okulların ve formal eğitimin çok daha fazla önüne geçen bir işlev ve anlam kazanmaya başlamıştır. Pandemi olgusu, daha az öğrenci sayısına sahip sınıfları (20'den az), daha kısa süreli ders saatlerini, çok daha az öğrenci sayısına sahip okullara olan ihtiyacı artırmıştır.

Çok yönlü olumsuzluklara sahip öğrencilerin aile ortamlarında ya da yaşadıkları diğer sosyal çevrelerde, akademik olarak desteklenmeleri gerektiği ihtiyacı her zamankinden çok daha fazla ortaya çıkmıştır. Kısaca formal öğretim programlarına ilişkin hedef ve davranışların yalnızca okulda kazandırılabilmesi ya da formal eğitimin sadece okulda gerçekleştirilebileceği sayıltısı, kabul ya da varsayımı etkisini yitirmiştir.

Sosyo-ekonomik olumsuzluklar yaşayan aile özelliklerine, arkadaş çevresine ve coğrafyaya sahip öğrencilerin, eğitimde fırsat eşitsizlik ve imkânsızlıklarını çok daha fazla yaşadıkları anlaşılmaktadır. Türkiye'de öğrencilerin ailelerinden kaynaklanan sosyo-ekonomik olumsuzluklar, onların eğitimde gösterebilecekleri olumlu performansı; bütün diğer OECD ülkelerinden daha fazla etkilemektedir. Yani öğrencilerin sosyo-ekonomik arka planı, imkânsızlıkları Türkiye için formal eğitimde daha büyük bir olumsuz etki yaratmıştır.

Pandemi sürecinde, okul öncesi eğitim ile ilkökul öğrencilerinin, uzaktan ya da online eğitimden, örgün ve yüz yüze eğitimden yararlandıkları gibi yararlanamadıkları açıktır. Temel eğitimin bu kademelerindeki öğrenciler, 4-9 yaş grubu çağ nüfusunu kapsamaktadır. Okul öncesi eğitim ve ilkökul öğrencileri hem yaş ve gelişim özellikleri hem yaşadıkları çevre koşulları hem de aileleri ilgilendiren birçok değişken nedeniyle uzaktan eğitim süreçlerinden gereken faydayı yeterince sağlayamamışlardır.

Pandemi sürecinde, okul öncesi ve ilkökul öğrencilerinin ailelerine ilişkin olumsuzluklar, bu öğrencilerin uzaktan öğretim teknolojilerine sahip olamamaları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum öğrencilerin uzaktan eğitime erişimini engellemiştir. Bu süreçte, okul öncesi öğrencilerin, okullarının onlara kazandıracığı Türkçeyi güzel ve işlevsel konuşabilme, kişisel bakım ve gelişim ile ilkökula hazırlanma becerilerinden yoksun kalmalarına neden olmuştur. Öğrencilerin yaşlılarıyla birlikte sosyalleşme ve kültürlenme süreçlerinin de sekteye uğradığı da önemli bir gerçekliktir.

İlkokul öğrencilerinin uzaktan eğitime erişimlerinin sağlanamaması: İlk okuma, yazma süreçlerinden yararlanamamalarıyla birlikte işlevsel okuryazarlık, temel matematiksel işlem becerileri edinememelerine, temel yurttaşlık yeterliliklerinden yoksun kalmalarına neden olmuştur. Bu öğrencilerin sosyalleşme ve kültürleme davranışları kazanamamaları da bu sürecin en önemli dezavantajlarından biridir.

4. SONUÇ

Covid-19 Pandemisi, yoksulluğun yarattığı birçok olumsuzluklardan dolayı özellikle dezavantajlı sosyolojik tabakalara mensup aile çocuklarının okul öncesi eğitim ile ilköğretimde, eğitime erişim imkânı bulamamalarına neden olmuştur. Pandeminin yol açtığı en önemli eşitsizlikler, bütün öğrenim kademelerinde olmakla birlikte genel olarak, temel ve zorunlu eğitim süreçlerinde ortaya çıkmıştır. Türkiye’de okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamında olmamasının hem öğrenciler ve ailelerine hem de topluma önemli düzeylerde olumsuz etkileri vardır. Bu olgu, pandeminin yol açtığı olumsuzluklarla bir araya getirildiğinde özellikle çocuklarını okul öncesi eğitimden yararlandıramayan yoksul ve dezavantajlı aileler için daha büyük eşitsizliklere neden olmuştur.

Temel eğitim öğrencilerinin önemli bir kısmının pandemi sürecinde, eğitim imkânlarından yararlanamamaları yalnızca kendileri için değil toplumda için de geniş çaplı eşitsizliklerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Temel eğitimden yeterince yararlandırılmayan öğrencilerden dolayı toplum etkili sosyal getiriler elde edememekte; böylece ülkenin genel toplumsal kalkınmasında çok önemli düzeylerde kayıplar yaşanmaktadır. Çünkü temel eğitim süreci toplumsal getiri oranlarının en yüksek olduğu öğretim kademelerini temsil etmektedir.

Okul yöneticileri ile öğretmenler, COVID-19’un olağanüstü koşullarına ani ve beklenmedik bir şekilde maruz kalmış; bu süreç eğitim yönetiminin başarısızlığına yol açan kaotik bir duruma neden olmuştur. Öğretmenlerin uzaktan eğitim pedagojisine sahip olabilmek açısından yaşadıkları yetersizlikler, her öğrenciyle bire bir ilgilenilememesi de bu sürecin olumsuzluklarından sadece bir kaçıdır. Türkiye genelinde, eğitim yönetiminin uzaktan eğitim sürecinde, başarılı bir performans sergileyebilecek şekilde örgütlenme problemleri yaşadığı anlaşılmaktadır.

Umutlarımız ve hayallerimiz aksini düşünmek gerektiğine işaret etse de Covid-19 Pandemisi, yoksul ve dezavantajlı çocuklar için eğitimde fırsat ve imkân eşitsizliği ile sosyal adaletsizlik yaratan bir uğursuzluk kaynağı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Eraslan, L. (2021). OECD education at a glance (OECD bir bakışta eğitim) 2021 Türkiye forumu. Ankara: Sosyal Medya ve Dijital Güvenlik Eğitim Araştırma Merkezi-SODİMER. www.sodimer.org
- Himmetoğlu, B., Oğuz Balıktay, S., Demirci, S., Yılmaz, G. ve Cengizoğlu, S. (2021). Bir Bakışta Eğitim 2021: Türkiye üzerine değerlendirme ve öneriler (TEDMEM). Ankara: Türk Eğitim Derneği.
- OECD. (2021). OECD education at a glance 2021 Turkey. Education at a Glance 2021: OECD Indicators. <https://www.oecd.org/coronavirus/en/education-equity> Retrieved on 25-November-2021.
- TEDMEM. (2021). Türkiye'nin telafi eğitimi yol haritası (TEDMEM Analiz Dizisi 9). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.

SOCRATES
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY
SOCIAL STUDIES

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

ATTITUDE TO SCIENCE IN ISLAM

Head teacher Shikhabayeva Aygun Shikhababa g.

Guba branch of Azerbaijan State Pedagogical University.

ORCID:0000 -0002-5205-820X

Summary

In modern society, the development of science, the social progress achieved by mankind and the rising intellectual level, there is a great need to reconsider the system of science, philosophy, religion, morality and other intellectual and spiritual values, to re-evaluate their role in human life.

Religion is not for society, but for people. The role of religion is irreplaceable in the ability of each person to choose the right moral standards, to act on the basis of high moral principles in relations with other people. that both Islam and Christianity have the same roots. However, they have passed through the filter of time. Although they are concrete manifestations of the same essence, they often take opposite positions. In fact, we have used the word "religion" here as a form of expression rather than essence. Because, in fact, different religions are not at the level of feelings of religion, but are socialized forms of expression of this feeling at the social level. -color in accordance with traditions "Books" and "religious centuries", which appeared in the form of stories and hadiths, were not colorless, colorless expressions of human-world relations, but polished and painted with national color, social consciousness and the influence of its various forms. However, the main goal is to raise the human mind from the level of hadiths and stories to the level of scientific understanding, and to return to the essence, the theoretical conceptual understanding of this essence, this identity. For centuries, research has been conducted in this direction, great philosophical teachings have been created that are theoretical expressions of human world relations, and several directions have emerged that lead from event to essence, from feeling to learning. However, unfortunately, people's religious feelings are not expressed in mental forms higher than the level of hadiths, and public organizations acting on behalf of religion are not interested in giving a scientific and philosophical explanation of the true religion.

Keywords: Islam, Science, religion

İSLAM DININDƏ ELMƏ MÜNASIBƏT

Xülasə:

Müasir cəmiyyətdə elmin inkişafı bəşəriyyətin əldə etdiyi ictimai tərəqqi və yüksəltdiyi intellektual səviyyə elm, fəlsəfə, din, əxlaq və bu kimi intellektual - mənəvi dəyərlər sisteminə yenidən baxılmasına, onların insan həyatındakı rolunun yenidən dəyərləndirilməsinə böyük ehtiyac vardır.

Din cəmiyyət üçün yox, insanlar üçündür. Ayrıca götürülmüş hər bir insanın düzgün-mənəvi-əxlaqi meyarlar seçə bilməsi, digər insanlarla münasibətdə yüksək mənəvi prinsiplərdən çıxış etməsində dinin rolu əvəzsizdir. Bütün dinlər şərq hadisəsi olmasına baxmayaraq İslamı şərqə Xristianlığı qərbə aid edirlər. Unutmaq lazım deyil ki, həm İslam həm də Xristianlıq eyni

kökdəndirlər. Lakin zamanın süzgecindən keçərək onlar müxalifləşmişlər. Eyni mahiyyətin konkret təzahürləri olmalarına baxmayaraq, çox vaxt bir birinə qarşı əks mövqedən çıxış edirlər. Əslində burada biz "din" sözünü mahiyyət yox təzahürün ifadə forması kimi istifadə etdik. Çünki, müxtəlif dinlər əslində dinin hiss səviyyəsində yox, bu hissənin nəqli ifadələrinin içtimai səviyyədə maddiləşmiş formalarıdır. Məhz hissiyyətin nəql olunması heç şübhəsiz hissiyyətin özünə tam adekvat olmur. Hiss ilə anlayışlar arasındakı məsafə hər bir insanın yaşadığı mühit, mənsub olduğu xalqın dünyagörüşü, həyattərzi və adət-ənənələrinə uyğun surətdə rənglənir, doldurulur. Artıq hekayətlər, hədislər şəklində üzə çıxan "kitablar", "dini əsrlər" heç də insan-dünya münasibətlərini hissənin rəngsiz, boyasız ifadəsi olmayıb, milli koloritlə, içtimai şüurla və onun müxtəlif formalarının təsiri ilə cilalanmış, boyanmışdır. Eyni mahiyyət müxtəlif təzahürlərdə üzə çıxdığından, bəzən qarşıdurmalar üçün zəmin yaranır. Halbuki əsas məqsəd insan fikrinin hədis və hekayətlər səviyyəsindən elmi anlayışlar səviyyəsinə yüksəlməsi və yenidən mahiyyətə, kökə qayıdaraq bu mahiyyətin, bu eyniyyətin nəzəri konseptual dərkidir. Məqsəd bu müxtəlifliyin əsasında dayanan eyniyyətin alt qatlarındakı mənasının üzə çıxarılmasıdır. Əsrlər boyu bu istiqamətdə axtarışlar aparılmış, insan dünya münasibətlərinin nəzəri ifadəsi olan böyük fəlsəfi təlimlər yaradılmış və hadisədən mahiyyətə, hissiyyətdən təlimə aparan neçə-neçə istiqamətlər üzə çıxmışdır. Lakin təəsüflər olsun ki, insanların dini hissi hədislər səviyyəsindən daha yüksək əqli formalarda ifadə olunmamış, din adından çıxış edən içtimai qurumlar həqiqi dinin elmi-fəlsəfi izahının verilməsində maraqlı olmamışlar.

Açar söz: İslam, Elm, din

İslam dinində elmə münasibət.

Antik sivilizasiyadan sonra bəşər tarixində ən parlaq dövr İslamın yaranması ilə başlanmışdır. Elm və mədəniyyətin inkişaf mərkəzi yenidən şərq dünyasına keçmişdir. Bu dövrdə İslamla sıx surətdə bağlı olan yeni sivilizasiya dalgası özündən əvvəlki elmi nailiyyətlərin, mədəni-mənəvi dəyərlərin dağılmasına yol verməmiş, onları qoruyub saxlamış, inkişaf etdirmiş və qərb dünyasının intibahı üçün zəmin yaratmışdır. İçtimai tərəqqidə hər bir inkişaf dalgası şərqdə başlangıç götürmüş, qərbdə davam edərək inkişaf nöqtəsinə çatmışdır. Lakin təəsüflə qeyd etməliyik ki, estafet qərbə keçdikdən sonra şərq ölkələri müasir dövr üçün məqbul olan yeni bir sintez formulu hələ də tapa bilməmişdir. Düzdür, lokal miqyaslarda, məsələn Yaponiya təmsalında belə optimal sintez nümunələri mövcuddur, lakin bu proses hələ global miqyas almamışdır.

Bəzən şərqin inkişaf tempinin aşağı səviyyədə olmasını onun dini dəyərlərlə daha sıx surətdə bağlı olmasıyla dəyərləndirirlər. Bu əlbətdə doğru nəticə deyil. Əgər "sivilizasiya" anlamı dini dəyərlərlə sıx bağlı olsaydı, onda müxtəlif dinlərə uyğun olaraq müxtəlif sivilizasiyalardan danışmaq olardı. O zaman Xristianlıq sivilizasiyası "İncil"lə, İslam sivilizasiyası "Quran"la yaşadı olardı. Və ancaq bu halda, dini - əxlaqi dəyərlər ön plana çəkildikdə, müəyyən dövrlər üçün geriyyəyə çəkilmə hərəkətindən danışmaq olardı.

Çox zaman Avropa ölkələrinin elm və texnologiya sahəsində inkişaf etməsi İslam dünyasının isə qərblə müqayisədə geri qalması faktından çıxış edərək bunu Xristianlıq və İslam dini ilə əlaqələndirməyə çalışırlar. Elmi təhlil əvəzinə ideologiyalaşdırılmış qeyri elmi mülahizələr soylənməsinə tez-tez rast gəlmək olar. Lakin XX əsrin Parsons, Xantinqton kimi görkəmli sosioloqların da bəzən belə mövqedən çıxış etməsi təəcüb doğurur.

Əslində Xristianlığın da, İslamın da elmə münasibəti tarixə yaxşı məlumdur. Xristianlığın tarixinə nəzər salsaq görürük ki, o yarandığı vaxtdan azad fikirin və elmi tədqiqatın əleyhinə olmuşdur. Xüsusən Xristianlıq sosial hadisə kimi formalaşdıqdan sonra din xadimləri özlərinin cəmiyyətdəki mövqelərini qoruyub saxlamaq məqsədi ilə bir çox vasitələrdən istifadə etmişlər. Buna subut kimi deyə bilərik : İnkvizisiya məhz xristianlığın törəməsidir.

İslam isə yarandığı vaxtdan nəinki elmə qadaga qoymamış, hətta insanları elmi fəaliyyətə sovq etmişdir. Məhz buna görə də İslamın yarandığı və yayıldığı ilk əsrlərdə elm sürətlə inkişaf etmiş əvvəlcə ərəb ölkələri, sonra isə bütün İslam dünyası elmin inkişaf səviyyəsinə görə dünyada ən qabaqcıl mövqe tutmuşdur. Böyük din xadimləri eyni zamanda elmi kəşflər etmiş, elmin bir sıra sahələrini inkişaf etdirmişlər. Əl-Kindi, Əl-Xərazmi, Əl-Fərabi, Biruni, Ömər Xəyyam , İbn-Sina, Nəsrəddin Tusi, İbn-Rüşd, Uluqbəy kimi görkəmli şəxsiyyətlər riyaziyyatın, aстранomiyanın, mexikanın, təbabətin, fizikanın, kimyanın inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmiş, bir çox sahələrdə müasir elmin təməlini qoymuşlar. Bu həmin dövr idi ki, Roma imperiyasında xristianlıq qəbul olunduqdan sonra elm və mədəniyyətin, texnologiyanın inkişafında min illik bir boşluq yaranmışdı və antik elmin, mədəniyyətin estafetini ərəblər əllərinə götürmüşdülər.

Xristianlığın yaranmasından 1600 , islamın yaranmasından isə min il keçdikdən sonra dünyada elmi-texniki inkişafın getişişində yeni dönüş yaranmağa başladı. Bu Avropada renesans dövrü idi. XV-XVI əsrlərdə Avropa xristianlığın ehkamlarına zidd gələn düşüncə tərzilə meydana atıldı. İnkvizisiya ilə azad fikirliliyin iki-üç əsrlik qanlı mübarizəsi nəhayət ki, elm və dinin bir birindən ayrılmasına və yeni düşüncənin doğulmasına gətirib çıxardı. Artıq Avropada xristianlıq ehkamlarından kənarda təmamiylə müstəqil elmin inkişafı başladı.

Məhz elmin dindən azad olaraq tam müstəqil içtimai hadisə kimi formalaşması, insanların dünya görüşündə ikiləşməsi və elmə münasibətlə, dinə münasibəti öz daxillərində ayrı-ayrılıqda yaşatması elmin tam inkişafı üçün meydan açan amillərdən biri oldu.

Şərqdə isə din elmə aşkar şəkildə mane olmadığı üçün din və elm hələdə birlikdə addımlayırlar. Məhz İslam dininin elmə qarşı loyallığı, liberallığı, dözümlülüyü elmin uzun əsrlər boyu dinin təsir dairəsində qalmasına imkan yaratmışdır. Dini özünə müxalif görməyən elm onun sərhədlərindən çoxda kənara çıxmaya cəhd etmirdi.

Bəli, nə qədər paradoksal görünsədə, şərqdə elmin geniş yola çıxma bilməməsinin səbəbi İslamın elmə düşmən mövqeyi deyil, əksinə, yaxşı münasibət bəsləməsi idi. Və bu yaxşı münasibət elmin dindən təmamiylə imtina edərək müstəqil öz yoluna çıxmasına imkan verməmişdir.

Elm mahiyyət etibarıyla dindən fərqli bir hadisədir. O dinə zidd deyil, sadəcə dindən fərqli bir müstəvidədir. Əslində onlar bir birinə qarşı dayanmamalıdır. Çünki onların yolu kəsişmiş, toqquşmuş. Böyük İslam filosofu Cəmaləddin Əfqani şərqdə elmi münasibətin necə yolverilməz bir məqama çatdığını vurğulayaraq yazırdı ki, dinlə bağlı tədqiqatların xüsusi elm sahəsi kimi on plana çəkilməsi və dəqiq elmlərin “ Avropa elmləri “ kimi dəyərləndirilməsi əslində müsəlman dünyasının özünü ümumbəşəri elmi tərəqqidən ayırmasına gətirib çıxardı. Belə bir tərəfli mövqe əslində orta əsrlərdə ərəb dilli təbiətşünas alimlərin dünya elminə verdiyi tövhələrdən də könüllü surətdə imtina edilməsi deməkdir”. O, qeyd edirdi ki, insanın ilk tərbiyyəsi onun dini tərbiyyəsidir, fəlsəfi dünya görüşü sonra yaranır. Cəmaləddin Əfqani yazırdı: “İslam bu gün üçün əsrlər boyu vurulmuş təhriflərdən təmizlənməlidir və xalq kütlələri həqiqi İslam ruhunda mariflənməlidir. İslam dünyada yeganə dindir ki, bütün zamanələr və

xalqlar üçündür, elmə istiqamətlənən dindir, insanın bütün təbii qabiliyyətinin inkişafı üçün imkan verən dindir.” Cəmaləddin Əfqaniyə görə İslamı dövrün tələblərinə müvafiq müasirləşdirmək zəruridir, bunsuz müsəlmanların tərəqqisi qeyri mümkündür. Cəmaləddin Əfqaninin fikirlərini inkişaf etdirən Şeyx Məhəmməd Abdo yazırdı ”Avropa öz dinini buraxan gündən inkişaf etdi, biz isə öz məzhəbimizi buraxan gündən geri qaldıq.”Sözün həqiqi mənasında Məhəmməd Abdunun söylədiyi fikirdə acı bir həqiqət vardır. Dövrümüzün islam modernist filosoflarından olan Seyd Hüseyin Nəsr də ardıcıl surətdə elm və dinin sintezi ideyasını inkişaf etdirmişdir. Burada Hüseyin Nəsr təməmiylə başqa fəlsəfi ənənələrin nümayəndələri olan mütəfəkkirlərin fikirlərinə yaxınlaşırdı. Həmin alimlər Blavatskaya, Solovyov, Aurovindo, Rerux və.s. alimlərdir. Onu da qeyd edək ki, adını sadaladığımız mütəfəkkirlər dini metafizikanın və elmi rəasionalizmin tənqidinə çalışmışdılar. Lakin həm Seyid Hüseyin Nəsr həm də onun davamçıları başa düşürdülər ki, Qərb rəasionalizminin özünün təbiəti elmin və texnikanın köməyi ilə itaətə gətirməsi kimi neqativ cəhətləri də vardır. Bu isə insanın təbiətə istehlakçı münasibəti ilə əlaqədar idi. Həmin münasibəti necə aradan qaldırmaq olar? Müsəlman filosofunun fikircə yalnız din insanı Allaha yaxınlaşdırma bilər. İslam islahatçısının mühüm xüsusiyyətlərindən biridə İslamın nə inki qərb elmi ilə həm də qərb fəlsəfəsi ilə yaxınlaşdırmaq cəhdi idi.

İndi isə elm və din arasında ziddiyyətin olub olmamasını araşdıraq. Elm ilə din arasında ziddiyyət, qarşılıqlı rəddə o zaman yaranır ki, elm öz yolundan kənara çıxaraq dinin funksiyalarını əlində cəmləşdirərək inamı əvəz etmək istəsin. Allahın varlığını və ya yoxlugunu isbat etmək iddiasına düşsün. Digər tərəfdən din də o zaman elmə qarşı çıxır ki, özünün bir inam hadisəsi olduğunu unudaraq idrak hadisəsi kimi çıxış etməyə və dünyada gedən proseslərin rəasional izahını vermək iddiasına düşsün. İstər elm istərsə də din hər biri öz sahəsi üzrə məşğul olaraq cəmiyyətin inkişafına kömək etsələr əldə olunan nəticələr daha müsbət və mütərəqqi olar. Bir sahə başqasının sahəsinə mütəxəssisləşir. Bu iki sahənin qarşılıqlı əlaqəsi isə elmin və dinin yox, fəlsəfənin problematikasına aiddir.

Bəlkə də hər iki sahə (həm din həm də elm) öz mahiyyətinə istinad etsəydilər, nə elm dinin işinə, nə də din elmin işinə qarışardı. Lakin elm və din sosial hadisəyə çevrildikdən sonra, sosial qurumların və onları təmsil edən insanların mənafeyləri, şəxsi maraqları bu qarşılıqlı yaradılmasına zəmin yaradır.

Bu prosesləri istər sosial, istərsə də qnoseoloji müstəvidə izah etmək çətin deyil. Lakin nə üçünsə hələdə müsəlman ölkələrində müəyyən ideoloqlar həyatın bütün sahələrini dinlə əvəz etməyə çalışır, dini insanın fərdi mənəviyyatından kənara çıxararaq sosiallaşdırır, siyasiləşdirir, ideologiyalaşdırırlar. Bir sözlə dini şəxsi maraqları nəminə alətə çevirirlər. Müasir cəmiyyətdə dinin ideologiyaya çevrilərək siyasətdə aparıcı rol oynadığını müşahidə edirik. Son dövrlər də İslam dinini də bu missiya ilə çıxış etdiyini görürük. (Əfqənistan, Suriya, İraqda baş verən hadisələr buna eyani misaldır). Azərbaycanda da İslam dini ilə bağlı təbliğatlar bəzən öz əsas vəzifəsindən uzaqlaşaraq ideya-siyasi yön almaya təşəbbüs göstərir. XX əsrin əvvəllərində türk ideoloqları və müsəvatçıların irəli sürdüyü “Türkçülük, İslamçılıq, Müasirlik” şüarlarının modifikasiyalarından istifadə edirlər. Və bunların hamısında “İslamçılıq”, “İslamlaşmaq” və.s mərkəzi yerlərdən birini tutur. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra xalqın sovet ideologiyasının təsiri ilə icbari yolla imtina etmiş olduğu dini dəyərləri qaytarmaq təşəbbüsü heç şübhəsiz təqdirəlayiq bir hadisədir. Həmdə nəzərə alsaq ki, İslam bizim üçün əsrlər boyu təkə əqidə deyil, həm də əxlaq, adət-ənənə, hətta düşüncə tərzinin formalaşmasının mühüm

mənbələrindən biri olub ona qayıtmaq təşəbbüsü şübhəsiz alqışlanmalıdır. Məhz buna görədir ki, Heydər Əliyev dinin mənəviyyatda rolunun artmasını ölkəmizin inkişaf strategiyasının mühüm istiqamətlərindən biri hesab edirdi. "Heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacaq və bu mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimizi quracağıq".

Bəziləri millətlə dinin müxtəlifliyinə istinad edərək bunlar arasında ancaq fərqi görməyə çalışırlar. Halbuki din millətin inkişafına müəyyən təsir göstərir. Böyük alman filosofu və tarixçisi İ.Q. Herder hələ XVIII əsrdə "Bəşər tarixinin fəlsəfəsinə dair ideyalar" adlı kitabında yazırdı ki, türklərin hətta zahiri gözəlliyinin artmasında da islam dininin böyük rolu olmuşdur. Azərbaycanda neçə əsrlərdən bəri yaşayan xalqların ümumi mənəviyyat, adət-ənənə və həyat tərzini sayəsində vahid "azərbaycanlı" adı altında birləşməsinə İslam dininin rolu az olmamışdır.

Bütün yuxarıda sadaladıqlarımız müasir Azərbaycan milli şüurunda, ictimai psixologiyasında dinin həqiqətən mühüm yerlərdən birini tutduğunu göstərir. Bəs o zaman dinin fəal siyasi və ideoloji mövqeyi nəyə görə yolverilməz hesab olunur? İlk növbədə ona görə ki, hər şey hətta ən yaxşı şey də, öz yerində qədərində olanda gözəldir.

Azərbaycan artıq öz strateji yolunu müəyyən etmişdir və psevdodini təlimlərinin dinin nüfuzundan istifadə edərək, din bayrağı altında siyasətə müdaxilə etmək təhlükəsi dövlətin ali qanunu Konsitutsiya səviyyəsində, hüquqi yolla aradan götürülmüşdür. O zaman sual olunur belə təşəbbüslərin qorxulu cəhətləri nədən ibarətdir? Qorxulu cəhət əsl dinin psevdodini təlimlərlə, ideoloji məzmunla əvəz olunması və dinin öz həqiqi miqyasından uzaqlaşmasıdır. Biz dinin ideoloji aktivliyindən, siyasi müdaxiləsindən və s. yox əksinə İslam dininin bu proseslərdə həqiqi mahiyyətinin itirilməsindən qorxuruq. Çünki sovet dövründə hər cür dinin inkar olunması insanların mənəviyyatında bir boşluq yaratmışdı və bu kommunist rejiminin uğursuzluğunun səbəblərindən biri cəmiyyət miqyasında mükəmməl ideoloji sistem yaratmaqla yanaşı, fərdi mənəvi aləmdəki boşluğa dini əvəz edə biləcək layiqli alternativ tapa bilməməsi idi. İndiki cəmiyyətdə din aşkar şəkildə inkar olunmasa da bu boşluğu həqiqi dindən kənar fanatizm, xurafat, psevdodini məzmunla doldurmaq təşəbbüsü cəmiyyətimiz və insanlarımız üçün daha ağır nəticələr verə bilər.

Bir daha xatırlatmaq istəyirik ki, dinin əsl məramı insan mənəviyyatını ulvi duyularla zənginləşdirməkdir. Dinin fərdi mənəviyyatı yaddan çıxarıb sosial qurumlar, təsisatlarla məşğul olduqda o, öz mahiyyətindən çıxır, başqa bir mahiyyət daşıyır. Bu halda insanlar yenədə həqiqi dinə möhtac qalırlar.

Artıq qərarlaşmış sosial duruma malik Qərbi ölkələrində dinin özünə məxsus yeri vardır. Dövlət dinin nisbi müstəqilliyini təmin edir, ona müəyyən muxtariyyət verir. Qərbdə dövlətin və elmin dinlə əlaqəsi çoxdan kəsildiyi halda, elə ideoloqlar meydana çıxır ki, onlar tərəqqinin səbəbini öz dinlərində başqalarının geriliyinin səbəbini onların dinində axtarırlar. Lakin bu axtarışların elmdən uzaq, ideoloji yönümü şübhəsizdir. Müasir cəmiyyətdə dinlərin ideoloji və siyasi məqsədlər üçün istifadə olunmasının qarşısı alınmalı, həm din həm də elm insanların barış içində xoşbəxt yaşamalarına xidmət etməlidir.

Müasir mənada elm ancaq intibah dövründən başlayaraq formalaşmışdır. Antik dövrdə elmi biliklərin əldə edilməsinə uyğun gələn mənəvi fəaliyyət bir tərəfdən fəlsəfə ilə, digər tərəfdən isə sənətkar əməyi ilə qırılmaz surətdə bağlı olduğundan xalis elmdən və ya tətə elmi bilikdən danışmaq çətindir. Lakin elmin mənşəyinin məhz bu iki istiqamətdə, fəlsəfə praktika ilə bağlı fəaliyyətdə axtarılması təməmiylə qanunauyğundur. Hətta ilk yaxınlaşmada müasir dövrdə

elmin esas struktur pillələrini təşkil edən nəzəri və empirik pillələrdə bu iki istiqamətin davamı kimi qiymətləndirilə bilər. Eslində isə bu pillələr yalnız elm sosial insitut kimi formalaşdıqdan sonra yeni dövrdə əmələ gəlmişdir. Elm tarixinin tədqiqi göstərir ki, elmin praktik məqsədlərə xidmət edən sistem kimi formalaşması, əsasən XVII-XVIII əsrlərə təsadüf edir. Elm dövlət miqyasında təşkil olunmuş ictimai hadisə kimi formalaşmazdan öncə də elmi fəaliyyət mövcu idi. Şərq dünyasında o zamanlar elmlə öz daxili mənəvi ehtiyaclarını ödəmək üçün məşğul olurdular. Müasir dövrlə müqayisədə orta əsrlərdə Şərqdə elmin geri qalması, sxolastika hududlarını keçə bilməməsi onun praktika ilə əlaqəsinin zəifliyindən irəli gəlir ki, bu da o dövrün umumi mənəvi atmosferi, hakim əxlaq normaları ilə izah olunmalıdır.

Orta əsrlərdə nəzəri-elmi biliklə praktik fəaliyyət arasındakı ayrılıq şərq üçün də qeyd etdiyimiz kimi səciyyəvi olmuşdur. Lakin şərqdə bu iki tərəf arasındakı münasibət daha mürəkkəb və çox cəhətli idi. Məsələn burasındadır ki, əgər o dövrün şərq edəbiyyatına, ictimai – fəlsəfi fikrinə nəzər salsaq elmin əməllə bağlılığı probleminə geniş yer verildiyini görürük.

Elmin-biliyinmi yoxsa işin-əməlinmi ilkin və əsas olması problemi o dövrdə şərq fəlsəfi fikrinin mərkəzində dayanır. İslam dinində bilik çox vaxt inamla, əqidə ilə bağlandığından ilkin bir qayda olaraq önəm biliyə verilirdi. Zira dini mövqeyə görə belə qəbul olunurdu ki, əməl fəaliyyət insanlara xas olduğu halda, elm Allahın insan qəlbinə saldığı işıqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, burada elm heçdə yalnız etiqad mənasında işlənmir. Dini ayinlərin icra edilməsi elmə yox əmələ aid edilir, lakin yenə də elm ondan yüksək tutulur. Adidə nisbətən alimə üstünlük verilir.

O dövrdə şərqdə elm –əməl alternativinin həllində ictimai fikir heç də yalnız islam dinindən çıxış etmirdi. Orta əsr alimləri elmin və əməlin dialektikasını açmaga və biliyin, elmin əhəmiyyətini və üstünlüyünü məntiqi yolla və konkret misallar, hədislər vasitəsilə isbata yetirməyə çalışırdılar. Orta əsr şərq fəlsəfəsində müdrik adamın faciəsi nadanın xoşbəxtliyindən üstün tutulurdu və deyilirdi “elm əməlsiz də faydalı ola bilər, halbuki elmsiz əməlin faydası yoxdur”. Burada biliyin, elmin təkə məhsuldar qüvvə yox, həm də sosial-mədəni sərvət olması fikiri çox gözəl ifadə olunmuşdur.

İstər orta əsr istərsədə müasir dövr şərq fəlsəfi hər bir işin elm, bilik əsasında görülməsini zəruri sayır. ƏL-Qəzali yazırdı: “Fəlsəfənin həqiqi məqsədi xoşbəxtliyə aparan yolu göstərməkdir ki, o da elm və əməlin birləşdiyi nöqtədən keçir.”

Sual oluna bilər ki, elm ilə din arasındakı əlaqənin həlli kimi mühüm bir problem orta əsr şərqində doğru düzgün həll olunmuşdursa, bəs nəyə görə sonrakı dövrlərdə Şərq ölkələri elmi-texniki tərəqqi sahəsində geri qaldılar? Nəzərə almaq lazımdır ki, əvvəla şərqdə elm, bilik dedikdə daha çox dərəcədə humanitar sahələr fiqh, əxlaq nəzəriyyəsi, didaktika və.s sahələr nəzərdə tutulurdu. “İnsansızlaşmış” dünyanın deyil insan dünyasının öyrənilməsinə üstünlük verilirdi. Məhz bu cəhət elmlə, fəlsəfə və dinin məqsədini yaxınlaşdırdığından sinkretik formalar yaranır, dini və elmi fikirlər çox vaxt fəlsəfi fikirlərdə ifadə olunurdu.

O dövrdə elm, əlbətdə müstəqil surətdə də inkişaf edir, elmi traktatlar yaranırdı. Lakin belə əsrlər də tətbiq üçün vasitələr olmadığı üçün daha çox özlüyündə dəyəərə malik olan müstəqil bir sərvət kimi qiymətləndirilirdi. Elm bir növ özü-özünün məqsədinə çevrilmişdi. Din dedikdə isə ilk növbədə insanın insani fəaliyyəti: əxlaqi keyfiyyətləri, özünü cəmiyyətdə və insanlar arasında necə aparması, davranış tərzinin özü, mövcud cəmiyyətdə qərarlaşmış olan mənəvi normalara nə dərəcədə əməl etməsi nəzərdə tutulurdu və anlayışın əhatə dairəsi məhdudlaşdırılmışdı. Şərq fəlsəfi alimi –biəməlləri ifşa edir və yalnız o adamları həqiqi

mənada müdrik hesab edirdi ki, sözü ilə əməli düz gəlsin. Elm nuru ilk növbədə alimin öz mənəvi dünyasını işıqlandırmalı, onun əməllərinə düzgün istiqamət verməlidir.

Biz yuxarıda şərq fəlsəfəsində elmə munasibətdən danışdıq indi isə inkişafın-elmin islam dininə zidd olmasını iddia edən Qərbin bir sıra mütəfəkkirlərinin fikirlərini nəzərdən keçirək və təhlil edək. Qərbin böyük ideoloqları Maks Viber, Persons onlardanda qabaq Monteskyoden başlamış demək olar hamısı Qərbin bütün uğurlarını, elmin, texnologiyanın nailiyyətlərini hamısını xristianlıqla bağlayırlar. Şərqin geri qalmasını islamla əlaqələndirirlər. İstər Parsons olsun, istər Xantinqon çox nadir adamlardan başqa hamısı eyni fikirdədirlər. Obyektiv, qərəzsiz tədqiqat göstərir ki, əslində elmə sivilizasiyaya düşmən mövqeyində hər zaman xristianlıq durmuşdur. Və əksinə dinlər arasında elmə, sivilizasiyaya müsbət münasibət bəsləyən yeganə din islam olmuşdur. Amma necə olub ki, nə qədər paradoksal olsa da məhz islam elmə müsbət yanaşmasına görə elm islamı tərk etməyib ondan ayrılmayıb.

Elmin, sivilizasiyanın xristianlıqla heç bir əlaqəsi yoxdur və bu baxımdan qərbin inkişafında, nailiyyətlərində xristianlığın rolu yerinə düşür. Onu da unutmamaq olmaz ki, xristianlıq da bütün dinlər kimi şərq hadisəsidir.

Əlbətdə biz demirik ki, şərqdə ancaq inam, qərbdə isə elm və texnologiya var. Biz bu fikiri mütləqləşdirmək fikrində deyilik. Həm şərqdə həm də qərbdə inam da var, elm də. Amma aparıcı nədir? Şərqdə rəşional məntiq düşüncə çox zaman aparıcı olmayıb. Qərbdə məntiqi təhlil üstünlük təşkil edir və münasibətlər formalaşarkən hissiyyat aparıcı olmur. İnam hadisəsi də bir növ real ictimai həyatdan ayrılmış və ancaq simvolik olaraq saxlanılmışdır. Çox təəsüf ki, qərbin bir çox ideoloqları dinin bu simvolik, hətta virtual iştirakını səbəb kimi qələmə verməyə çalışırlar.

Bizim islama yanaşmada incə bir məqama diqqət yetirməyimiz tələb olunur. Bir var islam dini şəriət kimi, həyat tərzi kimi, praktik məsələlər və rəşional məqamlar kimi, bir də var islam dini inam kimi. Bunların hər biri özü-özlüyündə fərqli yanaşmalardır. Düzdür Qurani-Kərim bunların hər birini ehtiva edir. Amma, bunları eyniləşdirmək olmaz. İslamda inamla, yəni dini mahiyyətlə yanaşı sosial məzmununda var. Diqqət yetirsək digər dinlərdə sosial məzmun bir o qədər də ön plana çıxmır. Nə sosial nə də hüquqi məqamlar demək olar ki, digər dinlərdə yoxdur.

İndi bütün vəzifəmiz bundan ibarətdir ki, dinlə elmin münasibətində iki fərqli cəhəti qarışıq salmayaq. Birinci məsələyə Qurani-Kərimin elmə münasibəti mövqeyindən yanaşdıq, ikinci nöqtəyi nəzər isə Qurani-Kərimdə elmi müddəaların olub olmaması aspektindən yanaşmaqdır. İkinci yanaşma müasir dövrdə daha aktual tədqiq olunur və Qurani-Kərimdə təbiətşünaslığa, tibbə, astranomiya, coğrafiyaya və s. elmlərə aid müddəaların axtarılıb ictimaiyyətə təqdim olunmasını göstərə bilərik. Məsələn tibb genetik sahəsində, təbiət dalgalarının əmələ gəlməsi, su dövrəni, və s. müasir dövrdə kəşf olunmuş müddəalara Quranda yer verilmişdir. Əgər elm bu haqda elm və texnologiyanın inkişaf etduyi müasir dövrdə məlumat əldə etmişdisə Qurani-Kərimdə bu haqda 1400 il öncə yazılmışdı. Bəzi alimlər Qurani-Kərimdən yeni elmi müddəaları axtarmaya cəhd edirlər. Və çoxları belə hesab edirlər ki, bununla Qurani-Kərimə hörmət gətirirlər. Əlbətdə Qurani-Kərimdə elmi müddəaların axtarılması tədqiqat baxımından dəyərli və maraqlıdır. Unutmamaq lazım deyil ki, ona dəyər verən heç də bu müddəalar deyil. Biz Qurani-Kərimdə nə qədər elmi müddəalar tapsaqda unutmamalıyıq ki, o islam dininin müqəddəs kitabıdır. İslam da bütün dinlər kimi inam üzərində qurulub. Unutmamaq lazım deyil ki, din rəşional fikir üzərində yaxud elm üzərində qurulmur. Digər tərəfdən dinin ictimai miqyası böyük olsa da heç də bu böyük kəlməsinin tərkibində bütün

insanlar daxil deyildir. Dinə inanan çox azadam tapmaq olar ki, mütləq inam mövqeyindən çıxış etsin, onu qeyri-adi bir hissiyatla, vəhy məqamında duysun. Bu özü də gərək ilahi qüdrətdən insana verilmiş olsun. Verilməyibsə bu cür insanlar istər adi insan olsun, istər alim olsun onlar hər şeyə rəşional baxımdan yanaşacaqlar. Bu tip insanlarda böyük duygu olmadığı üçün onların dinə inanması asan deyil. O zaman biz onlara inandırmaq üçün Qurani-Kərimdə olan elmi müddəaları göstərsək belə onları inandıra bilməyəcəyik. Belə ki, inanmayan şəxslərə islam dininin müqəddəs kitabı Qurani-Kərimi rəşional- elmi yolla izah etmək olar. Mövzu bu aspektdə davam etdikcə belə bir sual meydana çıxır. Biz Qurani-Kərimi dini inanc sistemindəmi izah etməliyik, yoxsa rəşional yolla elmi cəhətdən izah etməliyik,

Əlbətdə cəmiyyətdə, dünyada İslama qarşı təzyiqlər ildugu bir zamanda ola bilsin ki, biz İslam dinini rəşional-elmi cəhətdən izah etməklə onun üstün və müasir cəmiyyətin tələblərinə cavab verən modernist din olmasını sübut etmək daha asan olsun. Amma yenədə deyirik biz bunu edərkən də Qurani-Kərimin İslam dininin müqəddəs kitabı olduğunu unutmadan bu missiyanı heyata keçirməliyik. Hesab edirəm ki, islam dininin müqəddəs kitabı olan Qurani-Kərimi elmi cəhətdən əsaslandırmaqla, onun elmlə əlaqəsini açmaqla burada elədə böyük qəbahət işlətməmişik. Bəlkədə bunu bizdən yaşadığımız dövr, zaman tələb edir. Amma biz qəlbən bilməliyik ki, Qurani-Kərimə məhz buna görə inanmırıq, İslamın onun müqəddəs kitabının əvəz edilməz olduğunu sübut etmək üçün sadəcə bu yoldan istifadə edirik. Bizim hər birimiz isə, bundan aılı olmayaraq ilkin bir şərt kimi mütləq mövqedən çıxış edərək inanırıq. Yəni həqiqi inam elmi müddəalar və rəşional idrak üzərində qurula bilməz.

Elm və din. Bu mövzuda davam edərkən bu iki anlayışın metodologiyaları arasındakı fərqli cəhətləridə qeyd etmək lazımdır. Elm yeni biliklərin qazanılmasına doğru yönəlib. Elmi biliklərin həddi yoxdur. Elm zaman boyunca inkişaf edir və onun inkişafı əvvəlki nəzəriyyələri daha da təkmilləşdirir və dəyişir. Din köhnədən yazılmışların qorunub saxlanılmasına yönəlib. Din zaman boyunca şəklini dəyişməməyə çalışır və əgər bu gün biz dində və onun rituallarında dəyişən bir şey görürüksə bu dinin yox, cəmiyyətin, elmin köməyi ilə dəyişməsinin məhsuludur. Sadəcə din bu günümüzə ayaqlaşmayan bəzi rituallardan elmin və elmin və tərəqqinin qarşısını almaz təsiri altında ya əl çəkməli olur, ya da onları modifikasiya etməli olur. Özü özbaşına isə tərəqqi etmir, dəyişmir, məhdudlugundan çıxır. İmansız elmə yetişmək olmaz, elmsiz Allaha. İman elmdir, elmdə iman. Əslində elm dini öyrənir. Elmlə din ahəng bərabər inkişaf etsələr həm elm həm də din insanlara və cəmiyyətə daha faydalı olar. Din elmə arxalanmasa o din insanları cəhalətə aparacaq. Elm də dinə arxalanmasa o elm insanları fəlakətə düçar edəcək (Xirosima, Naqasaka, Vyetnam və.s). Elmin dinə çox ehtiyacı var. Çünki din tərbiyyə və hidayət verir. Doğru elm böyük kəşflər yaradır, lakin əgər insan ilahi və ruhani tərbiyyədən uzaqdırsa, o öz elmini məhvedici məqsədlərə yönəldəcək. Din insanların birliyi, əmin-amanlığı və rifahı üçündür. Elmi də Dini də yaradan sonsuz elm sahibi Allahdır. Elmin inkişaf etməsi, dəyişməsi isə ondan qaynaqlanır ki, insanlar kainatı və Allahın yaratdıqlarını anlamaq üçün təcrübələr aparır dinin isə dəyişməyə ehtiyacı yoxdur.

Əslində diqqət yetirsək elmin bütün fundamenti məntiq üzərində qurulmayıb. Məsələn, məntiqlə qurulan sistemlər var, induktiv metodlarla qurulan sistemlər var. Bütün aksiomatik sistemlər, aksiomatika inam üzərində qurulub. Məsələn haradan müəyyən olunub ki, paralel kəsişmir, və.s. Bunların hər biri inam üzərində qurulub. Elm inamsız keçinə bilməz. Yəni xalis məntiq üzərində elmin özünüdə qurmaq mümkün deyil. Böyük həqiqətlər kəşf məqamında açılır. İlahi bilgilər isə vəhy ilə verilir. Vəhy məqamı kəşf məqamından daha yüksəkdir.

Bu bir həqiqətdir ki, inamla elmin münasibəti çox mürəkkəbdir. Biz bu məsələni ancaq müəyyən aspektlərdə nəzərdən keçiririk. Gerçəkliyin rəşianal elmi analizinə din heç bir məhdudiyət qoymur. Ən doğru yol budur ki, dinlə elim, inamla idrak ayrılınsın. Bunlar bir birinə qarışmadan müstəqil sahələr kimi inkişaf etsinlər. Dinlə elim nəinki qarşılaşdırılmamalı, həm də eyniləşdirilməməlidir. Eyniləşdirmək qarşılaşdırmadan daha böyük qəbahətdir. Dinlə elimin qarşıdurması hər zaman cəmiyyətə və insanlara ziyanlı olub. Əgər islamın elimin inkişafına ləngidici təsiri olubsa bu ona görə baş verib ki, islamla elimi eyniləşdiriblər. İslamın elmə münasibəti iki cür şərh olunur. Birincisi bizim başa düşdüyümüz mənada elm. İkincisi isə dini kitab mənasında elm. Doğrudur yuxarıda sadaladıq kimi islamda kifayət qədər dəlillər var ki, elm məhz birinci mənada qəbul edilməlidir. Bəli Qurani-Kərimdə rəşianal yozumlu elmi fikirlərə istənilən qədər rast gəlinir. Onların bir qismi sonradan elmin inkişafı nəticəsində öz təsdiqini tapıb ama onlar Qurani-Kərimin mahiyyəti deyil. Bu sadəcə islam dininə, Qurani-Kərimə elmi yanaşmadır. Ümumiyyətlə İslam dinin elmə münasibətindən danışarkən həm elmin həm də dinin kəsişmədiyini qeyd etmək lazımdır. Bəzən dini və elmi qarşı qarşıya qoyurlarki, buda düzgün deyil. Unutmaq lazımdır deyilki, həm elmin həm də dinin insan həyatında rolu müxtəlifdir. Biz dini dəyərləndirərək elimdən imtina, o cümlədən elmi qiymətləndirərək dindən imtina edə bilmərik. Elm tərəfindən dini arqumentlərin düzgünlüyü sübut olunmuş, din tərəfindən elmə yüksək qiymət verilmişdir (söhbət islam dinindən gedir). Bunlar heç biri özü – özlüyündə biri digərini inkar etmir. Elm nədir? Elmin dediyi mütləq həqiqətdirmi? Bu sualların cavabını Oqsut Kontun irəli sürdüyü pozitivizm nəzəriyyəsi və Karl Poperin onun ideyalarını inkişaf etdirməsiylə cavab verib. Cavab belədir. Xeyir elmin dediyi mütləq həqiqət deyil. Elm faktların toplanması sistemləşdirilməsi və buna əsaslanaraq müxtəlif nəzəriyyələrin irəli sürülməsidir. Elm hecneyi sübut etmir. Məsələn təkamül təlimi, nisbilik nəzəriyyəsi, kainatın yaradılması, biq bank modeli, kvant mexanikası, termodinamika və.s. bunların heç biri sübut olunmayıb oluna bilməz. Süqut anlayışı yalnız ideal riyazi modellərə aiddir. Real həyatda hecnəyi sübut etmək mümkün deyil. Çünki nəzəriyyə universaldır, eksperimentlər isə həmişə məhduddur. Sual oluna bilər əgər hecnə sübut olunmursa biz onlara niyə inanırıq? Cavab çox sadədir. Biz onların necə işlədiyini hər gün görürük. Bu isə elmə etibar artırır. Ama sübuta yetirmir. Bundan başqa Poperə görə hansısa nəzəriyyənin və ya fərziyyənin elmi sayıla bilməməsinin vacib kriteriyalarından biri budur ki, onun əksini yoxlamaq mümkün olsun. Belə deyisə o elmi sayıla bilməz. Çünki elm empirik faktların və eksperimentlərin üstündə qurulan tərəkür sistemidir. Ele bu məqamda elmlə dinin arasındakı sərhədə gəlib çıxdıq. Təcrübədə yoxlanılması mümkün olmayan heç bir şey elm deyil. Ona görə də məsələn Allahın varlığı elmi yolla nə təsdiq, nə də inkar edilə bilməz. Çünki bu istiqamətdə heç bir təcrübə aparmaq mümkün deyil. Eləcə də dünyanın necə kim tərəfindən yaradılması və ya yaradılmaması zaman nədir, məkan nədir kimi suallara elm heç vaxt cavab verə bilməyəcək. bunlar nəinki elmi nəzəriyyə heç elmi fərziyyədə ola bilməz – çünki onları yoxlamaq elmin sərhədləri xaricindədir. Inam (din) isə əksinə - təcrübədə yoxlanıla bilməyən hallara aiddir. Çünki eksperimentə qaydada təsdiq ya təkzib olunan ideyaları qəbul etmək üçün artıq inam tələb olunmur. Burdanda aydın olur ki, elm və din heç bir zaman kəsişə bilməz, onlar tamamilə ayrı-ayrı sferalarda mövcuddurlar. Həm dini həm elmi bir sferaya yerləşdirmək cəhdi tarixən çox olub və qərəzli məqsədlərə xidmət edib. Xristian dini bu mərhələni yaşayıb (məsələn kilsonin gepsentirizm nəzəriyyəsinə müdafiə etməsi və sairə) və bundan qurtulmağı bacarıb. İslamda isə bu hələ indi baş verir. Tipik misal kimi Harun Yəhya təxəllüsü ilə yazan

türk islam alimi Adnan Oktarın kitablarını misal göstərmək olar. O iddia edir: “Təkamül təlimi çürüdü” yəni doğru olmadığı isbat olundu. Bu mümkün deyil. Nəzəriyyənin yalnız olması isbat oluna bilməz çünki onun doğruluğunda heç kim isbat etməyib. Doğruluğu isbat olunsaydı o nəzəriyyə yox qanun olardı. Nəzəriyyə onun üçün mövcuddurki, təbiətdə və cəmiyyətdə müşahidə olunan hansısa halı izah etsin. Əsaslı olaraq təkamül nəzəriyyəsi təbiətdəki canlıların niyə çox növlü olmasını izah edir və növlərin yaranmasının gizli mexanizmini göstərir. Bu mexanizmi (irsiyyət, mutasiya, təbii seçim) təsdiqləyən və təkzibləyən eksperimentlər aparmaq mümkün olduğu üçün təkamül təlimi fərziyyə yox məhz nəzəriyyə sayılır. Onun eləcə də bütün nəzəriyyələri “ləğv etməyin” yalnız bir yolu var: siz fərqli bir nəzəriyyə irəli sürəcəksiniz və əgər bu daha yaxşı “işləsə” zaman özü o birini sıradan çıxaracaq. Nəzəriyyənin doğru olmadığını sübut etmək olmaz yalnız “rəqib” nəzəriyyə irəli sürmək olar. Axı növlərin müxtəlifliyini izah edən başqa nəzəriyyə yoxdur. Demək, təkamül təlimin xeyli “ağ ləkələrin” varlığına baxmayaraq o yaşamağa məhkumdur və bunun dinə heç bir dəxli yoxdur. Allah insanı gildən yaradıb fikri işə elmi qaydada (yəni eksperimentlərlə) nə təsdiq nə də təkzib edilə bilinmədiyi üçün elmi fərziyyə sayıla bilməz. amma elmin təsdiqləmədiyi təst idyalarada inanmaq olar. Qeyd etdiyimiz kimi elm mütləq həqiqət yox, yalnız empirik faktların sistemləşdirilməsidir. Din isə heç bir zaman empirik ola bilməz (olsa artıq inam deyil faktdır) . və bütün yuxarıda qeyd etdiklərimizdən çıxış edərək deyə bilərik ki, nə elm nə də din heç bir zaman kəsişmir. Həm elm həm də din mahiyyət etibarilə fərqli hadisələrdir. Əslində din (İslam) elmə qarşı dayanmır çünki onun yolu elmlə kəsişmir. Din (İslam dini) insanın məqsədini, həyatın mənasını bilavasitə insanlara təlqin edir. Dini dəyərlərin isbatına ehtiyacı yoxdur. Burada həqiqət hissi təcrübə, məntiqi təfəkkür və ya bədii obraz vasitəsilə deyil, qəbin nuru mənəvi işıqlanma ilə açılır.

Fəşəfə ilə dinin məqsədi eynidir. amma birinci idrak ,ikinci isə inam üzərində qərar tutub. Məhəmməd İqbal yazır: “ Din qətiyyətlə qəbul edildiyi və tam mənası ilə qavrandığı təqdirdə xarakter və mənliliyi bütövlükdə dəyişirə biləcək həqiqətlər sistemidir”. Türk tədqiqatçısı professor Murtuza Korlaelçi alman filosofu Hegelə istinadən yazır.” Din var olmaq üçün fəlsəfəyə möhtac deyildir”. Fəqət Hegelin dediyi kimi fəlsəfə ruhu bilgi ilə, dini həqiqəti zəka ilə uzlaşdırmaq üçün özünü dinə qatmaga məcburdur. Çünki din insanın bilavasitə mahiyyətini, həyatının mənasını ifadə edir.

Hələ 1950-ci ildə məşhur İslam alimi Ərəb Humanitar Elmlər və Ədəbiyyat akademiyasının üzvü, Abu-Al-Hasan Ali Nadvi “Müsəlmanlar İslamda ayrı düşməsinin nəticəsində dünya nələr itirdi?” adlı kitab yazmışdır. Müəllif bu kitabında İslamın dünya tarixinə əvəzsiz tövhlərin verdiyini, amma müsəlmanların islamdan təcridə dönməsi nəticəsində nəinki müsəlman dünyasının bütövlükdə dünyanın çox şeyi itirdiyini qeyd edir. Briffolt “İnsanın formalaşması” adlı kitabında yazırdı: “İslam mədəniyyətinin müasir dünyada ən böyük hədiyyəsi elmdir. Avropanın inkişafında İslam mədəniyyətinin və elmin həlledici təsirini görmədiyimiz heç bir pillə yoxdur”. Dekart bu barədə belə söyləyir: “Etiraf etmək lazımdır ki, Avropada yayılan təbiət elmlərinin hamısı Quranın göstərişlərindən bəhrələnmişdir. Biz Avropalılar müsəlmanlara borcluyuq, həqiqətdə Avropa bu cəhətdən İslamın bir şəhəri sayılır.” İslam dininin elmə münasibəti mövzusunda Məhəmməd peyğənbərin bu sözləriylə yekunlaşdırmaq istərdik” Elm Allahın yer üzünə qoyduğu əmanət alimlər isə Allah elminin əmanətdarlarıdır. Hər kəs öz elminə əməl etsə, həqiqətdə əmanəti layiqincə sahibinə qaytarmış olar.”

Ədəbiyyat siyahısı:

1. www.Islam və elm
2. www.İqbal.com İslam və elm
3. www.Müslüm.com İslam və elm
4. Ziya Bünyadov “Dinlər təriqətlər, məzhəblər” Bakı, 2007
5. Zakir Məmədov “Şərqi fəlsəfəsi İIX-XII əsrlər” Bakı “2006
6. Səlahəddin Xəlilov “Şərqi və Qərbi Ümumbəşəri ideallara doğru” Bakı 2006
7. Səlahəddin Xəlilov “Mənəviyyat fəlsəfəsi” Bakı 2007
8. Ağayar Şükürov “Şərqi fəlsəfəsi və filosofları” Bakı 2005
9. Böyük İslam Ansiklopediyası: İstanbul, TDV yarımları, 1988
10. Nauka v Reliqii Rambler.com
11. Şamil Allutdinov. “İslam v vaprosax I otvetax” Moskva Nauka 2006
12. O.Q.İ.N.O. Qudratovı “Mirovie reliqii islam” Moskva, Sank Peterburq, 2006

5E MODELLİ STEM EĞİTİMİNİN ORTAOKUL 6.SINIF ÖĞRENCİLERİNİN FEN BİLİMLERİ AKADEMİK BAŞARILARINA ETKİSİ

Sevim Çetin

Milli Eğitim Bakanlığı

- <https://orcid.org/0000-0002-1277-7963>

Renan ŞEKER

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

- <https://orcid.org/0000-0003-0953-1177>

ÖZET

Bu araştırma da 6.sınıf öğrencilerinin “Vücudumuzdaki Sistemler” ünitesi “Destek ve Hareket” konusunda 5E modelli STEM uygulamalarıyla anlatılan fen bilimleri dersinin 6. Sınıf öğrencilerinin akademik başarıları üzerine etkisi ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Konya il merkezinde bulunan bir orta okulda 2 sınıfta eğitim gören 6.sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma deseni olarak ise yarı deneysel desen kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen güvenilirlik katsayısı (KR-20) 0.89 olan “Vücudumuzdaki Sistemler Başarı Testi” 5 hafta sürecek ünitenin başında ön test, ünitenin sonunda son test ve son testten 6 hafta sonra hatırlama testi olarak kullanılmıştır. Örneklem sayısı 30’un altında olduğu için verilerin normal dağılım durumuna bakmak için SPSS paket programı yardımıyla normallik testleri yapılmıştır. Test sonucunda verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,5 ila -1,5 arasında olması, Shapiro-Wilk testinde ise p değerlerinin 0,05 ten büyük olması neticesinde verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilerek verilerin analizi SPSS paket programı kullanılarak parametrik testlerden bağımsız örneklem t testi ile yapılmıştır. Yapılan t testi analiz sonuçlarına göre, 5E modelli STEM eğitimi uygulamaları ile işlenen fen bilimleri dersinin akademik başarılarının anlamlı düzeyde ($p<0,05$) yüksek olduğu görülmüştür. STEM eğitimi ile fen dersinin işlendiği grubun hatırlama testi ile son test arasında, geleneksel öğretim yöntemiyle fen dersinin işlendiği gruba göre anlamlı ($p<0,05$) bir fark oluşmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, fen bilimleri dersinin 5E modelli STEM eğitimi ile işlenmesinin hem akademik başarı üzerine hem de öğrenilen bilgilerin hatırlanmasında diğer bir deyişle bilgilerin kalıcılığında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: 5E Modelli STEM Eğitimi, Fen Eğitimi, Vücudumuzdaki Sistemler

Not: Aynı adlı Yüksek Lisans Tezinden Üretilmiştir.

FEN BİLGİSİ EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ FEN BİLGİSİNE YÖNELİK MOTİVASYONLARININ, ÖZ-DÜZENLEMELERİNİN, TUTUMLARININ VE TEKNOLOJİYE YÖNELİK TUTUMLARININ BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Fatma Nur ÖRÜCÜ

Milli Eğitim Bakanlığı

- <https://orcid.org/0000-0001-7860-1744>

Renan ŞEKER

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

- <https://orcid.org/0000-0003-0953-1177>

ÖZET

Bu araştırma; Fen Bilimleri öğretmen adaylarının fen bilimlerine yönelik motivasyonlarına, öz-düzenlemelerine, fen bilgisine ve teknolojiye yönelik tutumlarına bazı demografik değişkenlerin (cinsiyet, mezun olunan lise türü, sınıf düzeyi, aile gelir düzeyi, anne-baba eğitim durumu, bilgisayar ve internete sahip olma) etkileri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca Genel Ağırlıklı Not Ortalamasının (GANO) etkileri de incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği programında okuyan 72 birinci, 77 ikinci, 66 üçüncü ve 61 dördüncü sınıf öğrencisi olmak üzere toplam 276 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veri toplamada güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,94$ olan “Fen Bilimlerine Yönelik Motivasyon ve Öz Düzenleme Anketi“, Fen Bilgisine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla da güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,86$ olan “Fen Bilgisi Alanına Karşı Tutum Anketi” ve teknolojiye yönelik tutumlarını belirlemek için de güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,91$ olan “Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonunda sınıf düzeyleri arasında öğrencilerin fen bilimlerine yönelik motivasyonları, öz-düzenlemeleri, fen bilgisine yönelik tutumları ve teknolojiye yönelik tutumları üst sınıflar lehine anlamlı fark göstermektedir ($p<0,05$). Ailenin aylık geliri ve annelerinin eğitim düzeyleri ile teknolojiye yönelik tutumları arasında benzer bir artış görülmüştür ($p<0,05$). Öğrencilerin GANO puanları arttıkça fen bilimlerine yönelik öz-düzenlemelerinde ve fen bilgisine yönelik tutumlarında da artış olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın öğretmen adaylarının cinsiyet, mezun oldukları lise türü, babalarının eğitim düzeyi, bilgisayara ve internet bağlantısına sahip olma değişkenleri açısından fen bilimlerine yönelik motivasyonları, öz-düzenlemeleri, fen bilgisine yönelik tutumları ve teknolojiye yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Anahtar kelimeler: Fen eğitimi, teknoloji, motivasyon, öz-düzenleme, tutum, fen bilgisi öğretmen adayı.

Not: Aynı adlı Yüksek Lisans Tezinden Üretilmiştir.

CUMHURİYET'İN TEMEL TAŞLARINDAN BİRİSİ: SİNOLOJİ BÖLÜMÜ

Arş. Gör. Özgür Bayraktar

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Özet

Ulus devletler her daim kendilerini meşrulaştırmaya ve egemenliklerinin kaynağının çok köklü ve eski bir ulusa dayandığını ispat etmeye, yönettikleri halkı da bu duruma inandırmaya çalışmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde 1923 yılında ilk kurulduğunda büyük zorluklar içinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti de benzer bir süreçten geçmiştir. Genç Cumhuriyet, köklerini sağlamlaştırmak amacıyla yeni bir ulus bilinci yaratmayı hedeflemiştir. İslam yerine ulus temelli, Türklük temelli bir kimlik oluşturmaya çabalayan Cumhuriyet yönetimi bu gaye doğrultusunda pek çok önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Bunlardan en önemlilerinden birisi başkentini İstanbul'dan Ankara'ya taşınması ve yeni başkentte 1935 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin (DTCF) kurulmasıdır. Türklüğün kökenlerinin Osmanlı'dan, İslamiyet'ten de öncesine dayandığını ön plana çıkarmayı hedefleyen Cumhuriyet yönetimi bu nedenle bu fakülteye ve özellikle de Sinoloji bölümüne büyük değer atfetmiştir. Zira Türklerin Orta Asya tarihini araştırılması ve ulus inşası sürecinde bu dönemin vurgulanması için Çin kaynaklarının incelenmesi ve bu incelemeleri yürütecek Çince bilen eleman yetiştirilmesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında oldukça büyük önem arz etmiştir. Türklerin Orta Asya'daki tarihi öne çıktıkça Cumhuriyet'in, Türklüğün Osmanlı döneminden ibaret olmadığı ve İslamiyet öncesinde de güçlü bir şekilde var olduğu tezi kuvvetlenmiştir. Bu çalışmada, Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşturulmaya çalışılan ulus bilinci ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Sinoloji bölümünün bu doğrultuda oynadığı önemli rol incelenmiştir.

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Çince, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF), Orta Asya, Sinoloji, Türklüğün İnşası

One of the keystones of the Republic: Department of Sinology

Abstract

Nation-states have always tried to legitimize themselves, to prove that the source of their sovereignty is rooted in a deep-rooted and ancient nation, and to convince the people they rule in this situation. The Republic of Turkey, which was in great difficulties when it was first established in 1923 under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, went through a similar process. The Republic of Turkey, aimed to create a new national consciousness in order to consolidate its roots. The Republican administration, which strives to create a nation-based, Turkish-based identity instead of Islam, has carried out many important reforms in line with this goal. One of the most important of these is the relocation of the capital from Istanbul to Ankara and the establishment of the Faculty of Language, History and Geography in the new capital in 1935. The Republican administration, which tries to highlight that the origins of Turkishness predate the Ottoman Empire and even before Islam, has therefore attached great

importance to this faculty and especially to the Sinology department. Because researching the history of the Turks in the Central Asian stage had a great importance in this period for the Republican administration. And training Chinese-speaking staff for examining the Chinese resources to emphasize the history of the Turks in the Central Asian during the nation-building period, were of great importance also. As the history of the Turks in Central Asia came to the fore, the thesis of the Republic that Turkishness did not consist only of the Ottoman period and that it existed strongly before Islam became stronger. In this study, the national consciousness that was tried to be created in the first years of the Republic and the important role played by the Sinology department were examined.

Keywords: Republic, Faculty of Language, History and Geography, Chinese, Sinology, the Construction of Turkish Identity

1. Giriş

Her ulus devletin yaptığı gibi Türkiye Cumhuriyeti de 1923 yılında ilk kurulduğunda sağlam bir zemine oturmayı amaçlamış, bunun için Türklük bilincine dayalı bir ulus inşa etmeyi hedeflemiştir. Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde temelleri atılan yeni rejimin ulus inşa etme sürecine ek olarak önünde çözülmeyi bekleyen pek çok mesele bulunmaktaydı. Bunlardan birisi ekonomik durumdaki sıkıntılardır. Balkan Savaşları, 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi ardı ardına pek çok savaş geçirmiş olan ülkede ekonomik dar boğazın yanı sıra nüfus problemi de görülmekteydi. Uzun yıllar süren savaşlarda hem maddi kayıp hem de pek çok can kaybı yaşanmış, adeta Osmanlı Devleti'nden iflas eden bir devlet teslim alınmıştır (Boratav, 2019: 74-91; Coşkun, 2003: 72). Genç Cumhuriyet bu sorunların üstesinden gelmeye çalışırken aynı zamanda modern, yüzü Batı'ya dönük olan seküler bir toplum da oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda hukuki düzenlemelere ek olarak eğitim alanında da bazı adımlar atılmıştır. Eğitim yoluyla, İslam'ı değil Türklüğü temel alan bir ulus inşa edilirken Türklüğün, Osmanlı'dan ve İslamiyet'ten de önce var olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle yeni yönetim kadroları Orta Asya'daki Türk tarihini öne çıkarmayı hedeflemiştir. Orta Asya dönemindeki Türk tarihinin öğrenilebilmesi için en önemli ve en zengin kaynaklar ise Çin kaynakları olduğu için bunları okuyabilecek, Çince bilen eleman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebepten Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Sinoloji bölümünün kurulması kararlaştırılmıştır. Bu çalışmada, Cumhuriyet'in inşa etmeye çalıştığı ulus bilinci ve bu doğrultuda Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Sinoloji bölümünün kuruluşu ve ulus inşası sürecinde oynadığı önemli rol incelenmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada ilk önce Cumhuriyetin kuruluşu ve ardından yeni rejimin meşruiyet ihtiyacı için Türklük bilincinin oluşturulması araştırılmıştır. Daha sonra yüzlerce yıl boyunca kendisini mensubu olduğu din üzerinden tanımlayan halkın ulus kimliğini benimsemesi için yapılan uğraşlar ele alınmıştır. Türklük bilincinin geniş kitlelerce kabul edilmesi için en çok ağırlık verilen alanlardan birisi olan eğitim alanındaki girişimler ve bu alanda 1933 yılında yapılan Üniversite Reformu incelendikten sonra bu reformun devamı niteliğinde olan 1935'te Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması konu edilmiştir. Cumhuriyet yönetimi özellikle de bizzat Atatürk, Darülfünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürüldüğü 1933 yılının ardından 1935 yılında Ankara'da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne büyük önem vermiştir. Bu fakültede açılan Sinoloji Bölümü, Türklüğün ne kadar köklü bir tarihinin var olduğunu ve ne kadar güçlü olduğunu hem halka hem de Batı'ya ispat etmek için Türklerin Orta Asya tarihinin araştırılması hususunda önemli rol oynamıştır. Çalışmada, Sinoloji Bölümünün ve 1937-1948

yılları arasında bölümde görev alan, Prof. Dr. Wolfram Eberhard başta olmak üzere bölümün ilk öğretim üyelerinin ulus inşası sürecine etkileri ele alınmıştır. Çalışmanın ulus inşası ve Sinoloji Bölümünün bu süreçteki rolü literatürüne katkı sunacağı beklenmektedir

2. Cumhuriyet'in Kuruluşu ve Ulus İnşası

600 yıl boyunca yaşamış ve bir dönem üç kıtada birden hüküm sürmüş Osmanlı'nın ardından 1923 yılında Anadolu'da kurulan Cumhuriyet, varlığını devam ettirebilmek amacıyla bir ulus inşa etmeye çalışmıştır. Yeni rejim meşruluğunu “Egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir!” parolasındaki millettten almaktaydı. Fakat genç Cumhuriyet, söz konusu “milletin” içini doldurmak zorundaydı. Zira Atatürk her ne kadar karizmatik bir lider olsa da sistemin kendisine ya da herhangi bir bireye bağlı olmasını istememiştir. Yeni rejimin Türklük zemini üzerine oturtulması hedeflenmiştir. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türklüğü ön plana çıkaran söylemler kullanılmıştır. Bu bağlamda, “Türk milleti cesurdur, çalışkandır.” gibi Türklüğü övücü sözler bu dönemde sıklıkla sarf edilmiştir. Aynı zamanda Cumhuriyet'in 10. yılına özel yazılan marştaki “10 yılda 15 milyon genç yarattık” dizesi de tesadüf olarak seçilmemiştir.

Ulus inşası sadece Türkiye Cumhuriyeti'ne özgü bir girişim olmamıştır. Ulus devletlerin ortaya çıkması ile başlayan ve özellikle de 1789'daki Fransız Devriminden sonra hız kazanan ulus inşası tüm modern devletlerde görülmüştür. Bu bağlamda ulus devletler, halkın geçmişte olduğu gibi feodal beye, krala, padişaha ya da sultana değil ulusa bağlı olmasını hedeflemişlerdir (Arslan, 2012: 366). Ulus devletler ile birlikte devlet örgütlenmesi modeli ve devletin egemenliğinin kaynağı hanedana ya da Kiliseye değil halka dayandırılmaya başlamıştır (Aydın, 2018: 230). Bu sebeple ulus devletler meşruiyetlerini sağlayabilmek, iktidarlarını daim kılabilme adına ulus kavramını icat etmişler ve bu kavramın içini çeşitli şekillerde doldurmaya çalışmışlardır. Bu icat o kadar güçlü olmuştur ve kitleleri etkisi altına alabilmiştir ki genç erkekler “vatan, millet ve bayrak” uğruna aileleri, evlerini geride bırakarak “düşmana karşı” savaşa gönüllü olarak katılmış ve hatta hayatlarını feda etmişlerdir (Deutsch, 1961: 494). Eric Hobsbawm (2006: 306-310) daha önce var olmayan millet kavramının ulus devletler tarafından inşa edilmesini ve bu terime çeşitli içerikler yüklenmesini “geleneğin icadı” olarak yorumlar. Ulus bilinci oluşturulurken bayrak, sembol, marş ve bayram gibi çeşitli milli unsur icat edilir (Tilly, 2005: 42). Söz konusu icat edilmiş geleneklerden birisi de 1880 yılında icat edilmiş olan Bastille Günüdür. Coşkulu biçimde kutlanan bu gün ile 1789 Devriminin Fransız ulusunun doğuşu olduğunu tasdik edilmiştir (Hobsbawm, 2006: 315). Benedict Anderson (2011: 20) da milletlerin birer “hayali cemaatler” olduğunu öne sürer. Çünkü bir ulusun üyesi diğer üyelerin hepsini birebir tanıyaması da, sanki küçük bir cemaatymişçesine onlara karşı bir bağ ve sorumluluk hisseder ve onların da böyle hissettiğini hayal eder.

Ulus inşasında en önemli araçlardan birisi kuşkusuz eğitim olmuştur. Bu sayede resmî ideoloji doğrultusunda halk küçük yaşlardan itibaren ulus bilinciyle homojen bir şekilde yoğrulmaya çabalanmıştır. Yaygın zorunlu eğitim sayesinde ülkenin en uzak coğrafyalarındaki çocuklar bile ortak amaçlara sahip yurttaş kimliği kazanmıştır (Schnapper, 1995: 141). Toplumu ortak idealler çerçevesinde örgütlemek için merkezi ve zorunlu eğitim ulus devletler açısından çok önemli olmuştur (Roger, 2008: 24). Okullar, ulusun inşa edildiği yer iken öğretmenler de bu inşaatı yapan ustalar olmuştur. Bu durum 1789 Devriminden sonra ilkökul öğretmenlerinin ders veren anlamına gelen “rejan” yerine kurmak eyleminden gelen “enstitütör” kelimesinin tercih edilmesinde bariz bir biçimde görülebilir (Coşkun vd., 2010: 15). Gellner de (2008: 112) feodal devletteki celladın yerini modern ulus devletlerde profesörlerin aldığını belirtmiştir. Türk kimliğini esas alan Türkiye Cumhuriyeti'nde de benzer durum söz konusu olmuş,

Cumhuriyet'in ilk yıllarında her kademedeki eğitime büyük önem verilmiştir. İnsanların kendisini Türk olarak tanıtmalarını sağlamak zorlu bir süreç olmuştur. Zira bireylerin kendini dinleri üzerinden tanımladığı Osmanlı döneminde “Türk” ifadesi epeyce uzun bir dönem göçmen Türkmenleri küçümseme amacıyla, “görgüsüz, cahil” anlamında kullanılmıştır (Lewis, 2008: 4). 1923'ten itibaren ülkede birlik sağlama ve rejimin temellerini sağlamlaştırmak için eğitim ve kültür alanında adeta bir seferberlik havası oluşturulmuştur (Türkmenoğlu, 2007: 164). Cumhuriyet'in ilk yıllarında rejim kadroları, devletin ekonomik temelleri için sarf edilenden daha çok enerjiyi yeni bir ulus bilinci oluşturmaya, geçmişte küçük görülen Türklük kimliğinin benimsenmesine harcamıştır (Aydın, 1993: 226). Söz konusu dönemin en ileri medeniyeti olarak kabul edilen Batı Medeniyetini rehber edinen, akılcılığa dayalı, din etkisinden kurtarılmış, laik bir eğitim sistemi yaratılmaya çaba verilmiştir (Erdem, 2017: 110). Bu doğrultuda Cumhuriyet'in ilanından henüz bir sene sonra 1924 yılında yurtdışından uzmanlar çağrılmış ve yeni rejimin eğitim sisteminin planı yapılmaya, raporlar hazırlanmaya başlanmıştır (Aktaş, 2010: 76). Bu raporlarda ülkedeki halkın %80'den fazlasının köylerde yaşamasına vurgu yapılmış ve köylülerin ihtiyacına yönelik bir sistem oluşturulması fikri ön plana çıkmıştır (Aydın, 2007: 49-50). 1930'lu yıllar boyunca detaylı ve uzun araştırmalar ile dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un büyük uğraşları sonucunda Nisan 1940'da köy okullarına öğretmen yetiştirmeyi amaçlayan Köy Enstitüleri kurulmaya başlamıştır (Kaplan, 2002: 64). 30'lu yıllarda Cumhuriyet'in ideallerini, fikirlerini köylere götürme ve buradaki halka benimsetme çabalarının yanı sıra eğitim alanında büyük önem taşıyan bir hadise daha cereyan etmiştir: 1933 Üniversite Reformu.

3. 1933 Üniversite Reformu, Sinoloji Bölümü ve İlk Öğretim Üyeleri

1923 yılında kurulan yeni rejim, ideolojik temellerini kurmaya çalışırken Almanya'da 1933'te Nazilerin iktidara gelmesi Türkiye'deki eğitim sistemini oldukça yakından etkilemiştir. Nazi muhalifi olan ya da Yahudi kimliğine sahip olan bilim insanları hızla Almanya'dan kaçmaya çalışmıştır. Bu dönemde Philipp Schwartz liderliğindeki bir grup akademisyen Türkiye'de yaşama ve akademiye görev alma koşullarını öğrenmek amacıyla çeşitli bağlantılar kurmaya başlamıştır (Schwartz, 2003: 10). Tam da bu dönemde Cumhuriyet'in kadroları modern bürokratlar yetiştirecek bir üniversite reformu planlamaktaydı. Dolayısıyla sürgündeki Alman akademisyenler, Türkiye için oldukça değerli olarak görülmüştür. Böylece Nazi iktidarından kaçan Alman bilim insanları, Türkiye'deki 1933 Üniversite Reformu'nda aktif rol almış, Darülfünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesinden sonra bu akademisyenler de üniversite kadrosuna dâhil edilmiştir (Arslan, 2013: 43).

Darülfünun'da daha önce görev yapmakta olan 240 öğretim elemanından 157'sinin kadro dışı bırakıldığı (Lök-Erten, 2002: 542) reformun en önde gelen amaçlarından birisi Cumhuriyet'in ideolojisini halka aktaracak öncü bürokrat kadroları yetiştirecek bir sistem kurmak olmuştur (Söğütü, 2004: 123-125). Althusser'in (2014: 50) de belirttiği gibi üniversite, devletin ideolojik aygıtlarının en önemlilerinden birisidir. Cumhuriyet'in aydın bürokratları da devrim ideolojisinin topluma yayılmadığı ve benimsetilmediği sürece inkılâbın uzun ömürlü olmayacağını bildikleri için Darülfünun'u ideolojik bir aygıtla çevirmek istemişlerdir (Söğütü, 2004: 123, 124). Darülfünun, sık sık resmi ideolojiye beklenen desteği vermemesi nedeniyle eleştirilmiş (Akbaba, 2019: 28), bu eleştiriler de yönetici kadroda köklü bir reform beklentisi yaratmıştır.

1933 yılındaki Üniversite Reformu'nun ardından yaşanan en önemli gelişmelerden birisi de 1935 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin (DTCF) açılmasıdır. Fakültenin duyurusunu dönemin Maarif Bakanı Saffet Arıkan, *“Atatürk'ün yüksek dehasından doğan ve kendi kutlu eliyle yaratılan tarih ve dil hareketi; bunlara bağlı olan arkeoloji ve coğrafya bilgileri için Ankara'da bir fakülte açılacaktır”* sözleriyle yapmıştır (Erdem, 2012: 328, 383). Fakülte, Atatürk başta olmak üzere Cumhuriyet kadrolarının ideallerinden ayrı düşünülemez. Oryantalist bakışa karşı Türk kimliğinin ve kültürünün ne kadar güçlü olduğunu bilimsel yolla ispatlamaya çalışan fakültede Tarih, Coğrafya, Antropoloji, Sümeroloji, Hititoloji, Arkeoloji, Felsefe, Batı ve Doğu dilleri gibi alanlarda Türk ve yabancı bilim insanları pek çok çalışmaya imza atmış ve sosyal bilimler ülkede yeniden inşa edilmeye başlanmıştır (Koç, 2016: 27-28). DTCF'nin kuruluşu da dönemin ulus inşası amacı doğrultusunda gerçekleşmiştir. Açılan bölümlerin hepsi özenle seçilmiştir. Dil bölümlerine ek olarak açılan tarih ve coğrafya bölümleri Türklerin tarihini ve yaşadığı coğrafyaları incelemek amaçlı kurulmuştur. Dil bölümlerinde Türkçeye akraba ya da geçmişte yakın ilişki kurulan ya da Anadolu'da hüküm sürmüş devletlerin dilleri araştırılmıştır: Sümer, Akad, Sanskrit, Çin ve Hitit gibi. Fakültenin Tarih bölümü ise Türklerin Orta Asya'da yaşadığı dönemden başlayarak uygarlığa yaptığı katkıları ön plana çıkarmıştır. Coğrafya kısmında ise uygarlıkların merkezi olduğu belirtilen ve Türklerin büyük iz bıraktığı Anadolu üzerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Vatandaş, 2010: 61,62).

Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne oldukça büyük önem veren hatta fakültenin ismini bizzat koyan Atatürk burada bir Sinoloji bölümünün açılması ve Türklerin Orta Asya Tarihinin incelenmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Zira Atatürk, Türk Tarihine kaynaklık edecek bütün dillerin bu fakültede öğretilmesini talep etmiştir (İnan, 1957: 2-8). Aslında taşıdığı öneme rağmen Türkiye'de Çin Tarihi, Çin Kültürü ve Çin Edebiyatı'nı konu edinen Sinoloji çalışmaları diğer ülkelere göre oldukça geç başlamıştır. Dünyada modern anlamda Sinoloji araştırmalarının kökenleri 16. yüzyıla değin uzanmaktadır. Uzakdoğu'da Hıristiyanlığı yaymayı hedefleyen Avrupalı Cizvit misyonerler Çin'de buldukları süre zarfında pek çok Çince kaynağını incelemişler ve bunları Batı dillerine çevirmeye başlamışlardır. Bu sayede Sinoloji'nin temelleri atılmış; Avrupa kendisine tamamen yabancı olan Çin Tarihi, Çin Kültürü ve Çin Edebiyatı ile tanışmış ve Çin hakkında bilgi sahibi olmaya başlamıştır. 1935 yılında Sinoloji Bölümünün açılmasından önce Cumhuriyet döneminde de Osmanlı döneminde de Çinceye direkt çeviri ya da Çin hakkında Çince kaynaklar ile yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Sadece 18. yüzyılda Çinceye Fransızcaya, Fransızcadan da Osmanlıcaya tercüme edilen bazı eserler bulunmaktadır (Sarıtış, 2011a: 98-99).

Türklerin Orta Asya kökenlerinin araştırılması için Sinoloji Bölümüne büyük önem veren Atatürk, Sinoloji bölümünü kurması için ünlü Türkolog Prof. Dr. Annamarie von Gabain'i bizzat ülkeye davet etmiştir. 1935-1937 yılları arasında görev yapan Gabain, Çince kaynaklardaki Türk Tarihiyle ilgili pek çok çalışma gerçekleştirmiştir (Gabain, 1943; Sarıtış, 2011a: 100). Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin ilk yıllarında görev almış isimlerden birisi de Wolfram Eberhard'dır. 1909 Almanya Potsdam doğumlu olan Eberhard, 1927 yılında Berlin Üniversitesi'ne girmiş, burada Çince ve sosyal antropoloji eğitim almıştır. 1934 yılında ilk kez Çin'e giden Eberhard, 1936 yılında Almanya'ya dönüş yapmıştır fakat bu dönemde Almanya'da Naziler iktidarda olduğu için ülkeden çıkmaya çalışmış ve 1937 yılında ABD'ye gitmiştir. Burada bazı müzeleri gezdikten sonra Kaliforniya Üniversitesi'nde konferanslar veren Eberhard, yıl bitmeden tekrar Çin'e gitmiş fakat Çin'de devam eden Japon işgali nedeniyle Hong Kong'a geçmiştir. Hong Kong'ta bulunduğu sürede Ankara Sinoloji Bölümü

için teklif alan Eberhard, bu daveti kabul edip 1937-1948 yılları arasında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Sinoloji Bölümünde görev yapmıştır (Öztürk, 2009: 3-4). Eberhard da Sinoloji Bölümünün ilk hocası ve aynı zamanda ilk bölüm başkanı olan Gabain gibi Çince çeviriden ziyade Türklerin Orta Asya'daki siyasi, askeri ve kültürel tarihi ile ilgili araştırmalar yayınlamaya büyük katkı sunmuştur (Erdoğan, 2017a: 160). Çin ve Türk Tarihi ile ilgili pek çok çalışmalar yayınlamaya Eberhard, Çin Tarihinin Türk kökenlerini ve Çinliler ile Türklerin ilişkilerini göstermeye çalışmıştır (Demirtaş, 2010: 37; Eberhard, 1944: 265-268). Eberhard, Türklerle ilgili Çince kaynaklardan topladığı verilerden yaptığı çalışmalarında Çinlilerin, geçmişte Türklere düşman olduğundan söz konusu kaynakların tarafsız olmadığını da altını çizmiştir (Eberhard, 1942: 125). Fakat yine de Orta Asya Türkleri hakkında bilgi alınabilecek en eski kaynağın Çin kaynakları olduğunu belirten Eberhard, Orta Asya Türk tarihini incelemenin Anadolu'daki Türklerin kaynağını incelemek demek olduğunu ve bunun da Türkler için ulusal bir ödev anlamına geldiğini savunmuştur. Sinoloji'nin de bu ödevi yerine getirdiğinden bahsetmiştir (Eberhard, 1943: 19). Bu ifade de aslında Atatürk'ün Sinoloji bölümünün açılmasındaki talebinin doğruluğunu gözler önüne sermektedir.

Eberhard, 1948'de Türkiye'den ayrıldıktan sonra boşalan bölüm başkanlığına Prof. Dr. Muhaddere Nabi Özerdim gelmiştir (Erdoğan, 2017a: 160). Eberhard, Türkiye'den sonra ABD'de Kaliforniya Üniversitesi'nin Sosyoloji Bölümünde görev almış fakat 1951-1952 ve 1960 yıllarında çeşitli gözlem ve çalışmalar için tekrar Türkiye'ye gelmiştir (Öztürk, 2009: 8-9). Türkiye'de olduğu bu dönemde ayrıca Pertev Naili Boratav ile birlikte halk kültürü ve masallar üzerine çalışmış, bu araştırmaları 1953 yılında "Typen Türkischer Volksmarchen" (Türk Halk Masalları Türleri) ismi ile yayınlamıştır. Türk masalları üzerine yapılan ilk katalog çalışması olma özelliğine sahip olan bu çalışmada Türk masalları 378 masal tipi 23 başlık altında incelenmiştir (Sakaoğlu, 2010: 43).

Hem Türk masalları hem de Türk Tarihi üzerine yaptığı önemli yayınlara ve ulus inşası sürecindeki katkılarına rağmen Wolfram Eberhard hakkında yapılmış çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Doğrudan Eberhard ile ilgili bir adet tez (Öztürk, 2009) bulunurken Eberhard ile dolaylı yoldan alakalı olan iki adet tez (Yavrucuk, 2016; Yüncüoğlu, 2020) mevcuttur. Murat Öztürk'ün 2009 tarihli tezi "Türk Tarihine Katkıları Yönüyle Prof. Dr. Wolfram Eberhard (1909-1989)" başlığı ile doğrudan Eberhard'ı konu olarak ele alırken Gökay Yavrucuk'un 2016 tarihli ve "Türkiye'de İslam Öncesi Türk Tarihi Araştırmaları: İdeoloji ile Nesnellik Arasında Bir Tarih Yazımı" isimli tez ise Eberhard'ı İslamiyet öncesi Türk tarihini araştıran akademisyenler arasında ele alır. Abbas Emre Yüncüoğlu'nun 2020 tarihli "Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in Tarihçiliği ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri (1923-1989)" adlı tezinde ise Wolfram Eberhard, Bahaeddin Ögel'in doktora hocası olarak etkilendiği kişiler arasında incelenmiştir. Makale olarak ise sadece Eberhard'ı konu edinen çalışma bulunmamakla birlikte çeşitli çalışmalarda Eberhard'ın Türkiye'deki Sinoloji çalışmalarına, akademik Çince'ye ve DTCF'ye katkısı ele alınmıştır (Sarıttaş, 2011a; Sarıttaş, 2011b; Erdoğan, 2017a; Erdoğan, 2017b).

Özetle, Ankara DTCF'de 1935 yılında kurulan Sinoloji Bölümü Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ulus inşası sürecine büyük katkıda bulunmuştur. Özellikle de bu bölümün ilk hocalarından olan Wolfram Eberhard eski Çince kaynaklardan yaptığı araştırmalar ile Türklerin Orta Asya tarihine ışık tutmuş, Türklüğün İslamiyet'ten de önce güçlü bir şekilde var olduğunu bilimsel şekilde sunmuştur. Bu durum da Türklük temelli bir ulus bilinci yaratmaya çalışan Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet'in kadrolarının bir Sinoloji bölümü kurulmasında isteklerinin

nedenini açıklayabilir. Sinoloji Bölümü sayesinde Türklerin Orta Asya Tarihini direkt olarak Çin kaynakları üzerinden araştırarak kadrolar yetiştirilmiş ve böylece Çince metinler üzerinde yapılan çalışmalar doğrultusunda Türklerin tarihini Anadolu'dan başlatan tarih anlayışına karşı Orta Asya'dan başlayan, çok daha köklü bir tarih yaklaşımı ön plana çıkmıştır.

4. Sonuç

Ulus devletler her daim kendilerini meşrulaştırmaya ve egemenliklerinin kaynağının çok köklü ve eski bir ulusa dayandığını ispat etmeye, yönettikleri halkı da bu duruma inandırmaya çalışmışlardır. 1923 yılında ilk kurulduğunda büyük zorluklar içinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti de benzer bir süreçten geçmiştir. Osmanlı Devleti'nde pasif, tebaa halinde bulunan kitleleri vatandaşa dönüştürmeye çabalamıştır. Bunu yaparken geçmişteki din temelli (Müslim/gayri Müslim) tanımdan ziyade ulus temelli bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Türk ulusu bilinci inşa edilirken de Osmanlı ve İslamiyet köklerinden ziyade daha geriye, Orta Asya Türk Tarihi'ne vurgu yapılmıştır. Böylece Türklüğün İslamiyet'ten de önce var olduğu, şanlı ve köklü bir tarihi olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Orta Asya Türk Tarihi'nin araştırılacağı en önemli kaynaklar Çin kaynakları olduğu için Cumhuriyet, Çince bilen, Çin kaynaklarını okuyabilen kadrolara ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple 1935 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Sinoloji bölümü açılması kararlaştırılmıştır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışında yurtdışından gelen akademisyenlerin katkıları çok büyük olmuştur. Özellikle de 1933 yılında Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle birlikte Almanya'dan kaçan ve Türkiye'ye yerleşen akademisyenler Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bölümlerin açılmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu kişilerden birisi de Sinoloji bölümünün ilk öğretim üyelerinden Wolfram Eberhard'dır. Eberhard da Nazilerin iktidarı sonrası Almanya'dan ayrılmış, önce ABD'ye sonra Çin'e oradan da Hong Kong'a geçmiştir. Buradayken Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden teklif alan Eberhard bu teklifi kabul etmiş ve Ankara'da Sinoloji bölümünde göreve başlamıştır. Türklerin Orta Asya'da yaşadığı dönemdeki tarihle ilgili pek çok araştırma yapıp yayınlayan Eberhard, Cumhuriyet'in ulus inşasına ve Türk Tarih Tezi'ne büyük katkılarda bulunmuştur. Eberhard'ın kendisi de Anadolu'daki Türklerin tarihinin Orta Asya'dan başladığını ve bunu araştırmanın ulusal bir görev olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında Orta Asya Türk Tarihinin ve Çincenin üzerinde durulmasının nedeni rahatlıkla anlaşılabilir. Bu açılarından bakıldığında Sinoloji bölümünün öncü isimlerinden Eberhard, ulus inşası literatüründe pek fazla ele alınmamış olsa da oldukça önemli bir aktördür. Bu çalışmanın ulus inşasında Çincenin, Sinoloji Bölümünün ve Wolfram Eberhard'ın önemi yazınına katkı sunması umulmaktadır.

Kaynakça

Akbaba, Y., (2019), *Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları ve Tasfiyeler*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Çağdaş Düşünce Hayatı Dergisi, 2 (1), 24-38.

Aktaş, Ö., (2010), *Türkiye'de Ulus Devletin Oluşum Sürecinde Köy Enstitülerinin Rolü ve Etkisi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Althusser, L., (2014), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları.

Anderson, B., (2011), *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (çev.) İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 6. Baskı.

Arslan, E., (2012), *Milliyetçilik, Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, içinde, (der.) Gökhan Atılğan ve E. Attila Aytekin, İstanbul: Yordam Yayınları, s. 363-375, 2. Baskı.

Arslan, H., (2013), *Aydınlanmış Devlet Patronluğunda Bilim: 1933 Türk Üniversite Reformu ve Sürgün Alman Bilimadamları*, Muhafazakar Düşünce 9 (35), 25-34.

Aydın, B., M., (2007), *Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması*, Anı Yayınları: Ankara.

Aydın, S., (1993), *Modernleşme ve Milliyetçilik*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Aydın, R., (2018), *Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet*, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi 6 (1), 229-256.

Boratav, K. (2019). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2015)*, 24. Baskı, Ankara: İmge Yayınları.

Coşkun, A., (2003), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*, Atatürkçü Düşünce Dergisi, Kasım 2003, Sayı: 4, 72-77.

Coşkun, V., Derince, M., Ş., Uçarlar, N. (2010), *Dil Yarası, Türkiye'de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimi*, Diyarbakır: Disa Yayınları.

Demirtaş, A., (2010), *Sosyolojik Açından 1933 Türk Üniversite Reformu*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Deutsch, K., (1961), *Social Mobilization and Political Development*, The American Political Science Review, 55 (3), 493-514.

Eberhard, W., (1942), *Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbi Asya Halklarının Medeniyeti*, Türkiyat Mecmuası, 7, 125-191.

Eberhard, W., (1943), *Eski Çin Kültürü ve Türkler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1 (4). s. 19-29.

Eberhard, W., (1944), *Eski Çin Felsefesinin Esasları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2 (2). s. 265-276.

Erdem, A., R., (2012), *Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası*, Belgi Dergisi, (4), 376-388.

Erdem, A., R., (2017), *Atatürk'ün Kurduğu Eğitim Sistemiyle Yetiştirilmesini İstedığı Yeni İnsan Tipi*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (39), 104-116.

Erdoğan, İ., İ., (2017a), *Türkoloji Çalışmalarında Çince'nin Yeri ve Önemi*, Electronic Turkish Studies, 12 (5), 153-164.

Erdoğan, İ., İ., (2017b), *Türkiye'deki Sinoloji Çalışmalarında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Yeri ve Önemi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 57 (1), 341-356.

Gabain, von, A. (1943), *Köktürklerin Tarihine Bir Bakış*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2 (5), 685-696.

Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*, (çev.) Büşra Ersanlı ve Günay Gökse Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları, 2. Baskı.

Hobsbawm, E., (2006), *Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914*, Geleneğin İcadı, içinde, (der.) EricHobsbawm ve Terence Ranger, (çev.) M. Murat Şahin, İstanbul: Agora Yayınları, s. 305-356.

İnan, A., (1957), *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-16.

Kaplan, M., (2002), *Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri*, T.C. Kültür Bakanlığı: Ankara.

Koç, B., (2016), *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Süreci, İlk Mezunları ve Halil İnalçık*. OTAM, 40 /Güz 2016, 27-43.

Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev.) Boğaç Babür Turna, Ankara: Arkadaş Yayınları, 3. Baskı.

Lök, A., & Erten, B., (2004), *1933 Reformu ve Yabancı Öğretim Üyeleri*, Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt:3 Modernleşme ve Batıcılık, Ed. Uğur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları: İstanbul.

Öztürk, M., (2009), *Türk Tarihine Katkıları Yönüyle Prof. Dr. Wolfram Eberhard (1909-1989)*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.

Roger, A., (2008), *Milliyetçilik Kuramları*, (çev.) Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Versus Yayınları.

Sakaoğlu, S., (2010), *Türk Masal Tipleri Kataloğu Taslağı Üzerine*. Millî Folklor, 22(86), 43-49.

Sarıtaş, E., (2011a), *1935 Yılından İtibaren Türkiye'de Yapılan Çin Araştırmalarına Genel Bir Bakış*, Şarkiyat Mecmuası, (15), 97-111.

Sarıtaş, E., (2011b), *Türkiye'de Akademik Çince Çeviriler ve Sorunlar*, Şarkiyat Mecmuası, (17), 85-106.

Schnapper, D., (1995), *Yurttaşlar Cemaati, Modern Ulus Fikrine Dair*, (çev.) Özlem Okur, İstanbul: Kesit Yayınları.

Schwartz, P., (2003), *Kader Birliği, 1933 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim Adamları*, Belge Yayınları: İstanbul.

Söğütü, İ., (2004), *Darülfünun'dan Üniversiteye: Cumhuriyet Türkiyesi'nde İlk Üniversite Reformu (1933)*. Liberal Düşünce, 34, 121-128.

Tilly, C., (2005), *Avrupa'da Devrimler: 1492-1992*, (çev.) Özden Arıkan, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Türkmenoğlu, D., (2007), *Tek Parti Döneminde Ulus İnşa Politikalarının Eğitim Boyutu*, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 5 (1), 159-172.

Vatandaş, C., (2010), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Eğitimin Modernleştirilmesi*. Istanbul Journal of Sociological Studies, (42), 41-62.

Yavrucuk, G., (2016), *Türkiye’de İslam Öncesi Türk Tarihi Araştırmaları: İdeoloji ile Nesnellik Arasında Bir Tarih Yazımı*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Yüncüoğlu, A., E., (2020), *Prof. Dr. Bahaeddin Ögel’in Tarihçiliği ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri (1923 – 1989)*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SUBVERSION OF ‘IDEAL MOTHER MYTH’: D.H. LAWRENCE’S “THE ROCKING HORSE WINNER”

F.Gül Koçsoy¹

¹ Firat Üniversitesi (Firat University), İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi (Faculty of Humanities),

Orcid: 0000-0002-7813-8961

ABSTRACT

Although ‘good mother figure/myth’ prevails and is idealized in every society, dysfunctional or ‘bad mother’ figures also exist. In David Herbert Lawrence’s (1885-1930) “The Rocking Horse Winner” (1926) the mother regards materiality over her son’s well-being. Material anxieties and class awareness lead her to be destructive against him, deteriorating his psychology. The scene is London and the family is a middle-class one. She neglects her child’s basic as well as emotional needs, she even abuses her son. The child becomes the victim of his mother’s passions at the end and dies. While Lawrence draws attention to the obsession of money and social status in society, he problematizes the established mother figure. As a modernist writer, he aims at subverting the established values about family structures and relationships. In the work, he achieves this by presenting a mother, devoid of accepted and expected motherly feelings exhibiting an indifferent attitude toward her son.

This dangerous dream of gaining more money and showy life overcomes the mother’s sensibilities toward her son. She lacks responsibility, empathy and even mercy which an ideal mother should have. Lawrence proposes that mothers can lack such feelings and consciousness contrary to the general mother prototype.

Key words: ‘bad mother’, D.H. Lawrence, “The Rocking Horse Winner”

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

1. INTRODUCTION

The values of ‘good motherhood’ are nearly the same in every culture: a good mother is expected to have warm-heartedness, self-sacrifice, unconditional love, mercy and complete attachment to her children. Good motherhood holds ideal connotations and elements that help social balance prosper. On the other hand, ‘bad mother’ figure contrary to the ‘ideal mother’ prototype also exists. The ‘bad mothers’ lack accepted and expected motives and attitudes; they may be harsh or indifferent to their children.

As known, modernist literature questions and attacks established values of society. Family structures and the institution and ideology of motherhood are within its sphere. The modernist writers aim at subverting the traditional points of view about motherhood in search of the universal. They regard motherhood as a universal phenomenon and feel urged to examine and deconstruct its nature. They show that social tendencies and pressures are heavy upon the

mothers' shoulders in actualizing ideal motherhood. They also attempt to show that 'good mothering' is difficult to achieve and many mothers carry out such motherhood as duty. In this frame, the topic of dysfunctional mothers is a recurring theme in modernism in the works of such writers as Henry James and K.A. Porter.

D.H. Lawrence (1885-1930) as a modernist draws attention to and criticizes Victorian culture believing that it causes the ambition of acquisitiveness, showiness and competition in the social area. According to him, this culture imposes class consciousness and compels people to give importance to appearances. He observes the social milieu under class pressures and how they affect the happy family life. Such an understanding of life based on money is false and the familial relationships are established on this fake and distorted ground. Consequently, the familial relationships fail. Lawrence mainly deals with family orders, projects and prospects in his works. His main interest rests on the roles of family members, reciprocal relationships and neglected children. The children are the most affected side in such a society. He is critical about accepted mother figure and established notions of motherhood in the Victorian society too. He subverts the institutionalized social beliefs like ideal mothering demonstrating destructive or 'bad mothers'.

2. DISCUSSION

In Lawrence's fiction, children are the mirrors of their parents and are generally harmed by them: "in dynamic relationships with their parents, they illuminate the adult emotions at the heart of his fiction. Insightful and individual, they reflect the grown-ups' feelings and measure the health or unhappiness of the family. Lawrence shows the children's development, their vivid personalities and acute perceptions, innocence or sophistication, responsive or provocative characters, roles as frightened witnesses or helpless victims. Many of Lawrence's fictional children are terrified and traumatized, severely injured and driven to death" (Meyers,2014:230). In "The Rocking Horse Winner" (1926), Lawrence's focus is on the relationship between a mother and her son under the shadow of Victorian rapacity. Hester is not traditional; she lacks understanding and love toward her children, a son and two little daughters. Although the family has a nice house and servants she behaves as if they suffer from financial insecurity. They are middle-class but behave as if they were very rich. The father, an office worker has expensive tastes, for example. The disappointment and joylessness which spring from 'scantiness of money' in the family make her indifferent to her robust children, seeing them as burden. She often repeats that they must have more money and the children become anxious for it imagining that the house utters 'more money'. They are affected by "the whispering walls of a house that is emotionally sterile" (Squires,2007:95). For her psychology is worn by cupidity and the codes of ladylikeness, she cannot give love to them. She is in fact a responsible mother, but cannot feel compassion for them. She is unhappy about her inability to love them or anybody, in fact. Because she cannot achieve to be immensely rich and feels anxiety for the children's futures, she becomes controlled, introverted and cold. However, she seems a mother full of love and care. Her unreasonable wishes of acquiring more money prevent her to see the beautiful things in her life and feel maternal affection.

Hester sees money and luck intertwined, but money for her is got first by chance and working comes later. She indoctrinates Paul with this notion; in the story, when she complains that she married an unlucky husband, Paul consoles her saying that he is lucky meaning that she can regard him as a substitute who can satisfy her financially and emotionally. He unconsciously undertakes the duty of earning money for the family. For him, luck brings money and with money comes the mother's happiness. Paul's romanticism here "is balanced by the mother's identification with money, materialism, knowledge, mind, will, intellect. And her symbolic meaning is forthright" (Burroughs,1963:323). She lucidly symbolizes the pawn of the dominant culture.

The children are aware of Hester's coldness and distance; her interest springs only from duty. "One might say that Lawrence's characters long for pre-oedipal union with the mother, regression to the fused relationship of infancy, but, defending against the longing, they assert a pseudo-independent role in her service, exchanging for pre-oedipal wish an oedipal expression (Clayton,1984:209-10). Since Paul loves his mother, for consoling her, he begins to find solutions for the situation. He persuades himself that he is lucky, says to her that he is lucky, but she is still indifferent. "He went off by himself, vaguely, in a childish way, seeking for the clue to 'luck'. Absorbed, taking no heed of other people, he went about with a sort of stealth, seeking inwardly for luck. He wanted luck, he wanted it, he wanted it. When the two girls were playing dolls in the nursery, he would sit on his big rocking horse, charging madly into space, with a frenzy that made the little girls peer at him uneasily. Wildly the horse careered, the waving dark hair of the boy tossed, his eyes had a strange glare in them. The little girls dared not speak to him" (Lawrence,1987:585).

He, on his nameless rocking horse, concentrates on and becomes obsessed with this matter of being lucky and getting more money. He charges it with taking him to where luck exists. Here, it is obvious how a thoughtless mother can generate in her little son imaginary and dangerous inclinations. He is in fact a little older to ride it but he chooses this toy because it is a speedy horse, capable of running fast to luck! He begins to follow horse races, inspired by Bassett, the family gardener and learns the names of the horses. Oscar, Paul's uncle and Bassett think about involving him in a sweepstake. He is very enthusiastic to make book on horses. The uncle and Bassett give him small amounts of money, Bassett being his partner. Thus, "in him we see how the image of horse-and-rider has come to embody the need to win, to achieve, to succeed-..." (Turner, 1982:257)

As Paul wins the bets, he gets accustomed to gamble; so his ambition and his self-reliance increase. He earns a great deal of money, without the knowledge of his parents. He hides the fact in case they stop him. Oscar and Bassett encourage him to make more bets. When Oscar asks him what he does with the money, he explains that he gives it to his mother to make the family lucky and prevent the whisper of the house. "Paul assumes the parental responsibility of caregiver and provider as he ventures into a world of gambling to satisfy his mother's greed and to buy him the love he craves" (DeLia,2016:133). He says that some people send her some writs and with this money, she can pay the debts. Seeing the boy under such a responsibility or a burden of earning money, he gets alarmed and makes a plan: the family lawyer informs her

that a relative has sent her five thousand pounds, but on the condition that she can take it on her birthdays for the consecutive five years. She, on the other hand, finds a job of sketching furs to help the family budget and works secretly. In fact, if the parents decrease the expenses, they will subsist.

When she reads the lawyer's letter, Paul watches her; she is unfeeling, is not excited or happy. She seems to have made unhappiness her habit for life. He is disappointed. All his hopes nearly collapse, seeing his generosity is ineffective. "As his mother read it, her face hardened and became more expressionless. Then a cold, determined look came on her mouth. She hid the letter under the pile of others, and said not a word about it. 'Didn't you have anything nice in the post for your birthday, Mother?' " said Paul. 'Quite moderately nice,' she said, her voice cold and absent" (591). Her reaction is incomprehensible, because the child expects her to be very excited, at least happy. He feels himself unimportant and his efforts vain. He feels it is impossible to make her happy. Her thoughts are so confused and intense that she neglects the boy's emotional needs. Meanwhile, an addiction of gambling in Paul increases. "Money as a symbolic substitute has only sharpened the craving it was meant to satisfy; the family has set up a vicious circle which will finally close upon Paul" (Snodgrass, 1958:192). Rocking horse here symbolizes the real horse racing for the boy and indicates his regression to his past years. His 'voyage' leads to nowhere, symbolized by his riding the rocking horse. It also implies his ineffective relationship with his mother. "Anguished by his mother's fierce consumption of material goods, he engages in his fantasy quests" (Juan Jr, 1970:138).

Uncle Oscar says later that she has gone to the lawyer, asking if she can take the whole sum in one go for she has much debt. Paul allows, being sure he will earn later more. She buys more furniture, flowers in winter and a tutor for Paul is retained. Extravagant expenses frighten him. He gives up studying, devoting his whole time to the races, but he repeatedly loses and he "became wild-eyed and strange, as if something were going to explode in him" (591). Seeing Paul tense and stressed, she notices the change in him. She becomes anxious about him. She knows he exaggerates the races. She remarks: " 'My family has been a gambling family, and you won't know till you grow up how much damage it has done. But it has done damage. I shall have to send Bassett away, and ask Uncle Oscar not to talk racing to you, unless you promise to be reasonable about it; go away to the seaside and forget it. You're all nerves!' " (592) They decide to wait for the Derby and after it, he will go to the seaside. Paul promises to be moderate about the races. When she enquires about the rocking horse, he answers that he is a company for him, until he has a real horse.

As the Derby approaches, Paul grows more nervous and weary. Hester becomes more worried. Here, she shows normal motherly reactions and has normal feelings. She feels urged to go home when she is at a party. Before going she calls the nursery governess, who says that everything is all right. The parents return at midnight. With a strange motivation, she goes to Paul's room. She finds him surging on the wooden toy madly. He falls to the ground out of brain fever. He pronounces the name Malabar, which is the name of the horse to win. She sits at his bed stonily. Bassets gives the good news to Paul that Malabar wins and he earns eighty thousand pounds. Upon hearing this, he is happy to be lucky and asks her: " 'Do you think I'm lucky, Mother?' "

(594) and he dies at night; "...the young boy's neurosis directly results from his relationship with his mother" (Bentley,2010:55). Emotionally injured, he destroys himself for the sake of his mother as a loser.

3. CONCLUSION

The work is a social criticism of a malfunctioning society. Paul is the victim of two ignorant men and indifferent parents. The parents cherish money above compassion. Despite knowing their family history has gamblers and gambling has done harm to the family, Oscar disregards this fact and supports his nephew's inclination to it. The nameless father is so insignificant that we readers never hear him speaking and see him only once. He is passive and disconnected. The role of father is left to Oscar and Bassett. The dominant or the governing side is Hester, who is unfortunately a dysfunctional mother. As Bentley states, "[s]he is not only psychically dead herself, but she also directly causes her son's psychic and physical death" (2010:69). Hester has not the features of the ideal/good mother figure in terms of her attitude towards her children. She adopts Victorian notion of family based on materiality and showiness in order to meet her own complex and the materialistic values and expectations of a corrupted society. She does not search for the ways that she can communicate with Paul. Her lack of love and interest for her son leaves him lonely in life at last. Lawrence deconstructs motherhood with the character of Hester, who puts social position at the center of her life. She cannot be tolerated, definitely but Lawrence also analyzes the social effects on mothers as a modernist. While he demonstrates the mother as a misguided person following societal norms, he problematizes the institution of motherhood related to Victorian culture.

REFERENCES

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

1. Bentley, Greg (2010). "Hester and the Homo-Social Order: An Uncanny Search for Subjectivity in D. H. Lawrence's 'The Rocking-Horse Winner' ". *The D.H. Lawrence Review*. Vol. 34/35. pp. 55-74 <https://www.jstor.org/stable/44234535> (Access Date: 7 November 2021).
2. Burroughs, William D. (1963). "No Defense for 'The Rocking-Horse Winner' ". *College English* , (January) Vol. 24, No. 4. p. 323 <https://www.jstor.org/stable/373629> (Access Date: 7 November 2021).
3. Clayton, John J. (1984). "D. H. Lawrence: Psychic Wholeness through Rebirth" *The Massachusetts Review*. (Summer) Vol. 25, No. 2. pp. 200-221 <http://www.jstor.com/stable/25089536> (Access Date: 7 November 2021).
4. DeLia, Demetria (2016). "Bridled Rage: Preoedipal Theory and 'The Rocking-Horse Winner' ". *The D.H. Lawrence Review* , Vol. 41, No. 2, Special Issue: Lawrence and

- Psychoanalytic Theory. pp. 128-144 *D.H. Lawrence Review*.
<https://www.jstor.org/stable/10.2307/26475533> (Access Date: 7 November 2021).
5. Juan Jr., E. San (1970). "Theme Versus Imitation: D. H. Lawrence's 'The Rocking-Horse Winner' ". *The D.H. Lawrence Review* , (Summer) Vol. 3, No. 2 pp. 136- 140
<https://www.jstor.org/stable/44233328> (Access Date: 7 November 2021).
  6. Lawrence, D.H. "The Rocking Horse Winner" in *The Story and Its Writer*. Ed. Ann Charters. St.Martin's Press: New York, 1987. (583-594).
  7. Meyers, Jeffrey (2014). "D. H. Lawrence's Children". *The Kenyon Review* , (Winter) New Series, Vol. 36, No. 1. pp. 229-241 <https://www.jstor.org/stable/24242159> (Access Date: 7 November 2021).
  8. Snodgrass, W. D. (1958). "A Rocking-Horse: The Symbol, the Pattern, the Way to Live". *The Hudson Review*. (Summer) Vol. 11, No. 2 pp. 191-200
<https://www.jstor.org/stable/3848293> (Access Date: 7 November 2021).
  9. Squires, Michael (2007). "Modernism and the Contours of Violence in D. H. Lawrence's Fiction". *Studies in the Novel*. Vol. 39, No. 1 (Spring) pp. 84-104
<https://www.jstor.org/stable/29533801> (Access Date: 7 November 2021).
  10. Turner, John F. (1982). "The Perversion of Play in D. H. Lawrence's 'The Rocking-Horse Winner' ". *The D.H. Lawrence Review*. (Fall), Vol. 15, No. 3. pp. 249-270
<https://www.jstor.org/stable/44233706> (Access Date: 7 November 2021).

SOCRATES
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY
SOCIAL STUDIES

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

LEGAL DOCTRINE ON RYLANDS V. FLETCHER: ONE MORE TIME ON FEASIBILITY OF A GENERAL CLAUSE OF STRICT LIABILITY IN THE UK

Maria Lubomira Kubica

Universidad Loyola Andalucia - Spain

Abstract:

The paper reveals the birth and evolution of the British precedent *Rylands v. Fletcher* that, once adopted on the other side of the Ocean (in United States), gave rise to a general clause of liability for abnormally dangerous activities recognized by the §20 of the American Restatements of the Law Third, Liability for Physical and Emotional Harm. The main goal of the paper was to analyze the development of the legal doctrine and of the case law posterior to the precedent together with the intent of the British judicature to leapfrog from the traditional rule contained in *Rylands v. Fletcher* to a general clause similar to that introduced in the United States and recently also on the European level. As it is well known, within the scope of tort law two different initiatives compete with the aim of harmonizing the European laws: European Group on Tort Law with its Principles of European Tort Law (hereinafter PETL) in which article 5:101 sets forth a general clause for strict liability for abnormally dangerous activities and Study Group on European Civil Code with its Common Frame of Reference (CFR) which promotes rather ad hoc model of listing out determined cases of strict liability. Very narrow application scope of the art. 5:101 PETL, restricted only to abnormally dangerous activities, stays in opposition to very broad spectrum of strict liability cases governed by the CFR. The former is a perfect example of a general clause that offers a minimum and basic standard, possibly acceptable also in those countries in which, like in the United Kingdom, this regime of liability is completely marginalized.

Keywords: Abnormally dangerous activities, general clause, *Rylands v. Fletcher*, strict liability.

DISTINCTIVE FEATURES OF LEGAL RELATIONS IN THE AREA OF SUBSOIL USE, RENEWAL AND PROTECTION IN UKRAINE

NADIJA MAKSIMENTSEVA

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

Abstract:

The issue of public administration in subsoil use, renewal and protection is of high importance for Ukraine since it is strongly linked to energy security of the state as well as it shall facilitate the people of Ukraine to efficiently implement its proprietary rights towards natural resources and redistribution of national wealth. As it is stipulated in the Article 11 of the Subsoil Code of Ukraine (the Code) the authorities that administer the industry are limited to central executive bodies and local governments. In particular, it is stipulated in the Code that the Ukraine's Cabinet of Ministers carries out public administration in geological exploration, production and protection of subsoil. Other state bodies of public administration include central public authority responsible for state environmental protection policies; central public authority in charge of implementation of state geological exploration and efficient subsoil use policies; central authority in charge of state health and safety control policies. There are also public authorities in the Autonomous Republic of Crimea; local executive bodies and other state authorities and local self-government authorities in compliance with laws of Ukraine. This article is devoted to the analysis of the legal relations in the area of public administration of subsoil use, renewal and protection in Ukraine. The main approaches to study the essence of legal relations in the named area as well as its tasks, functions and methods are analyzed. It is concluded in this article that legal relationship in the field of public administration of subsoil use, renewal and protection is characterized by specifics of its task (development of natural resources).

Keywords: Legal relations, public administration, Subsoil Code of Ukraine, subsoil use, renewal and protection.

A METHOD TO ENHANCE THE ACCURACY OF DIGITAL FORENSIC IN THE ABSENCE OF SUFFICIENT EVIDENCE IN SAUDI ARABIA

Fahad Alanazi

De Montfort University

Andrew Jones

University of Hertfordshire - UK

Abstract:

Digital forensics seeks to achieve the successful investigation of digital crimes through obtaining acceptable evidence from digital devices that can be presented in a court of law. Thus, the digital forensics investigation is normally performed through a number of phases in order to achieve the required level of accuracy in the investigation processes. Since 1984 there have been a number of models and frameworks developed to support the digital investigation processes. In this paper, we review a number of the investigation processes that have been produced throughout the years and introduce a proposed digital forensic model which is based on the scope of the Saudi Arabia investigation process. The proposed model has been integrated with existing models for the investigation processes and produced a new phase to deal with a situation where there is initially insufficient evidence.

Keywords: Digital forensics, Process, Metadata, Traceback, Saudi Arabia.

ENFORCEMENT OF DECISIONS OF OMBUDSMEN AND THE SOUTH AFRICAN PUBLIC PROTECTOR: MUZZLING THE WATCHDOGS

Roxan Venter

University of Johannesburg – South Africa

Abstract:

Ombudsmen often face the challenge of a lack of authority to have their decisions and recommendations enforced. This lack of authority may be seen as one of the major obstacles in the way of the effectiveness of the institutions of Ombudsman and also the South African Public Protector. The paper will address the current legal position in South Africa with regard to the status of the decisions and recommendations of the South African Public Protector and the enforcement thereof. In addition, the paper will compare the South African position with the experiences of other jurisdictions, including Scandinavian countries like Sweden, Denmark and Norway, but also New Zealand and Northern Ireland, with regard to the enforcement of the decisions of Ombudsmen. Finally, the paper will make recommendations with regard to the enhancement of the power and authority of Ombudsmen in order to effectively enforce their decisions. It is submitted that the creation of the office of Ombudsman, and the Public Protector in the South African system, is an essential tool to ensure the protection of society against governmental abuse of power and it is therefore imperative to ensure that these watchdogs of democracy are not muzzled by a lack of powers of enforcement.

Keywords: Enforcement of decisions of Ombudsmen, Governmental control, Ombudsman, South African Public Protector.

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

THE ROLE OF THE ACCUSED'S ATTORNEY IN THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM OF IRAN, MASHHAD 2014

MAHDI KARIMI

Payame- E- Noor University – Iran

Abstract:

One of the most basic standards of fair trial is the right to defense, hire an attorney and its presence in the hearing stages. On the one hand, based on the reason and justice, as the legal issues, particularly criminal affairs, become complicated, the accused must benefit from an attorney in the court in order to defend itself which requires legal knowledge. On the other hand, as the judicial system has jurists such as investigation judges at its disposal, the accused must enjoy the same right to defend itself and reject allegations so that the balance is maintained between the litigating parties based on the principle of "equality of arms". The right to adequate time and facilities for defense is cited among the principles and rights relevant to the proceedings in international regulations such as the International Covenant on Civil and Political Rights. The innovations made in the Code of Criminal Procedure in 2013 guaranteed the presence of the accused's attorney in the proceedings. The present study aims at assessing the result of the aforementioned guarantee in practice and made attempts to investigate the effect of the presence of accused's attorney on reducing the punishment by asking the question and addressing the statistical population of this study including 48 judges of lower courts and courts of appeal. It seems that in despite of guarantees provided in the new Code of Criminal Procedure, Iran's penal system, does not tolerate the presence of an attorney in practice.

Keywords: Defense attorney, equality of arms, fair trial, reducing the penalty, right to defense.

ISSN 2757-5519

SINCE 2015

ŞUMER, “AVESTA” VƏ ORXON-YENISEY ƏLİFBALARININ GENETİK KÖKLƏRİ

Yeganə Qürbət qızı Qəhrəmanova
ADPU-nun Müasir Azərbaycan dili kafedrasının dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.

XÜLASƏ

Şumer, “Avesta” və Orxon-Yenisey əlifbalarının genetik kökləri

Tədqiqatçılar şumer dili, “Avesta” və müasir Azərbaycan dili sözləri arasında müqayisələr aparmış, tamamilə məntiqli bir nəticə əldə etmişlər ki, bir zamanlar uydurulmuş “Pəhləvi dilinə yaxın “Avesta dili” heç zaman mövcud olmamışdır. “Avesta” abidəsi dedikdə söhbət “Pəhləvi dilinə yaxın” uydurma bir dildən yox, bu dilin öz sözlərindən söhbət gedir ki, həmin dilin sözləri də prototürkcə-protoazərbaycandır. Məqalə islamaqədərki türk tarixi, türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının mənşə və soykökü baxımından Şumerlərlə bağlılığı kimi mühüm məsələləri üzə çıxarmaq, atəşpərəstliyin farsların və ya başqalarının yox, məhz türk-Azərbaycan düşüncə tərzinin, təfəkkürünün ifadəsi olduğunu bəyan və sübut etmək, din, dil, yazı, elm, kimi sivilizasiya göstəricilərinin məhz türk-Azərbaycan xalqı tərəfindən dünyaya bəxş edildiyini göstərmək məqsədi daşıyır. Aparılan araşdırmalar və əldə olunan elmi dəlillər sübut edir ki, Şumer, “Avesta” və Orxon-Yenisey əlifbalarının mənşəyi bir ana köklə bağlı olub, fars-pəhləvi dilinə, eləcə də ona yaxın hər hansı uydurma dillə qətiyyən aid edilə bilməz. Şumer-türk tarixi dünyanın ən ilkin tarixidir, şumer-türk yazısı bəşər mədəniyyətinin ən qədim yazı nümunəsidir.

РЕЗИОМЕ

Генетические корни шумерского, авестинского и орхон-енисейского алфавитов

Исследователи сравнили шумерский язык, Авесту и современный азербайджанский язык, и пришли к совершенно логичному выводу, что когда-то изобретенный «язык Авесты», близкий к языку пехлеви, никогда не существовал. Когда мы говорим памятник «Авеста», мы говорим не о вымышленном языке, «близком к языку пехлеви», а о словах этого языка, слова которого также являются прототурецко-протоазербайджанскими. Статья направлена на раскрытие важных вопросов, таких как доисламская тюркская

история, связь тюркских народов, в том числе азербайджанского народа, с шумерами с точки зрения происхождения и предков. Она направлена на то, чтобы показать, что индикаторы цивилизации, такие как письменность, наука и т. д. были даны миру турецко-азербайджанским народом. Исследования и научные данные показывают, что происхождение шумерского, авестинского и орхон-енисейского алфавитов уходит корнями в один корень и не может быть отнесено к персидско-пехлевийскому языку, как и к любому родственному вымышленному языку. Шумеро-турецкая история - это самая ранняя история мира, шумерско-турецкая письменность - старейший письменный образец человеческой культуры.

SUMMARY

Genetic roots of the Sumerian, Avesta and Orkhon-Yenisei alphabets

Researchers have compared the Sumerian language, the Avesta, and the modern Azerbaijani language, and have come to a completely logical conclusion that the once-invented "Avesta language" close to the Pahlavi language never existed. When we say "Avesta" monument, we are not talking about a fictional language "close to the Pahlavi language", but about the words of this language, the words of which are also Proto-Turkish-Proto-Azerbaijani. The article aims to reveal important issues such as pre-Islamic Turkic history, the connection of the Turkic peoples, including the Azerbaijani people, with the Sumerians in terms of origin and ancestry. It aims to show that the indicators of civilization, such as writing, science, etc., were given to the world by the Turkish-Azerbaijani people. Research and scientific evidence show that the origin of the Sumerian, Avesta and Orkhon-Yenisei alphabets is rooted in one root and cannot be attributed to the Persian-Pahlavi language, as well as any related fictional language. Sumerian-Turkish history is the earliest history of the world, Sumerian-Turkish writing is the oldest written example of human culture.

Tədqiqatçılar şumer dili, "Avesta" və müasir Azərbaycan dili sözləri arasında müqayisələr aparmış, tamamilə məntiqli bir nəticə əldə etmişlər ki, bir zamanlar uydurulmuş "Pəhləvi dilinə yaxın "Avesta dili" heç zaman mövcud olmamışdır. Artıq tədqiqatçıların böyük əksəriyyəti qəbul edirlər ki, "Avesta" abidəsi dedikdə söhbət "Pəhləvi dilinə yaxın" uydurma bir dildən yox, bu dilin öz sözlərindən söhbət gedir ki, həmin dilin sözləri də prototürkçə-protoazərbaycancadır. Bu həqiqəti böyük türk alimi Ə.Cavad hələ 1930-cu illərdə aşkara çıxarmışdır. Məhrum alim "Avesta" əlifbasının qədim sami və finikiya əlifbalarının mənbəyi olduğunu göstərərək yazırdı ki, "Şumer türklərinin dühasından yaranan oxşəkilli yazı

Babilistandan Qafqaza, İrandan, Hindistanın şimalından Egey dənizinə və Misirədək iyirmidən artıq adda anılan millət və məmləkətlərə yayılıb, onların mədəniyyətlərinin ifadə vasitəsi olmuşdur. Bu yazıdan Şərqdə ibrani, hind: uyğur və dünənki mədəniyyətin yazısı olan ərəb əlifbası, Qərbdə isə yunan, etrus, nəhayət, bugünkü mədəniyyətin yazısı olan latın əlifbası yaranmışdır. Məhz “Avesta”nın qələmə alındığı və azı 7000 il yaş verilən, bu gün artıq Orxon-Yenisey əlifbasının timsalında bir daha tam aşkarlanan əlifba həm də Şamaxı və Naxçıvan / Gəmi qaya / işarələrində aşkarlanmışdır”. Ə.Fərzəli Ə.Cavadın fikirlərinin ümumiləşdirərək belə bir doğru qənaətə gəlmişdir ki, “Bu fakt “Avesta”nın qələmə alındığı əlifbanın, o sıradan Orxon-Yenisey əlifbasının da ən azı 7000 il əvvəl Azərbaycanda yarandığını söyləməyə tam əsas verir”. Qeyd edək ki, E.Əlibəyzadənin tədqiqatlarında da “Avesta”nın, eləcə də şumer dastanlarının dilinin məhz türk-Azərbaycan dili olduğu sübut olunmuşdur. Elməddin Əlibəyzadənin elmi fəaliyyətinin əsasında “Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixi” əsərində apardığı araşdırmaların misilsiz rolu vardır. Dəyərli alim həmin əsərində islamaqədərki türk tarixi, türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının mənşə və soykökü baxımından Şumerlərlə bağlılığı kimi mühüm məsələləri üzə çıxarmaq, atəşpərəstliyin farsların və ya başqalarının yox, məhz türk-Azərbaycan düşüncə tərzinin, təfəkkürünün ifadəsi olduğunu bəyan və sübut edir, din, dil, yazı, elm, kimi sivilizasiya göstəricilərinin məhz türk-Azərbaycan xalqı tərəfindən dünyaya bəxş edildiyini göstərir. Türk xalqlarının hər birinin, eyni zamanda Azərbaycan xalqının da “xəmiri”nin əzəldən şeirlə yoğrulduğunu deyən E.Əlibəyzadə yazır: “Ümumtürk kökündə “Göy tanrı dini” – “Avesta” müqəddəs dini kitabı və “Bilqamıs//Gilqamıs” dastanı, türklərdə “Alp Ər Tonqa”, azərbaycanlılarda “Dədə Qorqud”, özbəklərdə “Alpamıs//Alpamıs”, qırğızlarda “Manas”, başqırdlarda “Uralbatır” və s. məhz şeirlə nəsrin vəhdəti - növbələşməsiylə yaranmış dünyəvi sənət inciləridir. Türk xalqları hələ “bələkdə” ikən şeirlə nəfəs alıb, ona şeirlə ana laylası çalınıb, çox vaxt onun fəlsəfəsi şeirlə yazılıb, hətta bəzən lüğət kitabları şeirlə düzülüb qoşulub”.

E.Əlibəyzadə Azərbaycan xalqının dünya ədəbiyyatının misilsiz və ən nadir inciləri kimi yaratdığı sənət nümunələrini, eləcə də “Bilqamıs”dan başlamış günümüzdə qədərki bədii sənət əsərlərinin bağlılığını, onlar arasındakı ilkin və qədim ana telləri aydınca gördüyünü bildirir və hər birimizi “Dədə Qorqud” dastanının “Bilqamıs”ın doğma övladı-əsil varisi olduğu haqqında düzgün qənaətə gətirir. “Bilqamıs” dastanının dövrümüzədən azı 4-6 min il əvvəl yarandığını, Dəclə-Fərat hövzəsində yaranan həmin qəhrəmanlıq dastanı ilə “Alp Ər Tonqa”, “Dədə Qorqud”, “Naməlum qəhrəmanın ölümünə ağılar”, “Orxon-Yenisey kitabələri” kimi qədim türk kitabələri arasında əhəmiyyətli paralellər, ideya-məzmun və fikir yaxınlığı, həmçinin üslub və yazılış tərzini baxımından oxşarlıq olduğunu bildirən alim fikrini göstərilən

kitabələrin eyni mənbədən qidalanması, aşkar sezilən mənəvi bağlılığın mövcudluğu ilə əlaqələndirir.

Alim, haqlı olaraq, “şumerşünasların fikir və rəylərinin “üst-üstə” düşdüyünü “bir-birindən xəbərsiz gəldikləri nəticələri”nin bir nöqtədə birləşdiyini, şumerlərin dünyanın ilk sivilizasiyalı xalqı və müasir türk xalqlarının əcdadları olduğunu” söyləyir, bu fikrin həqiqiliyinə şübhə etməyin mümkünsüzlüyünü bildirir.” Alim qətiyyətlə bildirir ki, “Şumer-Türk-Azərbaycan eyni kökdür, eyni xalqdır. O, “Avesta” Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixidir” əsərində elə ilk sətirlərində Şumer sivilizasiyasının ilkin böyük məhsulu, zirvəsi, klassikası sayılan “Avesta” kitabının - Göy tanrı dininin və ya zərdüştlüyün müqəddəs dini kitablar toplusunun taleyinə acıyır, dünyanın görkəmli alimlərinin onu İrana, farslara məxsus kimi təhlil, təqdim etmələrinə təəssüflənir. Əsl “Avesta”nın mətnlərinin ləğv edilməsi, itib-batması, olan-qalan mətnlərin də fars-pəhləvi dilində gəlib bu günə çatmasının nəticəsidir ki, bu gün bu abidə haqqında yanlış fikirlər söylənilir. ...Zərdüştlüyün ilk qaynaqları, inkişaf tarixi, bütövlükdə dini ruhu “Avestanın ancaq Şumer-türk zonasının məhsulu olduğunu təsdiq edir” (Mədəniyyətimizin tarixi kökləri şumerlərlə bağlıdır. <http://anl.az/adalet/iyun>).

E.Əlibəyzadə fikrini əsaslandırmaq üçün dünya alimlərinin mövqeyini də təqdim etməyi unutmur və bu barədə yazır: “Dünyanın məşhur alimləri bu barədə fikirlər söyləyiblər: Amerika alimi S.Kramerin "Tarix Şumerdən başlanır" adlı məşhur əsəri var. İnsanlıq məhz şumerlərlə başlayır. İnsanlıq - dili, mədəniyyəti, yüksək ali əxlaqı olan xalq, insan toplusu deməkdir. Dünyanın məşhur alimləri fransız alimi E.Reklü, alman alimi Q.Vinkler, polyak alimi Z.Kasidovski, ingilis alimi Vulli, türk alimi Əhmet Cavad, rus alimi Reder və başqaları bu fikirlə həmrəydirlər.

Məlum olur ki, ilk dəfə din də qədim Şumerdə yaranıb. Maraqlıdır ki, qədim Şumerdə tapılan mixi oxşaklı yazıların içərisində olan mətnlərdən biri "Kainatın və insanın yaranması haqqında mif"dir. Bu mövzu indi də bəşərin, elmin ən global problemidir. Bütün dinlər mənbəyini buradan götürüb, yerini göstərməyiblər. Dinlər belə əsaslar üzərində meydana gəlib. "Kainatın və insanın yaranması" mifində tanrıçılıq ideyası var”.

Zərdüştün onun yaşı eramızdan öncə VII-IX minilliklərə gedib çıxır. Zərdüştçülüğün Midiya dövlətinin, bundan əvvəl isə Turan və başqa türk dövlətlərinin ideoloji-dini əsası olduğunu söyləyən E.Əlibəyzadə yazır ki, “Midiya süquta uğrayandan sonra farslar Zərdüştlüyü dövlətin ideoloji əsası kimi qəbul ediblər. Farslar Zərdüştün ardıcılıqları olan muğları öz tərəflərinə çəkiblər. Muğların razılaşmasının səbəbini belə izah etmək olar: hər şeydən

əvvəl burada məcburiyyət olub. Heç olmasa dinləri yaşayacaqdı. Qaldı ki, farslaşdırma məsələsinə, farslar özlərinə qədər mövcud olan dini ideyaları, təsəvvürləri, rəvayətlərin hamısını götürüb qədim pəhləvi dilinə çeviriblər. Qədim "Avesta" dilində olan bütün sənədləri yandıraraq məhv ediblər, özlərindən yeni rəvayətlər uydurublar. Guya Zərdüştilə filan hökmdarın vəziri olub və s. Onun yaşının azaldılması da buradan başlayıb" (Elçin Qaliboğlu. Ədalət. 2010. 18 iyun. S. 4). Alim daha sonra mövzu ilə bağlı daha bir maraqlı faktdan danışır. O, Orxon-Yenisey yazılarının mənşəyinin "Avesta" yazısı ilə bağlılığı məsələsinin şübhə doğurmadığını tarixi faktlar və dəlillər əsasında sübut edərək göstərir ki, "Məşhur rus alimi Melioranski yazır: "İlahi, bu, necə bir əlifbadır ki, mən 300-400 illik yazıları oxudum, amma orada bir dənə də olsun orfoqrafik səhvə rast gəlmədim". Deməli, bu əlifba bizim eramın məhsulu deyil. Türklər bunun üzərində minillər məşq ediblər ki, bu əlifba belə bir kamil vəziyyətə gəlib çıxıb. Orxon-Yenisey əlifbasını aramilərin əlifbasına calamaq cəhdlərinin heç olduğunu tarix sübut etdi" (Elçin Qaliboğlu. Mədəniyyətimizin tarixi kökləri Şumerlərlə bağlıdır. Ədalət .2010. 18 iyun. S. 4).

Müəllif daha sonra Qazaxıstanın Alma-Ata şəhəri yaxınlığında 1972-ci ildə tapılan bir kurqanda aşkarlanmış küknaq ağacı ilə düzəldilmiş qədim dördbucaqlı qəbrdən, orada aşkarlanmış sümüklərdən, müxtəlif əşyalardan danışır. Mütəxəssislərin burada dəfn olunan adamın yaşının eramızdan əvvəl V-IV əsrlərdən bu tərəfə olmadığını göstərən alim yazır ki, "Ən maraqlısı odur ki, qəbirdən tapılmış çoxsaylı əşyalar sırasında cam üzərində yazılmış sözlər bizim üçün hər şeydən qiymətlidir. Bu yazı eynilə Orxon-Yenisey yazısıdır. Bu hadisədən sonra keçmiş SSRİ akademiyaları biri-birinə dəydi. Ata-oğul Amanjolov cam üzərindəki yazını dəqiq şəkildə oxuya bildilər: "Ağa, sana uçuk". Yəni "Ağa, sənə uçulmuş yer, qəbir". İkinci misra:

"Bez, diz çök, bukun içrə azuq". Yəni ki, ey düşmən, qürrələnmə, xalqımın azuqəsi olacaq. İki misra 200 min kitabın mənasını verir. Əgər Makedoniyalı İsgəndər "Avesta"nı yandırmasaydı, eləcə də Midiya kimi böyük dövlətçiliyimizi əlimizdə saxlasaydıq, hər halda dünyanın durumu indikindən çox yaxşı olardı. İsgəndərin "Avesta"nı yandırması çoxdan tarixə çevrilib, amma bu gün də Qərbin Şərqi münasibəti mahiyyətə əvvəlki kimidir. Qərb bütün tarix boyu Şərqi yuxarıdan aşağıya baxıb. Ağına gəlməyib ki, bütün mədəniyyəti Şərqi gətirib. Sanki özünə sığışdırmır ki, necə yəni mənəm bütün mədəniyyətimi Şərqi verib?" (Elçin Qaliboğlu. Mədəniyyətimizin tarixi kökləri Şumerlərlə bağlıdır. Ədalət . 2010. 18 iyun. S. 4).

Deməli, türkün yaratdığı "Avesta"nın yaşı farsların uydurduğu kimi 2700 il deyil, ondan çox-çox qədimdir, türk təfəkkür tərzini türk ruhu ilə bağlıdır. "Avesta"da fars düşüncə

tərzinin, fars təfəkkürünün izi-tozu yoxdur. E. Əlibəyzadənin təbirincə desək, “Zərdüş t bizimdir, öz ruhumuzdur”.

Qədim türk yurdu Azərbaycanda əhali hələ eramızdan əvvəl III minillikdə yazıya malik idi. Ziviyə adlı ərazidən tapılmış qədim gümüş sini və onun üzərində həkk olunmuş çoxlu işarələr göstərir ki, Mannada mixi yazı mövcud idi, yəni yerli əhalinin istifadə etdiyi yazı tipi fəaliyyət göstərirdi. Bu işarələr Midiyada istifadə olunmuş, buradan tapılmış gümüş tabaqların üzərində də mixi yazılar əks edilmişdir. Azərbaycan dövləti olan Albaniyanın özünəməxsus yazı formasının olduğu, hətta e.ə. 65-ci ildə Pompeylə Alban hökmdarı Oroysun bu yazı vasitəsilə məktunlaşdığı haqqında antik mənbələrdə qeydlər də var. Göstərilən yazıların hamısı mixi yazı nümunəsi olub qədim türk əlifbasının kökünün, onun mənşəyinin nə qədər keçmiş tarixə malik olduğunu bir daha sübut edir.

Deməli, Şumer, “Avesta” və Orxon-Yenisey əlifbalarının mənşəyi bir ana köklə bağlı olub, fars-pəhləvi dilinə, eləcə də ona yaxın hər hansı uydurma dillə qətiyyənlə aid edilə bilməz. Şumer-türk tarixi dünyanın ən ilkin tarixidir, şumer-türk yazısı bəşər mədəniyyətinin ən qədim yazı nümunəsidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Ana kitabələr. Tərtib edəni Əlibəyzadə E. Bakı, 1996
2. Əlibəyzadə E. Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixi. Bakı, “Gənclik”, 1998
3. Hacılı A. “Dədə Qorqud kitabı”: epik təfəkkür və tarix // “Dədə Qorqud” jurnalı, 2, Bakı, 2002.
4. Qorqud Fərzəli Ə. Dədə Qorqud sözü. Bakı, Maarif, 1999
5. Kazımov Q. Azərbaycan dilinin tarixi. Bakı, Təhsil, 2003
6. Sayılov Q. Folklor və islam: Nəzəri-epik kontekst. Bakı, Elm və təhsil, 2018
7. Süleymenov O. Azya. Bakı, Şərq-Qərb, 2007
8. Şıxıyeva İ. “Kitabi-Dədə Qorqud”da şəxs adlarının linqvostatistik xüsusiyyətləri. “Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı problemləri”. Bakı, 1993
9. Elçin Qaliboğlu. Mədəniyyətimizin tarixi kökləri Şumerlərlə bağlıdır. Ədalət . 2010. 18 iyun. s. 4
10. Mədəniyyətimizin tarixi kökləri şumerlərlə bağlıdır. <http://anl.az/adalet/iyun>

